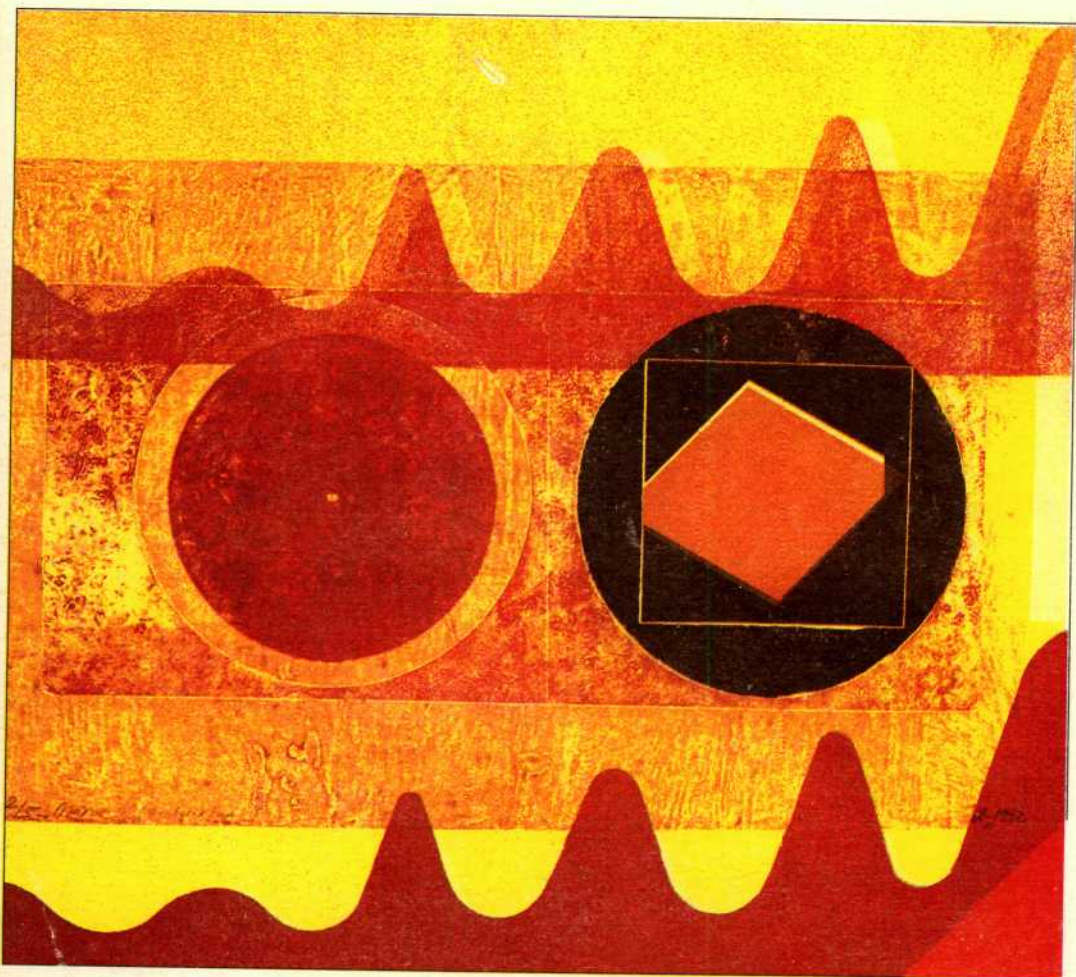

Vikerkaar

11/1993

KANADA lood ja laulukesed: Atwoodi *Täiesti Söödav naine*. Newlove, Cohen, Finch. Sisserändaja kogemus Kanada kirjanduses. Eesti Ilmet ning Vangonen. Mr. Davies segadusist edaspidi. Northrop Frye kriitikast ja ühiskonnast. Maurois ja Prantsuse peaminister 1959. Hüpped modernismi poole jätkuvad. DIXI - Varblase *hope is evergreen*. Luts. Liivrand ja Siib.

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri
Ilmub alates 1986. a juulist 8. aastakäik.

November 1993. Nr 11

Sisukord

Leonard Cohen *Mul on kõik olemas* 1
Margaret Atwood *Täiesti söödav naine* 2
Robert Finch *Luulet* 8
John Newlove *Kassilugu* 10
Peep Ilmet *Süüsus kui selline* 14
Taavi Eelmaa *Luulet* 18
Veikko Märka *Luulet* 20
Veikko Vangonen *Õuduse rüütel* 23
Harry Liivrand ja Liina Siib *efk edasi möödunudusse* 29
Mari Peepre *Pikk teekond uuele maale* 31
Robertson Davies *Suurem segadus on tulekul* 41
Ann Alari *Kanada kirjanduse tõlkimisest rootsi ja eesti keelde* 45
Northrop Frye *Kriitiline rada* 50
Kriitika ühiskonnas 58
Tiit Hennoste *Hüpped modernismi poole* 62
André Maurois *Jutuajamine peaministriga* 67

Arnold Hinnom *Suur heitlus* 73

Dixi

Hannes Varblane *Keegi ei armasta Kanadat, eriti venelased* 81

Vaatemurk

Marju Lepajõe *Võlur Vergilius* 82

Merle Pajula *Tema meist* 85

Kajar Pruul *Kes piire mööda käib* 86

Henn-Kaarel Hellat *Vaene Offred!* 87

Kaleidoskoop

André Péroquin *Kiri ...Québecist* 89

Lahtisi lehti

Oskar Luts *Vähkmann ja Ko ehk majanduslik tõus* 92

Kujundus: Jüri Kaarma.

Esikaanel: Liina Siib. "Maroc". Carborundum, kuivnõel. 1992. Fragment.

Tagakaanel: Liina Siib. "Objet Trouvé II". Lito, kõrgtrükk, kollaaž. 1992.

LEONARD COHEN

Mul on kõik olemas

Inglise keelest tõlkinud Silvi-Aire Pähnapuu

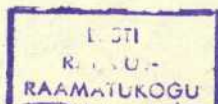
Ütlesin: sinu pärast kiidan kuud,
kirjeldan jõe värvi ning otsin sõnu,
et kõnelda kajakate valust,
nende ekstaasist.

Kuna oled mu juures,
on kõik tehtu, nähtu
ja kasvama pandu mu juures, minu oma:
tuulepiikide otsas aeglaselt väänlevad,
aeglaselt laulvad kajakad,
raudvärav teisel pool jõge
ja sild, mis kivisõrmede vahel
hoiab säravkülma kaelakeed.

Kaldapuude oksad –
jõgede värisevad palvekirjad –
kutsuvad kuud tunnistama,
et nad on rännanud
maa peale mustast taevast,
kuid taevast ei tule vastust.
Oksad annavad hääle
vaid tuulemiilidele.

Oma keha ja kõnega
oled kõnelnud kõige eest,
röövinud minult mu võõruse,
sidund mind ühte
juure, kivi ning kajakaga.
Et magan nii sinu ligi,
ei saa ma neid võtta sülle,
on võimatu era-armastus nende vastu.

Kardad, et jätan su maha.
Ma ei jäta sind maha.
Ainult võõrad rändavad ringi.
Minul on kõik olemas,
mul pole kuhugi minna.

MARGARET ATWOOD

TÄIESTI SÖÖDAV NAINE

(Romaan)

Inglise keelest tõlkinud Ann Alari

I

Kui ma reedel ärkasin, oli mu enesetunne hea: siiski, olin ehk tavalisest pisut pikatoimelisem. Läksin kööki hommikueinet sööma ja leidsin eest pahura Ainsley, kes seletas, et oli eelmisel õhtul tüütule peole sattunud. Ta kirus, et kogu selles seltskonnas polnud peale stomatoloogiaüliõpilaste mitte kedagi ja nii masendav asjaolu oli teda lihtsalt sundinud alkoholist lohutust otsima.

"Sa ei kujuta ette, mäherdune jama see kõik oli," sõnas ta, "pidin oma kaksikümmend korda õhtu jooksul vestlema teemal "inimese suuõõs". Kõige sügavama mulje jätsin ma neile siis, kui kirjeldasin üht oma ammust põletikku. Vaat selle peale löid neil silmad särava. Tegelikult vaatab enamik mehi ju hoopis midagi muud kui hambaid."

Ainsley pohmelus mõjus minule ergutavalt: olin järsku lausa tervisest pakatamas; valasin talle klaasi tomatimahla ning seejärel segasin veel reipalt klaasitäie alkaseltzerit – kuulasin tema kurtmisi ja tõin kuuldavale kaastundlikke häälitsusi.

"Nagu mul töö juures kõigest sest veel küllalt poleks," sõnas ta. Ainsley on ajutiselt tööl elektrihambarharju valmistava kompanii tehnilises kontrollis. Aga tegelikult tahab ta hoopis väikest kunstisalongi avada, kuigi see erilist sissetulekut ei tooks, lihtsalt soovist suhelda kunstnikega. Mullu rääkis ta küll rohkem näitlejatest, aga siis oli tal mõnega neist kokkupuuteid tegelikus elus. "No on alles fanaatikud! Kindlasti on neil kõigil hambapeeglikesed pintsakutaskus, et iga kord, kui tualettruumis käia tuleb, saaks ikka omaenese suhu vahtida ja veenduda, et vahepeal hambaauke ei ole tekkinud." Mõttlikult libistas ta käe läbi oma pikkade punaste, õigemini kuldpruunide juuste. "Kas sa suudad end kujutleda mõnega neist suudlemas? Kindlasti ütleks ta sulle sissejuhatuseks "Tehke suu hästi lahti". Nii neetult ühekülgne seltskond."

"Kohutav küll," ütlesin talle veel joodavat valades. "Aga kas sul siis sugugi ei õnnestunud teemat vahetada?"

Ainsley kergitas peaaegu olematuid kulme, mida ta sel hommikul ei olnud veel värvinud. "Muidugi mitte," vastas ta. "Teesklesin, et olen asjast õudselt huvitatud. Ja loomulikult ei öelnud ma neile, kus ma töötan: sa ju tead, kuidas see spetsialiste ärritab, kui selgub, et sinagi midagi nende erialast tead. Eks otsusta Peteri järgi."

Ainsley kipub ikka Peteri kallal norima, eriti siis, kui tema enesetunne on kehv. Olin suuremeelne ja ei vastanud selle peale midagi. Ütlesin vaid: "Söö parem natuke enne tööleminekut. Ikkagi parem, kui kõhusopis midagi on."

"Oh jumal küll!" ohkas Ainsley, "ma enam ei suuda. Jälle üks päev, mida täidavad vaid masinad ja suud. Läänud kuust alates pole mitte midagi huvitavat ka olnud: siis vähemalt saatis üks proua oma hambaharja tagasi koos kaebusega, et harjased tulevad ära. Ja uurimisel selgus, et ta pesi hambaid küürimis-pulbriga."

Olin nii Ainsley abistamise ja oma moraalse üleoleku imetlemisse süvenenud, et unustasin aja täiesti; Ainsley tuletas mulle meelde, kui palju kell on. Elektrihambaharjade kompaniis on neil üsna ükskõik, millal sa ilmud, aga minu kompanii hindab täpsust. Munasöömiseks ei olnud enam aega, kiiruga neelasin kausikesest külma kaerahelbeputru ja klaasi piima – tundsin ette, et kõht läheb tühjaks juba tükk aega enne lõunatundi. Ainsley jälgis õõnsas vaikus, kuidas ma leivatükki närides käekoti haarasin – tema hooleks jäi minu järel korteriukse sulgemine.

Elame ühes vanemas suursugusust taotlenud rajoonis, suure maja ülemisel korrusel – küllap vanasti elasid meie tubades teenijad. Meie ukse ja paraadukse vahele jääb kahesugune trepp: ülemine osa on kitsas ja kiibakas, alumine aga lai ja vaibaga kaetud, kuigi, jah, vaibavarvad kipuvad lahti tulema. Kõrgete kontsadega kingad jalas – sellisena soovitakse mind näha kontoris –, pean alla minnes hoidma trepi äärde ja käsipuustki kõvasti kinni võtma. Sel hommikul õnnestus vaikselt mööduda pioneeriajastust pärit vasest soojendusnõudest, mis kaunistavad kojaseinu; ma ei takerdunud ka teise korruse mademel oleva voki väljaulatuvatesse osadesse ning jõudsin õigel hetkel eemale tõmbuda klaasi alla asetatud rügemendilippude riisemetest ja ovaalsetes raamidest esivanemate portreedest, mis hoiavad silma peal esimesel trepikäigul. Kergendusega märkas, et alumise korruse vestibüülis ei olnud kedagi. Jätnud seljataha viimased trepiastmed, liikusin paraadukse suunas, hoidudes puutumast ühelt poolt vastu kummipuud ja teiselt poolt vastu esikulauda, mida kaunistasid pruunikas pitslinik ja ümmargune vaskalus. Kuulasin, kuidas paremat kätt, sameteesriide taga kandis laps oma hommikust klaveriharjutamise karistust. Arvasin juba, et olen pääsenud.

Aga enne kui ukсени jõudsin, avanes see hääletult sissepoole – olingi lõksus. Uksel seisis esimesel korrusel elav proua. Tal olid käes laitmatult puhtad aednikukindad ja kühvel-labidake. Tabasin end mõttelt, et ei tea, keda ta küll aeda võis matta.

"Tere hommikust, preili McAlpin," ütles ta.

"Tere hommikust." Noogutasin ja naeratasin. Ma ei suuda iial tema nime meelde tuletada, Ainsley ka mitte: ju tuleb meil mõlemal ette seda, mida kohatiseks vaimseks tõrkeseisuks nimetatakse. Vaatasin naisest mööda, tänava poole, aga tema ei astunudki kõrvale, vaid seisis otse ukseavas.

"Eile õhtul ei olnud mind kodus," ütles ta. "Käisin koosolekul." See oli nii tema moodi, alustada juttu võimalikult kaugelt. Tammusin ühelt jalalt teisele

ja naeratasin uuesti lootuses, et ta mõistab, et mul on kiire. "Laps räägib, et jälle oli tulekahju."

"No nii hull see asi ka vast ei olnud," sõnasin. Kuulnud, et juttu oli temast, kasutas laps seda ära kui ettekäänat klaveriharjutamise katkestamiseks ning seisis nüüd elutoa sameteesriietega ukseavas ja vahtis mind. Ta on umbes viieteistkümnene kogukas ja kohmakas olevus, kes käib kinnises tütarlaste erakoolis ning peab kandma pikka rohelist pluusi ja sellega sobivas toonis põlvikuid. Tegelikult on ta kindlasti üsna normaalne, aga mis teha, see juuksepael, millega ta oma koguka keha ülemist otsa kaunistab, annab talle küll lausa kretiini välimuse.

Alumise korruse proua võttis käest ühe sõrmiku ja kohendas šinjooni. "Jah," lausus ta, "aga laps ütleb, et kõik kohad olid suitsu täis."

"Mitte midagi erilist küll ei juhtunud," ütlesin ega naeratanud enam. "See oli kõigest seakarbonaad."

"Ah soo," ütles tema. "Ma tõesti loodan, et te preili Tewce'ile edasi ütlete, et ta tulevikus enam nii palju suitsu ei tekitaks. See häirib last." Proua peab suitsu eest vastutavaks ainult Ainsleyt: küllap ta kujutleb, et Ainsley paiskab seda suitsu draakoni kombel sõõrmetest. Ja ometigi ei peata ta kunagi vestibüülis Ainsleyt, et asja arutada, ikka ainult mind. Kaldun arvama, et vastupidiiselt minule ei pea ta Ainsleyt korralikuks inimeseks. Ilmselt otsustab ta riietuse järgi: Ainsley arvates käin mina riides, nagu kavatseksin varjuda, või siis kasutan kaitsevärvi – minu arvates pole mu valikus muidugi midagi iseäralikku. Ainsley armastab neonroosat.

Loomulikult jäin bussist maha: üle muruväljaku joostes nägin vaid, kuidas ta õhkusaastava tossupilve sees üle silla sõitis. Kui ma puu alla seisma jäin – meie tänaval on neid palju, ja kõik tohutu suured –, et järgmist bussi oodata, astus majast välja Ainsley, ja nii me siis ootasime, üheskoos. Ta on küll ümberkehastumise meister: mina ei suuda seda iialgi nii lühikese ajaga teha. Tublisti tervema väljanägemisega – võimalik, et tänu kosmeetikavahenditele, kuigi Ainsley puhul ei olnud nende kasutamine alati vajalikki –, oli ta oma punased juuksed kuklasse kuhjanud, nii nagu ta neid tööl käies ikka kannab. Ülejäänud ajal ripuvad need tal lihtsalt lahtiste salkudena. Selga oli ta pannud oranži ja roosa käisteta kleidi, mis minu arvates oli talle puusade kohalt liiga kitsas. Päev töötas tulla palav ja lämbe: tundsin juba praegu, kuidas õhk mu ümber kilekotina sulgus. Ehk oleks pidanud ise ka käisteta kleidi selga panema.

"Ta püüdis mu vestibüülis kinni," ütlesin. "Et eilsest suitsust rääkida."

"Vana libu selline," ütles Ainsley. "Tegelgu oma asjadega!" Ainsley ei ole pärit väikelinnast nagu mina ja ta ei ole harjunud sellega, et teised inimesed sinu asjade vastu ebatervet huvi võivad üles näidata; tema ei oska seda ka minu kombel karta. Sest tal pole tagajärgedest õrna aimugi.

"Ega ta nii vana olegi," ütlesin, heites pilgu kardinatega varjatud akende poole, otsekui kartes, et proua võiks meid kuulda. "Pealegi polnud see tema, kes suitsu tähele pani, vaid hoopis laps. Tema ise oli sel ajal koosolekul."

"No muidugi, küllap mõnel WCTU või IODE koosolekul. Vean kihla, et ta polnud mitte mingisugusel koosolekul, vaid kükitas selle neetud sametkardina taga, lootes, et me arvame, et ta on koosolekul ja lõpuks ometi tõepoolest midagi korraldame. Orgia on see, mida ta meilt ootab."

"Kulla Ainsley," ütlesin, "sa oled ju paranoik." Nimelt on Ainsley veendunud, et kui meid kodus pole, käib alumise korruse proua meie tubades nuhkimas – see mõte hirmutab veidi Ainsleyt, kes kahtlustab teda isegi meie posti kontrollimises, kuigi kirjade avamiseni proua küll ei lasku. Tõsi on see, et ta vahel teeb välisukse lahti juba enne, kui mõne me külalise käsi uksekellani jõuab. Ju ta arvab, et tal on õigus ettevaatusabinõud tarvitusele võtta: juba siis, kui me temalt korteri üürimist kaalusime, andis ta delikaatselt eelmistele üürnikele vihjates selgelt mõista, et mis ka ei juhtuks, last ei tohi rikkuda, ning et kahele noorele daamile saab ses suhtes kindlasti rohkem loota kui kahele noormehele.

Ohates ja pead vangutades ütles ta tookord: "Mina teen omalt poolt kõik, mis suudan." Ta andis mõista, et abikaasa, kelle portreeõlimaal klaveri kohal rippus, ei olnud talle just nõnda palju raha jätnud kui vaja. "Te muidugi mõistate, et teie korteril ei ole eraldi sissekäiku?" Eeliseid kõrvale jättes rääkis ta kujukalt elamise puudustest, just nagu ei tahakski ta eriti seda üürile anda. Mina vastasin, et mõistame küll; Ainsley ei lausunud sõnagi. Olime eelnevalt kokku leppinud, et mina räägin ja tema istub ilmsüütu näoga – seda oskab ta hea tahtmise juures suurepäraselt: tal on nöbinakesega kahvatuuroosa siledanahaline beebinägu, milles on tohutud sinisilmad – ta oskab neid ka pingpongipalli suuruseks ajada. Ma olin ta tookord isegi nii kaugele saanud, et ta oli sörmkindad kätte tõmmanud.

Alumise korruse proua vangutas jälle pead. "Kui last ei oleks," ütles ta, "müüksin selle maja maha. Aga minu tahtmine on, et laps kasvaks üles korralikus linnaosas."

Vastasin, et mõistan, mille peale tema kostis, et ega see linnaosa enam nii hea olegi kui vanasti: nii mõnegi suurema elamu pidamine oli liiga kulukaks läinud, nii et omanikud olid sunnitud need maha müüma immigrantidele (proua suunurgad tõmbusid veidi allapoole), kes need siis möbleeritud tubadega üürimajadeks muutsid. "Aga õnneks ei ole sellised asjad veel meie tänavale jõudnud," ütles ta. "Ja küllap ma juba lapsele õpetan, millist tänavat pidi käia, millist pidi mitte." Arvasin seepeale, et tark mõte. Enne üürilepingu sõlmimist tundus, et temaga on üsna hõlpus asju ajada. Ja üür, see oli nii madal, ning maja ise – bussipeatuse vahetus läheduses. Ühesõnaga, tõeline leid ses linnas.

"Kuule," ütlesin Ainsleyle, "neil on ju ometi õigus suitsu pärast närvi minna. Mis siis, kui majas olekski tulekahju olnud? Pealegi pole ta millegi muu pärast ialgi märkusi teinud."

"Mida sa sellega öelda tahad? Me pole ju kunagi midagi teinudki."

"Eks ta ole..." laususin. Tegelikult aimasin, et alumise korruse proua on juba ammu tähele pannud neid pudelikujulisi asju, mida me ülemisele korrusele tassisime; ja seda hoolimata minu pingutustest neid teisteks toidukaupadeks

maskeerida. Jah, tõepoolest ei olnud ta kunagi midagi otsesõnu keelanud – see oleks olnud tema peenetundelisust taotlevate elureeglite liiga jäme rikkumine; ent selline väljütlemata jätmine aina suurendab mu kahtlusi, et tegelikult on kõik keelatud.

Buss juba lähenes ja Ainsley jõudis veel vaid öelda: "Vaiksetel öödel ma lausa kuulen, kuidas ta läbi puidu meie poole käike uuristab."

Bussis me enam ei rääkinud: mulle ei meeldi bussis rääkida, parema meelega heidan pilgu kuulutustele. Pealegi, ega Ainsleyt ja mind midagi erilist ei seogi – peale alumise korruse proua. Sain Ainsleyga tuttavaks vahetult enne seda, kui me sisse kolisime: ta on mu sõbra sõber ja juhtus korterit otsima samal ajal kui mina, nii me siis tutvusime. Võib-olla oleksin pidanud valiku tegemisel raali kasutama, aga seni on ju kõik suhteliselt hästi läinud. Kumbki kohandab teise suhtes sümbiootiliselt harjumusi; meievahelistes suhetes on vaid õige vähe seda kahvatulillat vaenulikkust, mida naiste vahel nii sageli ette tuleb. Me ühine korter ei ole ilmiski just päris korras, aga sõnatul kokkuleppel ei lase me tolmukorral kunagi paksemaks kasvada kui hallikas kirme vastküpsenud ploomil: kui mina pesen nõud pärast hommikusööki, siis peseb Ainsley neid pärast õhtusööki, ja kui mina pühin elutoa põrandad, siis Ainsley pühib köögilaua. Kokkuleppe täitmine oleneb täiesti olukorrast, ent me mõlemad teame väga hästi: kui midagi jääb tegemata, variseb kodukord kokku. Loomulikult on meil omaette magamistoad ja see, mis seal sünnib, on juba toaomaniku enese asi. Ainsley põrandat katab seljas olnud riiete mätassoo, selle peale on siin-seal nagu astumiskividena tuhatoose pandud; ja kuigi mina pean seda tuleohtlikuks, pole ma talle kunagi midagi öelnud. Tänu mõlemapoolsele vaashoitusele – arvan, et see on mõlemapoolne, sest kindlasti teen mina midagi, mis talle ei meeldi – elame me küllaltki vastuoludeta elu.

Jõudsime metroojaama, kust otsisin paki maapähkleid. Juba oligi mul kõht tühi. Pakkusin Ainsleyle ka, aga ta ei võtnud; nii sõin teel kesklinna üksi kogu pakitäie.

Väljusime metroost lõunaliini eelviimases peatuses ja kõndisime koos veel kvartali jao maad: meie töökohad on samas linnajaos.

"Kuule," ütles Ainsley, kui hakkasin oma tänavale pöörama, "on sul kolm dollarit? Meil on viski jälle otsas." Otsisin kotist ja andsin talle; samas tundsin, et mulle tehakse veidi ülekohtu: kulud teeme küll pooleks, joodavat aga enamasti mitte. Kümneaastaselt kirjutasin pühapäevakooli kirjandivõistlusel karskusest ja illustreerisin jutu piltidega autoõnnetusest, haiget maksa iseloomustavate diagrammidega, tabelitega alkoholi mõjust vereringele – küllap see ongi põhjuseks, miks ma ei saa kunagi võtta teist kokteili, ilma et kujutlusse ei kerkiks värvipliiaatsitega joonistatud hoiatusmärk, mis seostub greibimahla-ga lahjendatud kokteili maitsega. Nii on mul Peteriga võrreldes kehvemad lähtepositsioonid, aga tema tahab, et ma prooviksin temaga sammu pidada.

Tööle tõtates tabasin end mõttelt, et kadestan Ainsleyt tema ameti pärast. Mis sest, et minu oma on tulusam ja huvitavam – tema oma oli ajutisem: ta juba kujutas ette, mida ta pärast selle otsa kõrvalejätmist tegema hakkab. Tema

töötas uues säravas konditsioneeritud õhuga hoones; minu töökoht oli luitunud ja räpases väikeste akendega telliskivimajas. Kõigele lisaks oli tema töö üsna ebatavaline. Kui ta pidudel uute inimestega tutvub, on need alati üllatunud, kui ta neile räägib, et tema ametiks on elektrihambarjade kvaliteedi kontrollimine, ja siis lisab ta veel: "Mida muud tänapäeval kõrgema haridusega peale hakata?" Seevastu minu ametiga ei üllata küll mitte kedagi. Veel mõtlesin, et kindlasti oleksin mina tema ametis osavamgi. Selle järgi, mida meie korteris näha on, võin julgelt väita, et minul on märksa rohkem tehnilist taipu kui Ainsleyl.

Jõudsin lõpuks tööle – kolmveerandtunnise hilinemisega. Keegi ei öelnud selle kohta midagi, kuigi kõik märkasid.

MARGARET ATWOOD (sünd 18. nov 1969. a) on kirjanik, kelle teoseid tema enese mõnest vastuväitest hoolimata on ikka ja jälle feminismi-filosoofiaks peetud. Näitena on sellisel puhul toodud ka romaani "Täiesti söödav naine" (The Edible Woman, 1969). Tõepoolest, M. Atwoodi kangelaseks on alati oma kohta elus teadvustav naine, kelle kõrval on meestegelased üldiselt nõrgad. Selle üle on kirjandusväljaannete veergudel kriitiliselt arutletud. Ja ometi on autorisse suure tunnustusega suhtunud just nimekad meeskirjanikud, nagu näiteks Mordecai Richler ja Saul Bellow. Feminism on tema puhul enamasti liiga kitsas määratlus, nii näiteks on romaani "Teenijanna lugu" (ER, 1993) sisuks kujukas seksismi ja totalitarismi kriitika. Margaret Atwoodilt on ilmunud üle kahekümne raamatu: luulet, romaane, lühijutte, lastelugusid, esseistikat. Kõige rohkem on autorile tunnustust toonud romaanid "Täiesti söödav naine" (The Edible Woman, 1969), "Selginemine" (Surfacing, 1972), "Naisoraakel" (Lady Oracle, 1976), "Elu enne inimeste aega" (Life Before Man, 1979), "Ihuviga" (Bodily Harm, 1982), "Teenijanna lugu" (The Handmaid's Tale, 1986), "Kassisilm" (Cat's Eye, 1988). A.A.

ROBERT FINCH

Inglise keelest tõlkinud Reet Sool

KATEHUMEENID¹

Üle kogu Kanada
väsinud isad
tõusevad kell neli hommikul,
sõidutavad oma uniseid väikseid poegi
hokitrenni kell viis hommikul
väljakuile, mis kella kuuest hommikul
kella viieni homme hommikul
on reserveeritud
täiskasvanuile.

LUMI MAIS

Lumehelvest – kuid
esimesel päeval mais?
Läheb,
kuid teine
on kohe
ta järel,
siis, kiirul,
on hoog,
voog
helbeid...

Kas tali
enam vali
jäama
kui lahkuma?

On see tuleva talve lume eksikäik
enne suve
saabumist või
sügise kuldset kuma?

¹ katehumeen – algkristlasil ristimise taotleja, keda selleks ette valmistati.

Vanule meist
öelgem: nii seda
kui teist.

MÖÖDUMINE

Mu'st mööda käid, kuid läinud päevil neil
me lahkusime vaid, et näha taas,
me tervitame, sina oma teil
ja mina omil, valu ükski raas
ei tunne, ega tummi etteheiteid.

Kord rändasime tundmatuile maile
ja tähtsime, et tundmatuiks need jääks,
ja labürindist lahkudes me lõime
käest heitsime, uut otsida et saaks.

Mu'st mööda käid

Taas elan ajas, mis ei jätnud jälgi,
läind, nagu oleks uppund vihmahoos
ja olnu olevaga ühes järgi
viis tuleviku, aga täna taas
sind pole siin, ehk küll ma näen su nägu,

mu'st mööda käid.

JOHN NEWLOVE

KASSILUGU

Inglise keelest tõlkinud Kersti Unt

Mu sõbrad, on's mul õigust kasutada teie elusid, nagu oleksid need vaid sõnad? Kunagi olid nad ju enamat, kuid nüüdseks on minevik vastavalt mängureeglitele üksnes verbaalne, plastiline, ornamentaalne või retsitatiivne. Reeglid on mul meeles, kuid mitte alati ei suuda ma meenutada lugusid endast, veel vähem aga teie eksistentsi puudutavaid anekdoote. Neid tuleb mulle meelde tuletada, kuid see ei häiri mind sugugi ning säärane rahu saab mulle lõpuks saatuslikuks. Kass lesib laua all ajalehtede peal.

Üksindus teeb mind mu enda silmis ekstravagantseks. Siis, kui tundub, et mitte midagi pole olemas, on üsna raske hoiduda leiutamast, olgu siis leiutatu kui tahes nigel: kõrbes unistatakse ju veest ja mitte kalliskividest. Mis minusse puutub, siis olen end alati pidanud kainemeelseks inimeseks ning võib-olla olen ma seda, sest iga mu ekstravagantsuse ilming on ekstravagantne vaid mu enese silmis. Kass hüppab mu sülle, selg küürus, karv kohevil ja turris.

Ärge läkitage mutanti inimeste tööd tegema. Inimesed, kes mängureegleid küll tunnevad, kuid nendega kohaneda ei suuda, tavatsevad käituda sobimatult. Nende kombed on otsekui vinklisse väänatud nagikonksud. Neil on lombakad elud. Nende vilavast pilgust vaatab tahtmatult vastu usaldav hämming. Neid võib ju usaldada, kuid hoidutagu nende ohtlikust mitmetahulisest ja etteäraarvatust aususest. Kass kõnnib aknalaual, jahib kärbeid.

Meie ainus ekstravagantsus olen mina – nii et, Jumala nimel, andke mulle natuke raha. Muidu ma hammustan teid jalast. Mul on kolm lõualotti ära toita ja mu kingadele on hädasti vaja hõbepandlaid. Kui ma enesele kingad saan. Ma vajan tühje šampanjapudeleid prügivedajale ettenäitamiseks ja veel surnud austreid, et nendega tõtt vahtida. Üksteist jõllitada. Ja mul on otsekohe vaja Oslosse lennata, muidugi juhul, kui ma saan enesele koha siit kohalikku keskusse suunduvale lennukile. Mul on vaja lennata Tasmaaniasse, et ärgata Tasmaania parimas hotellis, kõrvad kumisemas, ning küsida kreeka immigrandist toatüdrukult: "Ja mis on siis selle kuradima koha nimi? Ah? On siin ka palju kasse?"

Igaüks meist on alati kellegi teise meelevallas. Mõni aasta tagasi kirjutati lehes kellestki Zürichi hotellitöötajast, kes läks tülli pakikandjaga ning süütas siis hotelli, et pakikandjale mingil moel kätte maksta. Tules hukkus kümme inimest ning kahtlemata ka terve hulk kasse.

Lennukis olen end hoolimata statistikast ja julgustamisest alati närviliselt tundnud, viimasel ajal ka autodes. Hirm ei ole mõistusele allutatav. Ühe lennukireisi aegu ütles üks mu kaasreisija piloodile viidates: "Eks temagi taha ju elusalt päralt jõuda." Mina vastasin: "Ma tean," kuid mõtlesin endamisi, et

see pole sugugi nii kindel. Kes ütleks, mis laadi nihked temas parajasti toimuda võivad, mis tema elus on juhtunud, millise pakikandja, naise, stjuuardessi või kassiga ta just enne lendu võib olla tülli läinud.

Kuid me pole üksteise meelevaldas sugugi mitte üksnes põlenud ja puruks-rebitud ihu mõttes. Nõndasamuti on ju olemas kibedad haavavad sõnad, teie poole pööratud selg või tüdinud häälel öeldud "Ma tean", kui olete enda meelest just äsja suure avastuse teinud. On olemas naljad, mis jooksevad tühja lihtsalt sellepärast, et teine ei taha naerda, solvav naer, alandavalt, kassilikult paljastatud pretensioonikus ja ignorants.

Rääkimata siis veel ärapõlatud armastusest või sõprusest, mis visatakse minema kellegi tahtliku teo läbi, mis hiljem enam meeldegi ei tule ning mida ei saa seega vabandada ega andeks anda – ei see, kellele liiga tehti, ega ka see, kes liiga tegi. Igas elus on kindlasti momente, mille kohta pisimagi tõeanuse teadmine osutuks liiga piinarikkaks ja alandavaks. Kassil on kõõgis kurb olla.

Armastus on äralõppematu kähmlemine. Kass istub liikumatult laual justkui ebajumalakuju.

Tundub, et mul on tõsiselt annet end lakkamatult katkestada. Mulle meeldivad hirmsasti tüütult salapärased, kuid pealtnäha tähtsusetud sündmused, sajandid, mille vältel pole juhtunud absoluutselt mitte midagi, mil isegi tuult polnud ja kari püsis rantšos liikumatult oma tohutul söödamaal, mil aega ennast ei olnud ja inimesed seisis paigale tardunult, oodates esimese mõtte ilmumist. Kass longib toast esikusse.

Olen üks neist, kes aina ootavad kirju, mida pole eales kirjutatud. Neid ei kirjutata ka kunagi ning ma ei saa ju vastata millelegi, mida pole eales öeldud. Kass kükitab ilmselt siinsamas nurga taga.

Minevikku ja olevikku saab alati nii hirmus palju, mõlemad küünivad lõpmatusse, minevikus sagib hulgakaupa klantsivaid loomakesi, olevik aga on sillutatud lõputu lõputu roheline klaasrohuga. Ei tea, mida see kass seal teeb?

Mis asi sunnib meid mõtlema, et oleme loodud indiviidideks või et me oleme indiviidid? Kogu meie edukas ajalugu on sipelgate ajalugu, Mohenjo-daro küülikutarandike ajalugu, meie vaenlaste ühesuguste nägude ning meie sõprade küll pisut erinevate, kuid usaldusväärsete nägude ajalugu. Meil on intelligentsi ja me oleme kari. Kassid on küll rumalad, kuid me peame neid selleks, et nad meile meenutaksid seda, mida peame õigeks ja usaldusväärseks, eeldusega, et on võimalik olla ühtaegu sõltuv ja vaba.

Ärge lootkegi, et teiste inimeste eelarvamused on valed ja teie omad õiged. Te ei pruugi ju alati iseendaga nõus olla, kuid toimite ikkagi, nagu oleks see nii, ükskõik millise vähestest inimlikest maskidest te ka valinud oleks, et eksitada neid, keda kohtate ja kellest möödute. Nüüd on kass teises toas, kõnnib seal.

Jätukvalt tühjadel viskipäevadel on mulle vähe ütelda. Oli see üldse elu, mida ma elasin? Kas oli? Udu, udu. Üks kassidest puged ilmselt kusagile põõsastesse surema. Üks lahkus majast, läks linna ega tulnud enam kunagi

tagasi. Üks kõhis algul tasakesi ja suri hiljem, silmad pärani. Ning üks istub nüüd kõrvaltoas, siit kahekümne jala kaugusel.

On see kavatsus, mis loeb, või suutlikkus kavatsust ellu viia? Kui ma ütlen, et ma tapan su, ja ainult ütlen seda, kasutan vaid oma hääleorganeid – kas pole see siis niisama brutaalne kui tõeline kavatsus seda teha, kuigi tegu ennast ei suudeta toime panna? Igasugune mõtlematu fraas on brutaalne: ühel päeval võib keegi mõnd hooletult pillatud sõna tõsiselt võtta ja mõne toore teo toime panna. Ja kui ma ütlen, et ma armastan sind, kuid tegelikult ei armasta, ütlen seda üksnes vältimaks raskusi, pealekäämist, selgitusi – kas pole ma siis samuti brutaalne meie mõlema vastu, sest ma ju valetan, ei anna sulle võimalust mind mõista (ehkki just see võimalus võiks armastuse esile kutsuda), keeldun pingutamast ja aru saamast, mis asi see on, mida ma armastan, mis asjad need on, mida ihaldan ja mida nad oma olemuselt on. Midagi ihaldada on üldse jälk. Mu esmane ihaldusobjekt on ju kättesaamatu. See on: mitte kunagi surra. Ning ma ei tea, kas kasutada nüüd sõna "mõtlemata" või sõna "tundma", sest kumbki pole päris täpne. Kusagil on olemas piirkond, kus mõlemad kattuvad ja mis ühtekokku pole kumbki. Võib-olla tuleks hoopis kasutada sõna "aduma", tähistamaks teadmist, mida pole võimalik tõestada. Selle meie esmaiha kättesaamatuse tõttu adun ma, et kõik mu teised ihad on kättesaamatud. Ei. Nad pole saavutamatud nagu too esimene iha, kuid neid ei saa ikkagi eales rahuldada. Ma ihkan olla armastatud ning võib-olla mind armastataksegi või siis on kunagi armastatud, kuid ma ei või seda iialgi täielikult uskuda ning isegi kõige erakordsem armastuse tõendus kaotab peagi oma veenmisjõu ning tuleb asendada üha uute ja uute tõendustega, millest jääb ikkagi väheks ja nii edasi ja nii edasi, kuni mind armastava isiku pingutused mind oma armastuse tõesuses veenda muutuvad eemaletõukavaks. Siis ihkan ma sellest vabaneda, ära minna, väites end siiski teist veel armastavat, kuid soovimata vastuarmastust. Kergem on süüdistada iseend igasugu vigades kui mõista teist inimest. Kui ma ise end jälitan, võin loota, et see toimub järjekindlalt: iseendale ei saa ma eales ühtäkki mõnd oma tegu andeks anda. Jälitajana olen ma järjekindlam kui erinnused ning tunduvalt vähem õiglane – ma ei jäta end hetkekski rahule. Omaenda kättemaksust ei pääse surmani. Üks kass oli pika kerega ja hall ning väga rahulik, ta ei märganud iialgi, kui ta pojad hukati.

Ma ei tunne end tegelikult milleski süüdi olevat, kuid kardan süüdistusi. Kass on nüüd jälle siin minu juures ja täitsa reibas.

Vihm, tasane sibisev-sabisev vihm. Ta on tihkem kui udu, mis all-linna tänavate kohal hõljub ja tolmuteri seob ning vabrikute suitsu eemale tõrjub. Parem on saabuda koju märjana kui hingata sisse tolmu, mida autod üles keerutavad, liiv hammaste all krigisemas, suulagi sodine, nina kihelemas ja silmad soppa täis. Aga nüüd tuleb peagi õõ: mingi korralduse kohaselt kumab pilvelahmakate vahelt valgust, mis tungib läbi kõrge puu võra, läbi majaesise põõsa vahakollaste valendavate õilmete ning langeb märjale erkrohelisele rohule. Puu ebatavaliselt puhastelt lehtedelt tilgub vihmapiisku, ta püstloodsed ladvaoksad põimuvad elektritraadidesse. Vastu mu tahtmist imbub elekter mu

majja ning läheb mulle maksma raha, mida mul pole ja mida mul ei saa ka olema, kui ei juhtu mõnd pisikest finantsimet. Näiteks armub minusse salaja, platooniliselt mõni häbelik miljonär. Ja siis hakkavad ootamatult saabuma allkirjata kirjad rahatšekkidega suurtele summadele. Äkki hakkab mõnel tööstushail mu jõledatest hammastest hale? Ja ta annetab mulle kaks tuhat, ei, kaks ja pool tuhat dollarit sularahas, et ma saaksin oma hambad korda teha. Viuhti, üldnarkoosi all, vaikse surina saatel, eks ole, ning siis ärkan ma taas uuena, säravana, ihates taas lumivalgete hammaste välkudes naeratada. Kui olen narkoosi mõju välja oksendanud, seejärel uuesti ärganud, kui olen põhjalikult dušši võtnud ja tunnen end igaveseks puhtana, taipan lõplikult, et mul on nüüd ilusad hambad ning et mu padja all padjapüüri sees pitseeritud ümbrikus on kaks ja pool tuhat dollarit, ümbrik on kindluse mõttes veel ka võlukleepribaga kinnitatud. Malbe ja osav öde, kes on vahepeal kõvasti pead murdnud, kuidas mind niimoodi võrgutada, et linad kannatada ei saaks, toob mulle hommikuse ajalehe. Nüüd selgub, et mingil arusaamatul kombel on kõik vahepeal pahempidi pööratud: mune võib tasuta saada kuni kaksteist tosinat, auto maksab viis dollarit tükk, viie või kuuekümmne dollari eest saab osta kena maja – kõik on korraga uskumatult odav. Arve mu hammaste parandamise eest on vaid neli dollarit kakskümmend viis senti ja ma tasun viiedollarise rahatähega, öeldes hambaarstile, et tagasi pole vaja. Ta naeratab uskumatult, ta on esimene ameerika hambaarst, kellele patsient jootraha annab, ning ta on kindel, et poleks eetilise ega väärikas seda vastu võtta. Aga mina olen rikas ja tema on juba kaua ihanud enesele keerukat jaapani fotoaparaati, et oma kuldkaladest värvilisi slide teha... Marsin kabinetist välja, uued hambad suus ja ise rahakas, 2495 dollarit ümbrikus, mis nüüd on juba tavalise kleepribaga kinnitatud. Tänaval möödun kerjusest. Püha jumal! See on ju toosama tööstushai, kes mulle vaid paar päeva tagasi selle raha andis! Nüüd nuiab ta mult armuandi, kas või üht penni, kas või pooltki, ükskõik mida. Mul on uued hambad suus ja ta ei tunne mind ära. Aga minul on juba kahju hakanud sellest viiekümnest sendist, mis ma hambaarstile jootrahaks ära andsin, sest raha ei jätku siiski igaveseks, olgu teda siis kui tahes palju: heaks näiteks selle kohta on ju seesama tööstushai; ühtaegu juurdlen ma murelikult, kas too malbe ja osav haiglaõde ikka tõesti tahtis mind võrgutada, ja kui tahtis, kas polnud see siis mitte sellepärast, et mu varandus talle teada oli. Võõraid naisi ei või ju sugugi usaldada. Ja võõrad on nad ju kõik. Raha, raha on see, millest igaüks vaid hoolib. Mitte keegi ei hakka mind armastama mu enese pärast. Möödun tüdinult tööstushaist, rebides oma särgivarruka ta alandlikust haardest. Niikui-nii pole mul väiksemat raha kui viieline. Mul on vaja endale ülikond osta. Mõtlen, et peaksin hambaarsti juurde tagasi minema ja ütleva, et see seitsekümmend viis senti polnud sugugi temale mõeldud, ja seda tagasi nõudma. Ei, selleks ei jätku mul julgust. Sibinal, sabinal. Ikka veel sajab tasakesi ja mul pole ikka veel raha. Ega saa ialgi olema. Iialgi. Ma ei tea sedagi, kes selles neetud põhjamaises linnas võiduajamiste loterii pileteid müüb. Võib-olla eikeegi. Metsatöölised mängivad vaid pokkerit, aga ilma rahata ei saa ma

nendega mängida. Kass istub jälle laual. Ebajumala mängimine pole enamasti väsitav.

Meid ümbritseb mürgimeri. Meid ümbritseb mürgimeri. Kass liigahtab.

Hoopis imeväärsem on lollist peast õige suund käest kaotada ning siis juhuse tahtel see viimasel hetkel taas leida, kui algusest peale otse sihile sammuda. Kass meenutab jälle ebajumalakuju. Miks ta küll ära ei väsi?

Aga võõra inimese surm annab mulle julgust. Kasse aga sureb miljonite kaupa veel enne elama hakkamist. Ja rotid saavad nad endale pidusöögiks, järavad nende luid, et üdi kallale pääseda, ehitavad nende tillukestest kolpadest oma käikudesse tohutuid asteegi püramiide.

Ta suri äkilises ägedas valuhoos. Kass nimelt. Kas säärane ongi siis igavik – viimne hoop, viimne valu, viimne julm väljakannatamatu valukramp, mida tuleb taluma jääda igavesti, aju viimne hetk kui igavene valukarje?

Mis meisse puutub, siis oleme end nagu lambad huntide meelevalda andnud. Miks peaksime siis kaebama, et huntidele on lambaliha meeldima hakanud? Kassi ei ole enam.

PEEP ILMET

SIIRUS KUI SELLINE

*Oh häda, oh häda, oh häda,
kui on jõudnud see põimukuu "mäda"!*

Sire-sinine taevas kummus musta kynni kohal ning hele valgus ilmestas kogu põimukuist maastikku.

Kyps rukkiväli voogas sahisedes männimetsa raamistuses, oodates kannatlikult tänumeelset õsujat.

Rästaparv tuhises läbi päikeselise õhu, tehes oma mõistetamatult samahetkelisi suunamuutusi.

Kuumenenud asfaldi kohal väreles õhk jälle nagu nii tihti tolle põuase suve kuludes.

Teeveerel seisis Hallpää, lapsekesed käekõrval, ning kuulatas pingsalt mööda teed lähenevat masinamyra.

Mitmed ööpäevad oli Hallpää oma maakodus vahetpidamata raadio juures istunud. Nii ööl kui päeval oli ta kruttinud skaalanuppu ja vahetanud lainealaseid, et jumala pärast vaid selgust saada. Erinevad jaamad olid andnud erinevais keelis erinevaid teateid ja kogu see virvarr oli tõusnud ja mõõnanud kohutava kiirusega, omandades kord lootustandvat, kord kurjakuulutavat põhitooni. Majapidamistööd soikusid, ning isegi siis, kui magamatuses ja närvipingest

räntsutatud Hallpää ei suutnud enam paigal pysisida, vaid läks maasikapeenart ymber kaevama, pani ta mängiva raadio trepile. Kui ta juustel oleks olnud võimalik veel hallimaks minna, siis oleks see surmkindlalt ka syndinud.

Tuhat kilomeetrit tollest unelevast maastikust eemal mullistused syndmused, mis levisid hirmuäratavate maatõugetena ymber kogu planeedi ning see maastik siin jäi nende tõugete võimalikku purustusvööndisse. Sadade miljonite inimeste peade kohal rippus timukakirvena yksainus sõna – "kui...". Selle suhtes, mis saab siis, kui see "kui..." juhtub, ei olnud Hallpää mingeid pettekujutelmi. Esimene kord oli see neelanud Hallpää isa. Jäi ainult loota, uskumatult kangekaelselt loota, et ehk seekord toimub midagi enneolematut ja seni veel lahtistele punktidele "kui..." järel ei hakata trykkima võigast verist teksti. Ja tõesti oli syndinud uskumatuna näiv ime. Vereohvri tõid hoopis need, keda pikki aastakymneid oli inimvihkajaliku valega sandistatud. Oli sandistatud selleks, et nad oma vigasust vihates sandistaks ka kõiki teisi. Selline vereohver kohutas ootamatult ära ka need, kes kogu oma elu olid rajanud teistele hirmu sisendamisele. Õudus varises kokku ja selle juba laialisirutunud haarmed tõmbusid tasapisi oma urkaisse tagasi.

Just seda uskumatu täidaminekut tahtis Hallpää oma silmaga näha. Just selleks oli ta lapsukesed kaasa võtnud, et ka nemad näeksid päris ihusilmselt, kuidas õudus tõmbub tagasi oma pessa.

Myrin käänaku taga aina tugevnes ja siis ilmus nähtavale vilkuritega saateuto. Sinise ja valge päikese käes kiisates ning vilkurite ärevrõõmsaid helke heites möödus auto teeveeres seisjaist. Ja siis need tulidki – pikk kolonn dessantväe soomusmasinaid. Nii juhi- kui laeluugid olid tankidel pärani lahti otsekui pealtvaatajate veenmiseks: "Me ei tee ju midagi paha! Meid pole vaja karta!" Kahurite torud olid vutlaritega kinni korgitud, otsekui tahtnuksid need kinnitada: "Näete isegi, siit ei välju kyll yhtegi myrsku!" Juhtmasina luugist paistis seisev ohvitser, kes sõidutaktis rappudes heitis yle õla pilke järgnevale kolonnile. Ka teiste tankide luukidest paistis sõdureid, pead paljad, kraenööbid valla päästetud.

Ohvitser juhtmasinal märkas teeveeres seisjaid. Ta nägi hallipäist Kristuse näoga meest, nägi päikesepruune lapsi ta ymber, nägi nende pärani aetud silmi, ning hoolimata väsimusest ja viimaste päevade pingest ilmus ta näole siiras inimlik naeratus. Ohvitser viipas seisjaile käega ja nägi, kuidas tolle tundmatu pyhamehe nägu lõi siiras rõõmus yleni särama. Pyhamees ytles midagi lastele ja need hakkasid rõõmsalt lehvitama. Juba yle õla tagasi vaadates nägi ohvitser, kuidas lapsed noppisid viljapõllu äärest mingeid siniseid lilli ja loopisid neid siis mööduvaile soomukeile. Tahtmatult naeratas ohvitser veel kord ja hõikas kõige siirama lahkumistervituse.

"Mida ta hyydys?" päris tydrukutirts Hallpäält.

"Ah, ma ei kuulnud selles myras," vastas Hallpää, keda oli täielikult haaranud mingi tohutu kergendus- ja tänutunde segune rõõm.

Kuid teeäärsed tummad puud olid näinud ning kuulnud. Olid kuulnud nii myra kui läbi selle. Puud olid kui hiidlase koerad, kes ei haugu, ei hammusta, kuid peavad meeles. Puile jäi meelde Hallpää selgitus: "Need onud seal tankides ei tulnud siia oma tahtel, aga kuna nad lahkuvad, pole nad enam meie vaenlased." Puile jäi meelde ka võõra ohvitseri viimane siiras hõige: "Do svidanija!"

Sire-sinine taevaskummus musta kynni kohal ning hele valgus ilmestas kogu põimukuist maastikku.

1993 kevad.

*

Nii ränki moondeid porsub igas rakus
et aina suurdub ravimürgidoos
näe sipleb eestlane kui kana takus
peas huilgamas maailma tuulteroos.

7. 2. 93.

*

On hiilgavas korras üks tera ning lysi
mis kive ei karda mis puhkust ei kysi
käib pygamas niitja nii mandreid kui saari
töö kiitma jääb tegija kummuli kaari

küll tuhmuvad silmad ei tuhmu ent tera
peaks olema yhine see mis on era

peaks paljugi olema teistmoodi paigas
kuid nurga peal ootab sind näljane kaigas

sus rebestub midagi lähed sel vastu
miks tuhmistub tusk sooja verre kui kastub

on korduvas korras üks tera ning lysi
just nii nagu kulg – see mis paigal ei pysi.

12. 4. 93.

*

Kui Aeg on kyps
siis juhtub see
Aim millest ammu Meeles peksleb
saab Tõsi Tõeks
kui Aeg on kyps
mis sest et Aim on igiekslev
kas aimate
et kypseb Aeg
just nimelt tolle välgu tarbeks
välk välgatab
kui Aeg on kyps
ning õhk saab viljakaks ja karbeks
vaid mõistata
kui kyps on Aeg
et kõik nood tapatalgud lakkaks
ning pääsnutel
saaks kypseks Aeg
mil Tõega elama nad hakkaks
ei tea ei tea
kuis kypsev Aeg
loob pragu ummismõtte kooses
ei mina tea
ei sina tea
kuid karta on et Aeg on toores.

4. 12. 93

*

Kui Aeg on toores
võid sa tahta
ja pugeda või välja nahast
kuid võimatu on
murtud luudelt
toest loobumata võtta lahas
jääb ainult ootus
Aeg et kypseks
mil tarbetuks saaks lahas luile
kuid kui su meeles
luid on murtud
kuis seda selgitada muile.

4. 12. 93.

*

Selles tunglevas hämaras Ajas
selles mäslevas sogases vees
maal mis allilma rebenguis lajab
selles oleme silmini sees.

7. 2. 93.

TAAVI EELMAA

*

TV –

mu öine leinalehvik –
samet,
pehme plüüš –

on lahti
tundi teist või kolmandat
ning noorkuu kahvatunud tahti
vilgub sellest kurvast rüüst
kui valget ihu.

Toa täidab varjurüüš
ja peegeldab mind viini tooli,
saialilli hoidma pihus
kui hõõgvel tähti,

neid,
mis just praegu
peidus
pilvevihus.

*

Silmad... need silmad.

Lahingukoerad

marus tormavad pikkades niisketes koridorides
end raevust ja kiirusest tükkideks rebides
uuesti ja uuesti kokku kasvades
et nende alasti närvid sädemeid pritsides kraabiksid

vastu konaraid seinu et nahk rebeneks rippuma ja
ulguma kiviteravike otstes ja nende kriisked jääks
kaugele maha sest kiirus
millega lähenetakse kahele valgustäpile on tõesti
uskumatult suur
Ristilöödud Poja vari laes
mida nüüd märkan
pikeerib
kui pommituslennuk mu kohal.

Jack the Ripper III

Ükspäev lükkab Jack hoo sisse
masinale mis peatab kõik teised masinad
Rasked rattad hakkavad pöörlema
peatamatut pöörlemist
ning kui ülesanne on täidetud
peatub aeg
ning ka Jack
jääb tukkuma
pehmesse unne
Magaja on kaitstud
Lehed murduvad puult
ja ei kao
Poptähed
ei sure kunagi

VEIKKO MÄRKA

SÕJA APOTEOOSID. 1914.

Ma tänaseni mäletan (kui veider!) rahu.
Su pilkude õispehmet sulavat šarlotti
sõin päevast päeva. Ikka midagi jäi alles.
Ning see, mis syyes kasvas, oli ilu.

Huvitavalt igavana, aeglaselt ruttavana
kulges aeg sinu väikeses lillas café's
kus istuda mul oli luba ööpäev läbi
ent tellida ei iialgi.

Kuid yhel hilissuve liialt rahulikul õhtul
selgest aplusest mu süda lõhkes.
Tuul puhus tiivad hõõguma ning udu silmi
ja minevik sai mulle kyynisteks.

Ma tormikajakana ristlesin Euroopas
jäin pimedaks Simploni tunnelis
ei läinud mööda must Maroko kriisid
mu lootus uppus koos "Titanicuga".

Ma olin vaene, õnnetu ja metsik
Kui seitse lasku tulistasin... Seal... Sarajevos.
Jajah... Siis algas sõda...
Seesama, mis on kestnud tänaseni.

SÕJA APOETEOOSID. 1934.

Ma kardan suve.
Kõige rohkem maailmas kardan ma suve.
Pääsukesed on liiga suured.
Sirelid aga ei ole veel kõnelema õppinud.

Mustades bomberjackedes, tiivad haakristis
pikeerivad karistamatult meie õhuruumis
terved hordid gaasi-, tule- ja suitsupääsukeksi.
Õhus on meil masendav ylekaal.

Nad pommitavad kõike allajuhtuvat,
säätmata haiglaid, vanadekodusid
maakleribyroosid ning isegi bordelle.
Kuid sirelid on ju kohe nydsama kõnelema hakkamas!

Nõutu valge varesena ekslen ma päevade kaupa
rahutuvi luigelaulu saatel
kõikvõimalike läbipääsukeste
sisse- ja väljapääsukeste labyrindis

kuni yhel udulõhnalisel juunihommikul
sureb nende jõhkrate nokahoopide all
viimane väike varjulpysinud sireliõis
mis tahtis just sel hetkel öelda oma esimesed sõnad.

Just sellepärast kardangi ma suve.

SÕJA APOTEOOSID. 1938.

Nyyd, kui inglite lennuvägi
pommitab ainult lumivalgete pommidega
yksnes Händeli muusika saatel
on sõjad muutunud palju helgemateks.

Nagu trotyylitaidisega taevamanna
sadasid nad mulle Idavaksalis kaela
just siis, kui olin ostnud värske "Paris Matin'i"
ning kavatsesin suitsetamist maha jätta.

Missugune taevalik surm!
mõtlesin ma segipaisatud sillutisel lamades.
Isegi verepripsmed näivad siiludena jõuluvana mantlist
ning suitsetamisel on Jumala abiga tõesti lõpp.

Keegi mööduv tuliristlane irtitas lõbusalt
nähes mu põse all ajalehefotot Daladier' ja Chamberlainiga.
Tuliristlased on yldse lõbusad sellid
mäletan seda hästi Marcel Thorezi matustelt.

Oh kuidas minagi siis naerma hakkasin!
Oma armsa ingelliku surma yle naerma
mina, kes ma elus kunagi ei naernud
ainult yhe korra Reimsi katedraalis pärast peksasaamist.

LA BELLE EPOQUE. 1993.

Mina olengi suurmõrvar Z.
Ma tänan auväärset kohust mulle osutatud au eest.
Ja see on nyyd minu viimane kõne.

Meelega ei mõrvanud ma kedagi
ainult revolvriga, harvem jahipyssiga.
Põhiliselt tapsin naisi
noori, kauneid, ligitõmbavaid...
Muidugi, kui mõnele ei meeldinud, siis ma loobusin.
Tapsin ka raha pärast
armukadedusest
poliitilistel motiividel
enesekaitseks
ning märgates lõunataevas lillat triipu.

Oma aju pärandan rahvusmuuseumile
memuaarid andsin juba kirjastusele yle.
Uue elektritooli reklaamimisest saadud honorari
jätan Edisoni Fondile katsetuste jätkamiseks.
Intervjuude andmisest olen tydinud
yhtegi ajakirjanikku hukkamise juures näha ei soovi
Pärast seda samuti mitte.

Te kysite, mis on mu viimane soov?
Jah, mul on tõesti üks väike palve
Ma olen väsinud, väga väsinud sellest protsessist.
Ma tahaksin magada.

Kui saaks veel paar tunnikest magada
ning näha unes oma eelmist elu
kus ma olin veel väike silmapaistmatu tundralill
Alaskas Anchorage'i mäestikus
avasin õie oma elu esimesele ja ainsale suvele
ning soe tuulehoog puhus mu valgete kroonlehtede vahele
esimese verdtarretava mõrvaplaani.

VEIKKO VANGONEN

ÕUDUSE RÜÜTEL

1.

Kui te peaksite tahtma rääkida kõrgeimal tasemel hirmutunde olemusest, ilma et tuleks psühhopatoloogilisse seisundisse kaldumist ühelt või teiselt poolt, siis palun, tehke seda koos minuga.

Veel pole teatavasti loodud analüütilist traktaati või pühendatud uurimust õuduse olemusele. Oleme kõik kogenud pelgalt eritoonilisi varieerivaid fragmente sellest tundest, mõtlemata õieti, et tegelikkuses on nendega põimitud terve me elu. Selle minu arvates vägevaima tundmuse fragmendid võivad moodustada tervikliku, kokkutoimiva mosaiigi, püsiva, sügavat muljet avaldava läbi elu.

Muidugi ma ei tõtta siinkohal, nagu ehk võiksite mõelda, algust tegema mõne loenguga õudustunde konstitutsioonist, oh ei! Kõik siin ilmas vääricks, et võtta pikemalt sõna ta arvel, ometi jätkub skepsist t u n d e i d lahkava teooria üle õigustatult palju. Seepärast ma ei taha saada veel üheks naerualuseks, vaid lähen kiiresti üle praktikale, et teiegi võiksite oimata, mida olen kogenud omal nahal.

Juba lapsena ma leidsin hetki oma elus, mil jäägitult haaratuna mingist olukorra kitsikusest, ohust, ebaseeldivusest või koguni õnnetusest vaimustusin nendegi sündmuste dramaatilisest pingest, mis hästi ei lõppenud. Millegi keelatuga tegeleda tundus meeliülendavalt kõitev vähemalt seni, kuni vähegi veel oli võimalik karistust vältida. Karistus ise pole küll loomulikult iial vaimustanud ühtki normaalset enneaegast pärastmurdeelist poissi.

Kuid mingid piirid on poisilikulgi seiklejameelele; need aga, nagu arvata võite, ületasin käigupealt, omades ju varakult juba halbade naljade kurja geeniusse kuulsust.

Mäletan nüüdki veel selgesti libedakaldalist kraavi mingil ehitusel, täidetud sügava sogase veega, kuhu iga hetk oli vajumas mu väiksem kaaslane, hoidev vaevu kinni ligasest pervest ning hüüdev meeleheitlikult appi. Millisel kuratlikul kaalukusel vaatasin siis ümber, et leida abinõud jõudmaks pika kraavi vastaskaldale, millest poiss oli jõudnud krabada kinni, kui tema all murdus ainus laud ümbruses, mida olime tahtnud kasutada purdeks. Ma ju teadsin, et ei tohi minna närvi, sest et see asja kõigest hullemaks muudaks. Nii vaatasingi lihtsalt ringi, võides konstateerida täiesti selge peaga, et ümbruskonnas pole ühtki abinõud, millega aidata libedal kraaviveerel järjest alla sügava vee poole libisejat, ei muud kui hõigata, et ta vastu peaks või ise üles ronida katsuks.

Millise põnevuse, jah, millise lõbuga võisin jälgida, kuis murenes kraavirinnatise märg savi, kuidas vette solpsatasid kivid ja kruusapuru! Ja ei ainsatki võimalust selle juures ületada kraavi, aineliselt toetada hädas viibivat sõpra!

Mis veidra pettumuse ühes kergendusega tõi aga järgmine hetk, mil nägin, kuis ainus, millega sõpra olin saanud aidata, nimelt soovitus, et ta seal ei ripuks ega karjuks, vaid ise üles ronida üritaks, täiesti õigeaks osutus!

Tõepoolest, me ei tea, milleks kõigeks meid võib mobiliseerida hirm, nagu ei tea ka, palju ta meilt võtab. Milline oleks siin bilanss, kes oskaks öelda?

*

Juhtum hilisemast elujärgust, kus ise viibisin otseses surmaohus, äratas minus kummatigi samu tundeid – juba selsamal hetkel, kui kõrge maja libedal plekk-katusel balansseerides tuulehoost vääratasin, haamrit ja naela pillates külili langesin ja mööda järsult kaldu katuseviilu alla lohisesin.

Mälus vilgatas pilt väikesest poisist, iga hetk langemas sügava kraavi vastikult sogasesse vette. Eks võinud olla see saatuslikuks karistuseks salajase lõbutunde eest seda pilti nähes? Nii mõtlesin, rippudes kätega vihmaveekanalile klammerdunult ükskõikse sügaviku kohal.

Jah, on hetki, mil olukorra kriitilisus tõrjub mängulise põnevuse ja hasardi kaugele meie meeltest. Kuid kas pole te märganud, et seda kindlam on neil koht alateadvuses! Ma ütlen, jälgige oma alateadvust, jälitage, uurige teda – ning te saate vapustuse osaliseks iga kord, kui õnnestub paljastada ta kiskjalik, väiklane, animaalne, samas aga söakalt loomulik pale. Õnnetuseigatsus on kodeeritud kõigisse meisse – ning asjatu oleks katse paralüseerida tema toimimise saladuslikke, tumedaid mehhanisme.

Igatahes hetkel, kui rippusin katuse serval, täitis mu meeli hirm surmavalu ja võimalike muude ebameeldivuste ees teel teise ilma.

Seal nägin aga endast kaugemal, maja nurga juures, tuletõrjeredelit. Taipas, et ainus võimalus veel pääseda oleks jõuda selleni.

Nagunii pidid ühel hetkel üles ütlema mu käed, nüüd lisandus veel ka oht, et mõnes kohas rebeneb lahti plekist katuseserv, mu üha väsivate käte kolisev tugi.

Ja seal, maa ja taeva vahel käsi kordamööda lahti lastes, teadmata õieti, mitu meetrit veel vastu pean, tundsingi taas seda suurejoonelist jälestust, võimet iseennastki kõrvalt jälgida kui kass nurka surutud hiirepoega. Püüdsin mitte mõelda sellele, tõepoolest kartsin lahtikärisevat räästaplekki ainuüksi niisuguse mõtte peale. Muidugi ei allunud neetud mõte käsule, suurendades nii mu hirmu veel ka ebauskliku kartuse taagaga. Piinarikka ponnistuse varal jõudsin lõpuks siiski redeli kohale. Aga!

Kas võib keegi kujutada mu ehmatust, nähes redelipäismiku päästvaid pulki vähemalt poolteise meetri kaugusel endast suure pimedana akna kõrval! Võisin jalgega puutada neid, mitte aga kinni hoida või sinna toetuda sedavõrd, et vabastada käed. Vean kihla, mõnigi oleks seepeale oma nõrkevad käed vallan-

danud, et juba lõpetada see troostitu olukord. Mind aga just see olukord intrigeeriski.

Viimase jõuga klammerdasin kindlamini sõrmi soonivale plekkrandile. Ei jäänud üle muud, kui, loksutades juurde hoogu, üritada meelegeitlikku hüpet redeli suunas.

Pea tunnistama, see oli tõeline närvide saun, keskendumise intuitiivse matemaatika eksam, millel vaid kaks hinnet: elu või surm. Möödus igavik – täis ärgitamisi, täis loobumisi. Siis ma hüppasin.

Poleks jalad jäänud kinni redelipulkade vahele, nii et neid väänates, soonides pea alaspidi redelile takerdusin, kukkunuksin otsemaid – sedavõrd võimetud ja tuimad olid juba käed.

Jõudes üleni värisedes alla – ilma selle kiirenduseta, mille äsja oleksin võinud nii hõlpsasti saada, vajusin sinnasamasse istuli ja mõtlesin, kui head nõu olin siiski lapsepõlves sõbrale andnud. End kohe ise päästma asudes võitsin kallist aega, mida asjata rabelungiga ning appihüüduga kaotades oleksin minetanud ka jõu viia lõpule pikk teekond päästva redelini.

Lapselikus meelegeas õnnestunud soorituse üle pahvatasin naerma kui segane.

2.

Õieti peaksin mainima mõnd juhtumit, mis kõlbaks eellooks sellele, mille pärast üldse olen sunnitud jutustama seda lugu. Tõsi, õudus muutub tõeliseks naudinguks siis alles, kui seal ise sees olla. Ja vähesed peavad lõpuni vastu. Minu sooviks on, tulgu mis tuleb, lõpuni pidada.

Niisiis, õudus muutub tõeliseks naudinguks siis alles, kui seal ise sees oled. Ometi pole palju väiksem lõbu ise kedagi ehmata, ehmata nii, et mõjub.

Muide, üksinda suure peeglina ruumis pole ennastki võimatu ehmuma panna. See on lihtne. Kõndige toas ringi, jälgides peegli abil end silmanurgast. Siis äkki sööstke oma kõige metsikuma näo ja röögatusega otse peeglile peale. Uskuge, päris mõjuta ei jää see ühelgi juhul. Pealegi ei vähenda kestev kordamine efekti põrmugi, pigem vastupidi...

Niinimetatud võllanalja näitena toon siinkohal tembu mu veel mitte täielt ununud õpilase-aastailt, kus meie maja keldris riuleilt õllekõrvalist otsides oma koolivenda nõnda sandil kombel ehmatasin, et see salatipurgi põrandale puruks poetas ja mulle kallale tulla tahtis. Ei olnud tarvis midagi rohkemat, kui tabada soodus moment ning esineda täiesti veenvalt. Minu jaoks see polnud mingi probleem.

Sirutades ohvri poole üht purki palvega seda hoida, laienesid korraga mu silmad ja nägu moondus üheksainsaks jubeduse grimassiks. Karjatusega põrkasin tagasi; kinnitades pilgu üle kaaslaste õla kuhugi ta selja taha, sirutasin kaitseks ette käed. Sellest piisas, et hetkeks lummata vaese koolivenna refleksi, närve ja vererõhku vahetu sügava hirmuga. Kogu kehast võpatades ta pööris

end mu pilgu järele, valmis kohtama kurat teab mida või keda. – Piisavat tunnustust oma trikile leidsin sõnadest, mis ta mulle seepeale lausus: "Tead, sa lõpeta ära niisugused naljad. Ma võin sulle lajatada niisuguse låraka, et... Ja ära siis pärast pahanda..." Tema nüstagmiliselt liikuvad silmamunad kinnitasid mulle, et olin võib-olla veenev liigagi...

*

Üldiselt raske on kedagi õnge võtta taoliste trikkidega tänapäeval, mil kogu maailm kujutab endast ühtainust suurt õuduse teatrit. Inimene on endale lõpuks iseendas leidnud arvestatava püsiva liigivaenlase. Kuid selle vahega, et hävitama ei ajenda teda ükski eluruumivajadus, vaid ka filigraanselt, loomuosaselt väljakujunenud eljalalik tigidus. Niisuguses õudusrealismi-uputuses ei jäägi selle ala jüngritel üle muud, kui pöörduda müstika poole.

On veelgi raskem kultiveerida müstilist hirmu praktikas, kuna selleks on jäänud võimalusi õige vähe. Siiski minul see on õnnestunud. Vastasel korral ma ei viibiks kinnipeetavana eeluurimisisolaatoris, kuna süüdistusprojekt kõlab järgmiselt: kuritahtlik psühholigaansus, mis lõppes surmajuhtumiga.

Oh jumal, kui ometi oleksin teadnud, et ta süda on haige! Või, kuradi pihta, kas poleks ta kohe samas paigas võinud heita hinge, selle asemel et veel mitu päeva ringi käies kõigile seletada, kuis pistab temal südames pärast seda ehmatust, kuhu ta tõukasin avatud surnukirstul, kui tuli mu vahikorda välja vahetama. Jah, see oli vaid nali, aga ka kõige kohatum nali, mida olen teinud elus. Et täies elueas mees võiks veel teha sääraseid tempe, seda poleks ma isegi endalt oodanud! Ja seda veel täie austuse juures oma nüüd juba mõlema surnud kolleegi suhtes, puhaku nad rahu! Nüüd siis vist olengi jõudnud selle ihaldatud lõpuni, mis mulle enne rahu ei andnud, kui trellid paistma hakkasid.

Ma lähen hulluks, kui meenutan oma naise nõutut ja poja etteheitvat pilku, kui mind vaatamas käisid. Trellide taga! Isa trellide taga! Neetud! – Ma pole ju ometi süüdimatu. Tumedalt sosistab südametunnistus mu kõrva, et õigusemõistmine poleks minu suhtes ülekohtune, pistes mind pokri. Mis pean ma ometi tegema, mida ütleva, et äratada teis usku mu siirasse kahetsusse ja kaastunnet vaeste mu ligimeste poole, kes ei ole milleski süüdi? Ah, äng ja häbi vaotavad looka mu selja ning madala, inetu hasartmänguna näen nüüd oma senist eluteed.

Tundes vastikust mõttegi puhul midagi varjata selle õnnetu juhtumi asjaoludest, tunnistan üles, et noil kurvil päevil ühes sõbraga meeoleolu kõrgenduseks va kange omale kambameheks võtsime. Algas see hauakaevamisel ja jätkus järgmisel päeval, kui surnu auvalves vandeseltslastena kokku saime. Võtsime seal siis edasi ja valvasime koos, valvasime ja – võtsime.

Visates vaheldumisi "teda ennast" ja mõnusat, mõõdukat matusenalja, tabasingi end väikeselt kurjalt ideelt, mille, oinapea, kohe ka teostasid. Täieline kretiin!

Kuid milleks enam kära? Tegu on juba tehtud: jääb vaid üle kirjeldada, kuidas see õnnestus...

Pannes hoolikalt tähele seljaga surnu poole istuvat sõpra, viisin jutu ettevaatlikult sobivale teemale, ootasin teatud momendini ja ütlesin siis hoolikalt valitud näoilmel ja häälel kaks sõna, osutades surnule:

"Vaata! V a a t a !!!"

Hetkel, kui ohver ümber pöördus, haarasin tal külmade kätega kõrist.

Jah, selle lõuhaagi, mis noorpõlves jäi keldris saamata, sain nüüd kätte. Ja kuigi sõbral näis olevat tahtmine lisagi anda, jäi see k a h j u k s toimetamata. – Haaranud südamest, vajus ta toolile laua taga, kallas endale pool klaasi ja susistas mulle raevunult: "S-siga. Sa oled.. täielik siga..."

Oo, milline kõrge kiitus!

*

On juhtunud kohutav õnnetus. Ma keeldusin uskumast, et asi on tõepoolest nii hull, nagu mulle öeldi. Alles kui kohtasin vapustatud, nutetud silmadega abikaasat, kes kõike kinnitas, alles siis, kui eeluurimisvanglast anti luba sõiduks närvikliinikusse, kus viibib mu poeg, siis alles, kui teda nägin, sain aru, millised tagajärjed võivad olla absurdtsel õnnetusel, mis oli juhtunud eile hilisõhtul.

Vapustatud, segi löödud hinge põhjani olen nüüd. Oh, kas tõesti siis polnudki lõpp veel käes surmaga astudes mängu? Aga ei, ei!

Jah, nüüd ma tunnistan, tunnistan end näinuks oma mõistmatu hinge kolemaid avarusi! Kurat minu sees pidas peenikest naeru kõik see aeg, murdis seejärel välja mu alateadvusest ja irvitas juba avalikult. Siis, jõudes mu mõttesse, lagistas ju täiel kõril juba mu mõistuse ja hinge segipaisatud jäänuste kohal...

Nüüd itsitan minagi, seistes oma süstidest teadvusetu poja voodi kohal. Itsitan kõhuvabinal, suutmata vastu seista sisemast väljapaiskuvale naeruhoolle. Juba mõirgan, et põlved nõtkuvad, lagistan nii, et vesi silmist tilgub. Ha-ha-ha-haa! Hoo-hoo-h-hoo-hooo!! Värisege, seinad, põruge, laed! Kätemaksuhimulise saatuse demonid, olen teid näinud! Kaduge! Õigluse haledad jädemed! Ma naeran teie peale! Naeran ka selle surmajuhtumi peale! He-he-hee! Hu-hu-huu-u... Oh, ma ei suuda enam. See on ju tõepoolest naljakas! Või isade patud nuheldakse siis poegade kätte? Oeh, ma ei või...

Ja milliseid kaabaklikke vahendeid leiad sa, alatu, tõpralik saatuse? Kas võiks siis keegi muu mõelda välja ning teha teoks taolisi totrusi?! – Poiss läheb põõsa taha pissile, seal tuleb aga pimedusest ta oma koerakutsikas suure jookuga, nahast jalutusrihm lohisemas järel, mis poisile heleda plaksuga ümber jalasääre lööb, nii et too enda segaseks ehmatab! See oli ootamatu. See oli t õ e s t i l i i g a ootamatu...

Vaadake, ta tuleb teadvusele, ta liigutab end, avab silmad... Laps, kas sa mind tunnend?... olen su isa... Su oma kallis isa! Miks sa ei naerata?! Jälle

krambid! Oh, jumal, tehke siis ometi midagi... Milline kohutav spasm... Kuuled sa mind, laps? Ärka ometi... Kuuled, doktor ütleb, et su isagi jääb siia, sinu juurde... See oli ju ainult koera rihm, kuuled sa mind??... Eh, asjata kõik...

Teie, jäledad draakonid, alatud vaimud, kes te soojendate end gloobuse hõõguval säsil! Tulge välja, tehke juba k õ i k maatasa, et kord lõpeks see loll peitusemäng! Või tahate öelda, et teid pole olemas!!? Astu ette, Saatus, et võiksin sülitada ja naerda su kärnasesse näkku! Laske mind lahti! Ptüi! Arvad, et sind kardan, roju? Mida on mul nüüd veel karta, mida kaotada? Ma naeran vaid. Jah, naeran – k õ i g e peale. Mida karta? Mida kaotada? Ho-ha-ha-haa! Ha-ha-ha-hoo-o!... Appi, lõhken! Kui palju nalja... kõikjal! Ja kõige naljakam – kõigi tõsised lõustad... Oi, ma ei... jõua enam... Ei jaksa... ha, ha, ha.

Nad ei saa iialgi millestki aru! Nad... ei suuda... Lõpuks ometi saan naerda, palju ise tahan...

Hõ, hõ!, Ha, ha!...

*

Olen õuduse rüütel. Lüüasaanud rüütel, tõsi, kuid võrdne rüütlite seas, sest ei ole rüütli, kes poleks lennanud sadulast. Sest rüütli tunneb ära alles lüüasaamisest: ta tõuseb uuesti maast, kui veel vähegi suudab, korjab üles oma murdunud piigijupid ja kartmatult valmistub uuteks võitlusteks.

Olen puhanud, olen rahulik. Olen kaotanud palju, kuid mitte seda, mis seisab mu kilbil. Hull, ütlete teie. Armastan teid, vastan mina. Uued naljad on valmis. Jah, teid ma armastan, kuid truudust olen vandunud oma hullusele. Hullusele, mida nüüd üle kõige vihkan. See on aga peaaegu üks ja seesama.

Nii kummardun teie ees, pühkides pisarad silmist, tõstan maast oma muljutud vaimu viimase sõjariista, roostetanud sule, ja visandan read, mis jäägu mulle ühtlasi nii kaitsekõneks, epitaafiks kui diagnoosiks:

Jah, aimugi pole meil maailma halvast,
ei aimugi pole meil maailma heast,
me pole just head, kuid pole ka halvad,
ei ole me targad ega põrunud peast.

Nii tahta võib tundagi maailma halba
– kes halba ei koge, ei kohta ka head –,
tahta ollagi sellised, nagu ei kõlba,
ja toimida nii just, nagu ei pea.

Me nägime unes maailma halba.
Me nägime unes maailma head.
Kuid ilmsi kõik uuesti algusest algab,
sest elu – ta edasi minema p e a b.

HARRY LIIVRAND

LIINA SIIB EHK EDASI MÖÖDUNUSSE

Pööre, mis eesti noores kunstis 1990. aastate alguseks oli toimunud – iseteadlik suundumine figuratiivse ja kujutava ekspressionismi suunas, transavangardismi müüdikultuse ja ajaloo kui kunstilise subjektiivsuse ettekäände äkiline äratabamine – ei jätnud külmaks vist mitte ühtegi selle põlvkonna esindajat, kes kartust avangardi traditsioonide taustal konservatiivseks osutada millekski ei lugenud. Aeg oli ja on retrospektiivne, mis iseenesest tähendab juba konservatiivsust. Ka pop-kunsti taasavastamine 1980. aastatel teenis eesmärki ellu äratada vaim, mida kunagi peeti radikaalsuse sünonüümiks, ent mis nüüd, veerand sajandit hiljem, tekitab meis pigem melanhoolseid romantilisi tundeid, kui kutsub üles ehitama barrikaade.

Sellises kontekstis on eesti kaasaegses kunstis juba oma koht Liina Siibi graafikal. Tema tulekus "suurde kunsti" polnud ta mõnele ekstravertsemale põlvkonnakaaslasele omast šokeerimispüüdu, välist agressivsust ega närvilist hasarti, vaid Siibi tugevuseks oli kaheldamatu professionaalsus, teadlikkus sellest, mida tähendab graafika ning graafiline mõtlemine üldse. Siib opereerib kujunditega, mis on lakoonilised nagu plakatistruktuur ja õndsalt märgilised nagu dekonstruktivistliku analüüsi näited. Selline kunst on ühtaegu nii minimalistlik kui kodeeritud märk olla saab ja teisalt üliestetiseeritud vormiloov kontseptsioon, väga korrastatud sisemiselt pingestatud värviprogrammi väljendus sellest, mida kunstnik ühe kõikehaarava, vaid asjassepühendatuile arusaadava kujundiga sümboliseerida tahab. Pop-kunst oli oma olemuses otseütleval – plakatlik ja banaalne – tema suhe ümbritsevasse keskkonda illustratiivne. Kasutades popilikke võtteid oma absoluutselt ebapopiliku sõnumi väljendamiseks deklareerib Liina Siib, et tahab töödelda ebasoliidset materjali, et teda huvitab plakatlik ja banaalne, mitte ainult standardne ilu. Ilu mõtestab Siib kõige argisema hetke jäädvustamisena hoolikalt valitud paberile, et väärtustada banaalse ning tühisena mõjuvat reaktsiooni, mille on esile kutsunud heldimus mingist tähendustest tulvil juhuslikult leitud esemest. Prantsusmaal maanteetolmust üleskorjatud poolik autonumber on Siibi jaoks ihaldusväärne reliikvia, ootamatu tervitus tundmatult sõbralt. Iseenesest lihtsad, kuid paradoksaalsed eseme ja ruumi suhted, geograafilised ning ajaloolised vahekorrad omandavad kunstniku käsitluses *voyage*'i mõõtmed graafiliste tehnikate maailma. Siibi kollaaže vaadates tekib tunne – nagu ütleb Jean Baudrillard oma Ameerika-reisikirjas – et kõik tundub siin Vanas Maailmas nii marginaalne võrrelduna Ameerikaga, aga samas ka kuidagi igavikuliselt tähtis ja tähendusrikas, millele on mõnikord raske ratsionaalset põhjendust leida. Eurooplase kogemus on mälu. Omakorda tähendab mälu tahet, võimet ja oskust suhelda reaalselt eksisteerivate sümbolitega, suhestuda konkreetse koha *genius loci*' ga.

Mälu on ajaloo keel. Ent ajalugu ei tähenda tänapäeval ainuüksi üheselt mõistetud minevikku, nagu tegi seda 19. sajandi romantism siiralt naiivse usuga keskaega. Liina Siib näib seda teadvat; seetõttu pole loomingut käivitava impulsina olulist vahet igavesti viltuse Pisa torni ja Marokost imporditud apelsini vahel, sest ühe sõdadest, maffiast ja AIDS-ist läbitikitud sajandilõpu jaoks on kõik üsna üks ja seesama...

Selline nivelleerumine – hetkel pean silmas kunsti – sünnitab paratamatult teatavat rafineeritud ükskõiksust, tüdimust, aga kui asi muutub tüütuks, võib ta muutuda ka igavaks ja selle eest pole meist keegi kaitstud, Liina Siib kaasa arvatud.

On tähelepanuväärne, et Liina Siib viljeleb kollaaži. See on eesti kunstis peaaegu äraunustatud kunstitegemise viis, millega mängitakse tõsiselt ainult algkooli joonistustundides; peaaegu üksi ja peaaegu suveräänsena lahendab Siib nimetatud tehnika abil küsimusi, mis on seotud värvi ning kujundi tiheduse, paberi tekstuuri, pinna ornamentaalsusega, liites paberikleepimisega kauneid maalilisi pindu lubava *carborundum*-tehnikaga. Ta pole kunstnik, kes vaimustuks pikast trükiprotsessist; sellest hoolimata teeb ta panuse ainult õnnestunud lõpptulemusele ja ebatüüpilistele lahendusvõtetele. Iga järjekordne töö märgistab uuele küsimusele vastuse otsimist, et intellekti järjekordselt proovile panna. Nii esitab Liina Siib meile avangardilt päritud olulist hoiakut, illustreerides igapäeva vaikkeid rõõme nende igavikustamise kaudu.

MARI PEEPRE

PIKK TEEKOND UUELE MAALE: IMMIGRANTIDE KOGEMUSED KANADA KIRJANDUSES

Ingliskeelsel Kanada kirjandusel on seljataga juba õige pikk tee. Esimesi kohmakaid, jälgendavaid ja väga provintslikke kirjanduslikke katsetusi tehti siin juba Briti koloonia algajul. Mis aga kaasaegsete kirjanike paremiku puutub, siis pruugib vaid nimetada mõnda – Margaret Atwood, Robertson Davies, Alice Munro, Irving Layton, Mordecai Richler ja Michael Ondaatje –, kahtlemata kannatavad nad kõik välja võrdluse ükskõik millise autoriga ingliskeelse maailma ülejäänud riikidest. Umbes viimase kahekümne aasta jooksul on Kanada end kindlalt jäädvustanud kirjanduse maailmakaardile.

Pika teekonna algust ilmestas kõigepealt inglise kirjanduse importimine Kanadasse, edasi toimus juba kultuuriproducti täiustumine ja küpsemine, ning lõpuks – ainulaadse tulemi tagasiläkitamine maailma. Mulle tundubki, et just kõige hilisem Kanadasse immigrerunute laine, nende looming, on lõplikult loonud kirjandussilla Kanada ja kogu ülejäänud maailma vahele. Just nemad on lugejatele uut moodi teadvustanud teisi maid ning ühtlasi ka jutustanud maailmale sellest, mida tähendab saabuda Kanadasse ja seal uut elu alustada. Rohinton Mistry hiljuti avaldatud romaan "Milline pikk teekond" (*Such a Long Journey*, 1991) saab alguse autori endisel kodumaal, lähtepunktiks ja kultuurikeskkonnaks on Bombay, India; teine autor, V. S. Vassanji annab kirjelduse oma perekonna rännakust Aafrikast Kanadasse romaanis "Ei mingit uut maad" (*No New Land*, 1991) – lugejale avaneb valuline, ent elujaatavalt reibas kultuurikeskkonna vahetamise protsess seoses uuele kodumaale asumisega (tõsi, mõned probleemid pole küll uudsed, pigem inimloomusele ürgomased).

Immigrantidega seotud probleemid pole Kanadas uudis, nendega on ju kokku puutunud sellest ajast alates, kui saabusid esimesed asukad. Ometi jõuti Kanada ühiskonnas alles hiljuti nii kaugele, et uustulnukad on igati

vastuvõetavad, et nad kuulatakse lõpuni ära. Alles mõned aastad tagasi oli esimese või teise põlvkonna immigrantidel väga raske leida nii kirjastajat kui ka lugejat, keda tõsiselt huvitanuks nende jutustused sellest, mida tähendab maha jätta kodu ning asuda elama Kanadasse. Eriti kui need lood juhtusid olema sünged ja probleemirohked või siis Kanada ühiskonna suhtes kriitilised. Tänapäeval on olukord kujunenud vastupidiseks, immigrantide poolt kirjutatud peetakse ülimalt huvitavaks, sellelaadse kirjanduse hulk kasvab jõudsasti. Suhteliselt hiljuti saabunud "etnilised vähemused" (seda terminit kasutatakse Kanadas kõigi nende kohta, kes ei ole inglise või prantsuse päritolu) toovad kirjandusse uusi teemasid, elujõudu ja sädet, kui nad süüvivad omaenese tausta, kirjeldavad oma teekonda Kanadasse ning immigrantidele sageli valusaid esmakogemusi kohanemisel uue tegelikkusega, uue maa identiteediga. Immigrantide looming vastandab olemist SIIN (Kanadas) ja SEAL (maal, kust me tulime), ning on ühtlasi aidanud selgitada ja täpsustada meie käsitust Kanada ühiskonnast siin, Euroopas.

Ajalooline taust

Kanada elanikkond koosneb mitmetest rassidest ja paljudest rahvustest. Osa elanikkonnast moodustavad algasukad, kes asusid neile aladele kümned tuhanded aastad tagasi. 17. ja 18. sajandil hakkasid saabuma inglise ja prantsuse kolonistid, 19. sajandil järgnes veelgi ümberasujaid Euroopast, ning viimaks suur immigrantide sissevool kogu maailmast. 20. sajandil (sealhulgas ka umbkaudu 25 000 eesti immigranti, kes jõudsid Kanadasse pärast II maailmasõda). Kestev immigrantsiooniprotsess on muutnud Kanada paljurahvuseliseks ja -kultuuriliseks maaks,

millel ometi on selgesti äratuntav identiteet ja omaenese kultuur.

Suur osa varasemast Kanada kirjandusest sündis ajal, mil ümberasujad uue maailmaga kohanesid: nad pidid leppima mitte ainult teistlaadi ühiskonnaga, vaid ka väga erineva elukeskkonnaga. Aegapidi kujunes iseseisev Kanada natsioon, mille kultuur rajanes anglosaksi protestantlikel väärtustel ja traditsioonidel, kusjuures maa üks ulatuslik piirkond säilitas siiski prantsuse katoliku juured. Kanada on päris algusest saadik olnud ametlikult kakskeelne ja kahe kultuuriga maa, ometi domineeris seal tegelikult veel hiljaaegu eeskätt ingliskeelne enamus. Selle sajandi esimesel poolel toimus teiste Euroopa rahvaste suur sissevoolümberringi: uusasukaid hakati kutsuma 'uuskanadalasteks' (*New Canadians*) ning üldiselt võttis ühiskond neid hästi vastu – töökäsi oli vaja nii maal kui ka linnas, vabrikutes. Varem domineerinud "sulatusahju"-ideaal, mille kohaselt erinevad etnilised ja kultuurigrupid pidid sulama üheks uueks kindlate tunnusoontega grupiks, asendus ideaaliga, mida hakati nimetama "kanada mosaiigiks" –, vastavalt sellele kujutlusele pidid kõik kultuurilised ja etnilised grupid võrdväärsena koostööd tegema, kuid säilitama ka oma eripära.

Mosaiigi-ideaal viis lõpuks ametliku "paljukultuurilisuse"-poliitikani, mille föderaalvalitsus 1971. aastal välja kuulutas. Teoorias tähendas see, et kavandatud poliitika pidi võimaldama Kanadasse saabunud uusasukail säilitada oma emakeel, kultuur ja religioon ning rikastama nendega Kanada ühiskonda. Immigrant võis jääda ustavaks oma etnilisele taustale; turvaliselt ja väärikust säilitades sai ta alustada elu uuel maal. Heterogeenne mosaiik, mis nii tekkis, oleks pidanud peegeldama kõiki rahvusi, kes olid kujundanud uue maa.

Ideaalid olid ju suurepärased, ometi sai praktika algusest peale terava kriitika osaliseks. Paljud küünikud nägid siin teatavate poliitiliste jõudude manöövrit valijahäälte võitmiseks ja enesele etniliste gruppide toetuse kindlustamiseks. Ometi rajati institutsioonid, mis jagasid välja suuri rahaeraldise paljukultuurilisuse-ideaali edendamiseks: jõudsasti toetati "etnilisi" harrastusi nagu rahvatants, näitemäng, keeleõpe jne. Nii mõnigi

kriitik väitis, et "punaste saabastega" palju-kultuurilisuse-poliitika tõmbas väga osavalt immigrantide tähelepanu riigi sotsiaal-majanduslikelt probleemidelt ning lasi neil rahulduda folkloorse eneseväljendusega. Teatud määral oli kriitikuil kindlasti õigus.

Tõsiasi on see, et olgugi ideoloogiliselt veenev ja kindlasti ka siiralt kavandatud, ei tunginud selline poliitika pealispinnast palju kaugemale. Kanada ühiskonna reaalsuseks oli endiselt dominantne ja väga jäik WASP-kultuur, millega soostumise suunas immigrantide tugevasti tõugati. Edu pandiks olid ühinemine konservatiivse ja materiaalsetele väärtustele orienteeritud ideoloogilise põhisuunaga, inglise keel – ja loomulikult ka valge nahavärv. Mäletan väga hästi oma eesti immigrandi lapsepõlve Torontos: mul on selgesti meeles, kuidas mind kooliõuel DP-ks kutsuti (DP – *displaced person*, halvustav väljend noil sõjajärgsetel aastatel), kuidas koolikaaslased narrisid mind sellepärast, et ma neist erinesin: rääkisin kodus veidrat keelt ja meil olid teistsugused kombes. Muidugi olime trotslikult uhked oma eesti päritolu üle ning tõsi on sægi, et valitsuse toetus aitas katta kulutusi ettevõtmisteks, mis olid seotud rahvatantsu ja koorilaulu edendamisega või muu sellisega; ometi on selge, et säärane abi ei aidanud meil kuidagi toime tulla kultuuri-erinevuste ja nendega seonduvate konfliktidega. Olime kindlalt lahterdatud "etnilisteks", järelikult olime erinevad – olime "teised".

Immigrandid pagendati Kanada ühiskonna äärealadele. Neid alandati ja diskrimineeriti sedavõrd, et sageli hakkasid just nende lapsed häbenema oma päritolu ja vanemaid ning püüdsid järelikult assimileeruda nii kiiresti ja täielikult kui võimalik, et sel moel uuel maal edu saavutada. Neist asjust omavahel eriti palju muidugi ei räägitud. Uustulnukad ei tunnistanud enesele kunagi seda, mis tegelikult aset leidis, nad ei teinud sellest kõigest probleemi; ning peab ka ütleva, et selle sajandi algusest kuni seitsmekümnendate aastate lõpuni kirjutati antud teemal õige vähe.

Varajane immigrandide kirjandus

Immigrantide temaatika tuli kirjandusse tasahilju. Algusaastate parimad käsitlused pärinevad juudi kirjanikelt Adele Wisemanilt, Mordecai Richlerilt ja A. M. Kleinilt. Juudi immigrandid töid Kanadasse kaasa oma erilisel tugeva identiteeditunde ja kultuuri ning nende järeltulijad rikastasid Kanada kirjandust oma põlise pärandiga ja kirjeldasid juudi traditsioonide ümberistutamist uuele maale. Klein:

*Juudipoisike geto tänavail
kujutles kõnniteed piiblrivadeks.
Jidišist kajavais kvartaleis kohtasid lapsed
sõbralikku habemikku, mühaklikku võõrast
ka järgnesid uhkelt Toorat saatvale orkestri-
le.*

*Nukrus hinges, mõtlen suurlinna tänavail,
mis on andnud need mälestused...*¹

Veelgi teemakohasem näide oleks Adele Wisemani romaan "Ohverdus" (*The Sacrifice*, 1956), kus vaadeldakse raskusi, millega puutub kokku Ukrainast Winnipegi preeriaühiskonda ümberasuv juudiperekond. Esiisa Abraham, kes pogromide hirmus tõi oma pere Euroopast kummalisse uude maailma, ei suutnud ise iial kohaneda Kanada ühiskonnaga. Abraham keeldus angloühiskonnast ja keelest, mida ta ümberingi kuulis; ta jäi elu lõpuni kitsasse juudi geto maailma, lootis vaid, et lastele saab osaks parem elu. Ning alles Moses, Abrahami lapselaps, osutus võimaliseks murdma geto-sidemeid ning sai esimeseks põlvkonnaks, kes lülitus suurde maailma ja võis loota edule peavoolu-ühiskonnas.

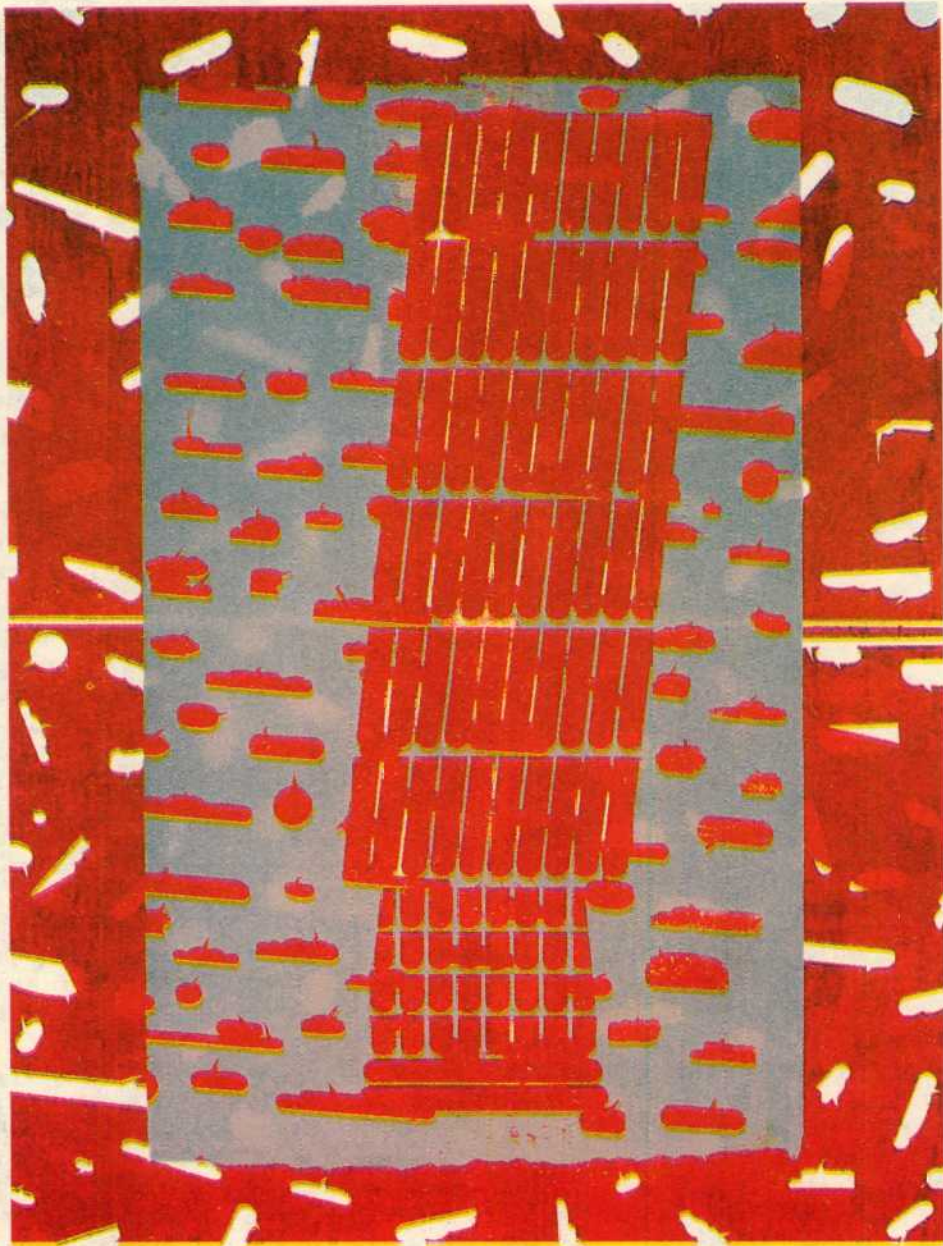
Nimetada tuleks ka gruppi kirjanikke, kelle suurepärased kirjeldused ümberasujatest pärinevad veelgi varajasemast ajajärgust: need on kirjeldused põhjamaalastest, kes alustasid elu preerias selle sajandi alguses. Nii näiteks kirjeldab F. P. Grove skandinaavlastest ümberasujaid romaanis "Soosaunikud" (*Settlers of the Marsh*, 1925), Laura Salversoni romaanid "Viikingi süda" (*The Viking Heart*, 1923) ja "Immigrandi tütre pihitimused" (*Confessions of an Immigrant's*

Daughter, 1939) on islandi immigrandide raskest elust Manitobas, Martha Ostenso "Metsahaned" (*Wild Geese*, 1925) norra päritolu asunikest. Kõigis neis romaanides maalikakse pilt immigrandidest kui töökatest, pikameelsetest, "maa soola" tüüpi inimestest, kes metsalt maad võidavad ja selle viljakandvaks muudavad. Nemand on need, kes seavad end sisse uuel maal, alustavad ränka olemusvõitlust, võtavad vastu selle, mis saatuse poolt määratud, ning ei esita kunagi kõva häälega küsimust oma osa kohta kujunenud olukorras. Kõik see oli väga erinev juba hoopis negatiivsemast suhtumisest, mis ilmnis nende juures, kes kuulusid hilisematesse põlvkondadesse.

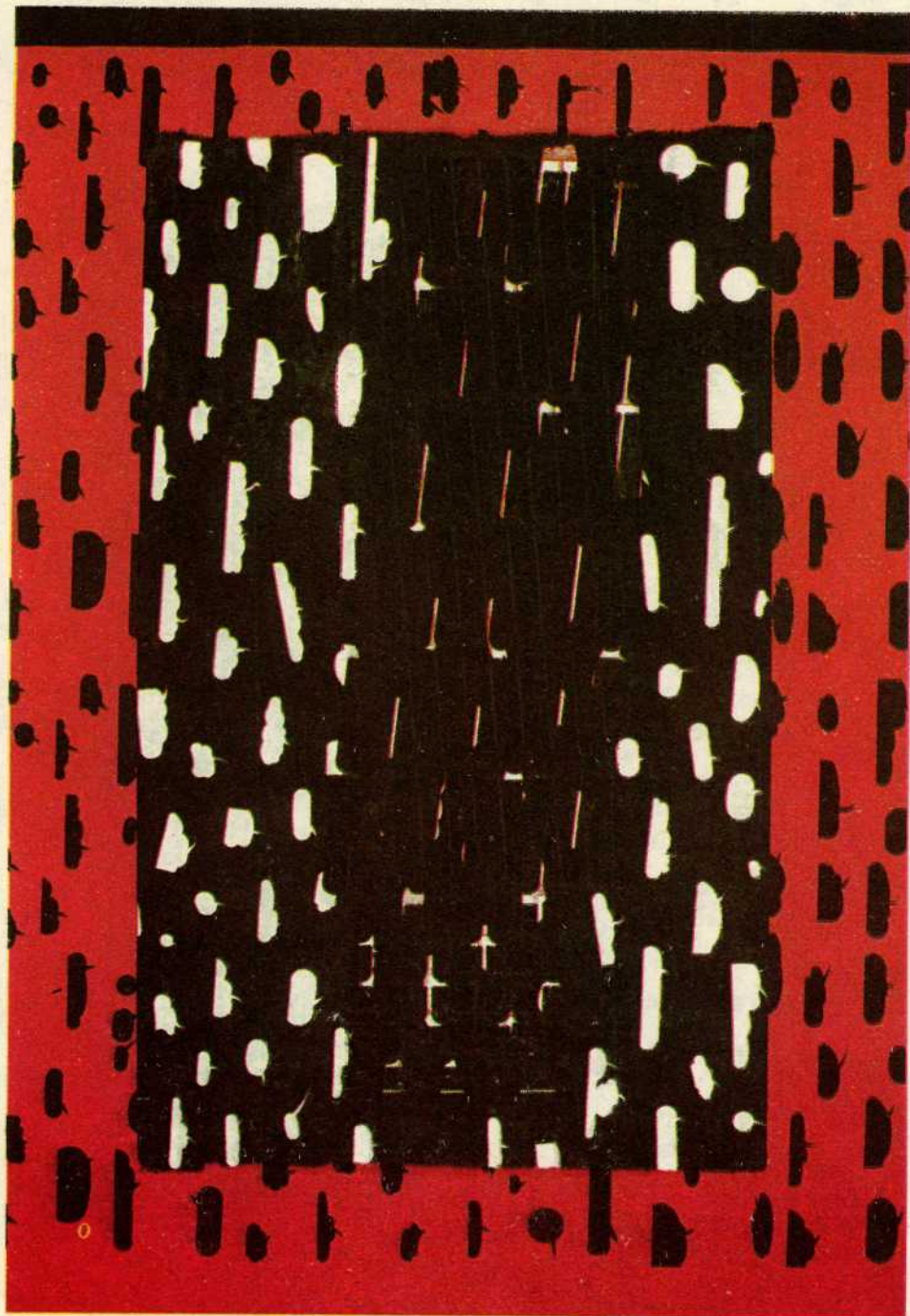
Hilisem immigrandide kirjandus

Vahepeal küpses Kanadas omariiklus ning 1970. aastatel jõudis nii või teisiti lõpule ka tema kirjanduslike hingeotsingute ja identiteedi-määratlemise esimene sajand. Kanadalased olid selgeks saanud, kes nad on, ning võisid näha enesepeegeldust ka oma maa kirjanduses. Nii tekkis võimalus vaadata kaugemale enamuse identiteedi silmanähtavast põhihoovusest ning avastada identiteedi uusi tahke vähemuse hulgas. 80. aastad tähendasid postmodernismiajastu algust ning töid kaasa nihked nii suhtumises ümbritsevasse kui ka enesetajus. Ajastu juurutas uue vaate maailmale – tegelikkust hakati nägema kilustununa ja nihestununa; sellega kaasnes detsentraliseerimispüüd, "teistsugusus" muutus nähtavaks ja vastuvõetavaks; postmodernism tekitas täiesti uudse eneseteadvuse, andis tõuke ironiaks ja paroodiaks. Kanada on muidugi ka maa, mis oli uute postmodernistlike kirjandusvoolude jõuliseks läbimurdeks ülimalt sobiv. Eemaldub ju Kanada aeglaselt traditsioonilisest patriarhaalsest angloühiskonna põhimudelist, mis oli nii omane maa arengu esimesele järgule, ning liigub selle suunas, et anda tunnustust ja sõnaõigust neile, keda postmodernismi teooria järgi nimetatakse "teised". Nii on ka näiteks naised seal liikunud ühiskonna äärealadelt võimustruktuuride keskme suu-

¹ Canadian Anthology. Ed. by C. F. Klinck, R. E. Waters. Toronto, 1955, lk 400.

Liina Siib.
"Accent aigu I".
Carborundum, papier collé.
1992

Liina Siib.
"Accent aigu II".
Carborundum, papier collé.
1992

nas. Algasukad, kellelt Euroopa kolonisaatorid olid võtnud maa ning kes olid ilma jäetud õigustest, tõstavad tasapisi häält, saavad tagasi väarikuse ning kirjutavad vihaselt neile minevikus osaks saanud ülekohtust. Ning lõpuks avaneb ka igast maailma nurgast Kanadasse rännanud immigrantidel võimalus püüelda edasi neile jäetud äärealadelt, liikuda ühiskonna keskme, põhihoovuse suunas.

Igal uusasukal on oma lugu, ning sedamööda, kuidas nad saavad üha rohkem eneseavaldamisvõimalusi, muutub nende eneseväljendus järjest rikkamaks ja värvikamaks: sellest saab paljurassiline ja -keelne segu, mis moodustabki paljukultuurilise rahva värvikireva kanga. Paljud Kanada kirjanikud seavad tänapäeval kahtluse alla eilsed tõekspidamised ja ühiskonnas väljakujunenud hoiakud ning sellest tulenevalt nihkub ka vastuvõtja taju väga kiiresti, ja mulle tundub, et tugeva tõuke selles suunas on andnud just selliste vähemusrühvide nagu algasukad ja hilisimmigrandid aktiivsuse suurenemine. Immigrantide uus põlvkond on oma suhtumistes juba tunduvalt radikaalsem ning nende esindajad on varmad vihaselt sõna võtma ja rääkima oma võõrandumiskogemustest Kanada ühiskonnas. Lõpuks ometi kirjutavad ka uusasukad uhkusega oma päritolust ja tagapõhjast ning analüüsivad raskusi, millega neil tuli kokku puutuda võõra ja kaugeltki mitte alati külalislahke ühiskonnaga kohanemisel.

Nõnda tungib rahva kollektiivsesse teadvusse kujutlus uusasukast, kes on üsna tihti pigem õnnetu kui õnnelik. Olgu siinkohal näiteks Madeline Coopsammy pakutud painav pilt valust ja vastandumisest, mida annab edasi luuletus "Immigrant":

*Näen teda iga päev kell neli
üle parkimisplatsi minemas:
lumē taustal must ja anomaalne,
üksik tõrjutud naine,
kes meeleehtlikult pigistab riigilt välja
ikka neid tselluloidist mugavusi.*

*Kariibi temperamenti jahutavad
võõraste hillitsetult vaenulikum pilgud,*

*mis tarretavad verd veel enam kui lumetuisk
ja külmad
karmidel preeriatalvedel;
nii sageli küsib ta eneselt miks...*¹

Sellelaadne kirjandus hakkas ilmuma 1980. aastatel ning pakkus midagi katarsistaolist paljudele uusasukatele ja nende järeltulijatele; tõenäoliselt jätkub sellesuunaline areng ka 1990. aastatel. Loodetavasti iseloomustab järgmist kümnendit ka tervenemine ja kosumine, kuna immigrantidel on juba kogemus, et nad kuulatakse ära. Esmakordselt on neil võimalik näha oma kogemust ka kirjanduses peegeldatuna; ning ka ühiskonna põhiosa on saanud heita pilku sellele, mida tähendab olla Kanadas immigrant, pärismaalane või veel keegi, kelle kohta saab öelda "teised" (ning niisuguseid on ju Kanadas palju). "Etniliste" ja veelgi enam – "nähtavate vähemuste" (*visible minorities* – veel üks Kanadas käibiv eufemism tumedanahaliste inimeste kohta) olemasolu on nüüd ühiskonnas tunda ning empaatia nende kogemuste suhtes peaks aitama kanadalastel paremini kohanda nende olemasolu ja nende vajadustega. Või vähemalt teoreetiliselt peaks see nii olema...

Selge on muidugi see, et kirjastuste uste avanemine selliste autoritele on tähendanud suurepärase materjali äkilist tulva kirjandusturule, kus see paelub nii kriitikute kui ka lugejaskonna huvi. Nagu eespool mainisin, on suur osa sellisest kirjandusest väga elujõuline ja uuenduslik ning ilmutab neidsamu kultuurilise ja lingvistilise transferentsi ja segunemise nähte, mis on andnud suurele osale postkoloniaalsest kirjandusest tema rikkuse ja sära. Sellise kirjanduse maht suureneb kiiresti ja ainuüksi juba teoste hulgaga tõrjub tagaplaanile traditsiooniliselt keskse WASP-kanadalase identiteedi ja enesetunnetuse, rajades nii teed isiksusele, mis on lõpmatult mitmekesine oma värvikuselt ja keerukuselt.

*

Kui varem tavatsesid kanadalased rääkida oma kirjanduse "paljukultuurilisusest", siis

¹ Other Voices: Writing by Blacks in Canada. Ed. L. Elliot, Toronto, 1985, lk 23.

nüüd peaksid nad pigem rääkima "transkultuurilisusest". Transkultuurilisusest kantud kirjandus annab vastuse küsimustele, kust on kanadalased pärit ja millistel asjaoludel tulid nad SEALT SIIA, ning kord kohale jõudnud – millise elu nad enesele immigrantidena rajasid. Viimasel ajal on ilmunud väga palju immigrantide elu kirjeldavaid teoseid ja siinkohal tooks inest neist esile kolm eriti huvipakkuvat. Kõigepealt Joy Kogawa romaan "Obasan" (*Obasan*, 1981), milles autor kirjeldab Kanada jaapanlaste kogemusi Teise maailmasõja päevilt, siis Sky Lee romaan "Kaduva Kuu Kohvik" (*Disappearing Moon Cafe*, 1990), mis annab ülevaate hiina immigrantide perekonnaloost õige mitme põlvkonna jooksul. Eespool juba nimetatud M. G. Vassanji romaan "Ei mingit uut maad" (*No New Land*, 1991) kirjeldab Ida-Aafrika muhamedi usku hindude tõrjutud elu kaugel Kanada ühiskonna keskmest. Poliitilised murrangud on sundinud neid kodumaalt lahkuma ning Torontosse saabuvad nad lootustega paremale elule nii eneste kui eriti oma laste tarvis. Romaan kirjeldab perekonna esimesi kuid Kanadas Toronto ühes getoks muudetud paljukorterilises hoones ning seda, kuidas esialgne lootus ja imetlus annavad järjest rohkem maad meeleheitele ja hirmule:

"Esialgul oli vaid erutus ja kõiki päevi täitis üks suur imestus – iga kivi müüris oli eksootiline ning iga hommik oli kordumatu kui esimene pärast maailma loomist; siis aga tuli mõtlema hakata seni enesest eemal hoitud tuleviku peale, mis samm-sammult ikka lähemale jõudis. Nad olid tulnud sügavas usus, et tulevik on nende kätes, et tuleb ise olla oma õnne sepp ning võidelda lugupidamisväärse positsiooni eest uues ühiskonnas. Järelikult pidi perekonnapea ka vastava töökoha leidma. Aga pinguta kuidas tahes, Nurdin Lalani ei suutnud ega suutnud tööd leida..."¹

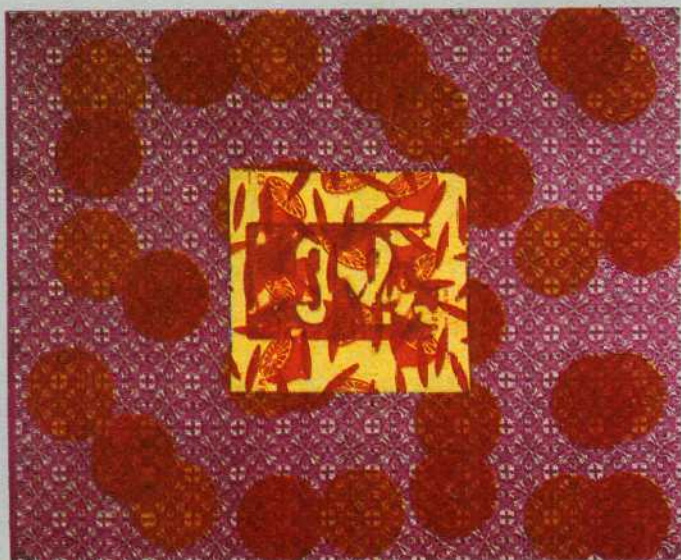
Samal ajal kui uuemas kanada kirjanduses on palju suurepäraseid teoseid kohanemise- ja eluga – nii immigrantide unistustest ja püüdlustest kui ka nende elutegelikkusest –, on seal ka teistsuguseid romaane – selliseid, kus vaadatakse tagasi oma minevikule SEAL, elule, mille nad seljataha jätsid. Sellistes ro-

maanides püütakse selgusele jõuda muutuva identiteedi ja kultuurinihkest tuleneva ängistusega seonduvates probleemides. Püütakse vastata küsimustele: kust oleme tulnud, miks me sealt ära tulime ning millise pöörde meie elu siin võttis. Nii näiteks kandub kirjeldus Josef Škvorecký romaanis "Inimhinge inserner" (*Engineer of Human Souls*, 1983) pidevalt Tšehhoslovakkiasst Kanadasse ja tagasi, olevikumõistete kaudu püütakse jõuda selgusele minevikus. Mõne romaani sündmustik areneb aga täies ulatuses immigrantidest autori kodumaal: nii näiteks leiavad Rohinton Mistry raamatu "Milline pikk teekond" (*Such a Long Journey*, 1991) sündmused aset Indias, Nino Ricci "Pühakute elud" (*Lives of the Saints*, 1990) viib meid Itaaliasse ja Michael Ondaatje "Perekonna sisene" (*Running in the Family*) tegevus toimub Sri Lankas.

Nii mõnigi taolistest romaanidest annab tunnistust teatavast ängist, mis tuleb ilmsiks vajaduses SIINSET ja SEALSET kontrastselt vastandada, ehk ülemääraeski püüdes seda kõike üksikasjadeni seletada ja üle dramatiseerida. Näiteks on Kristjana Gunnari romaan "Saagi jahil" (*The Prowler*, 1989): autor on islandi päritolu kanadalane, kes on sündinud ja kasvanud Reykjavikis ning immigrerunud Kanadasse 1969. aastal. Romaanis on lõikude kaupa kirjeldatud autori noorusaastaid Islandil ja Taanis. Gunnar maalib meile sünge pildi kõledast ja hüljatud elust keset karmi ja ebasõbralikku loodust; ta kirjeldab lapse rasket elu, kes peab aialapikesel maad kraapima, et kätte saada kehvakestki köögivilja, ning õhtul und oodates tuleb tal vileda teki all külmast väriseda. Gunnar kirjutab oma romaani juba Kanada heaolüühiskonna mugavuste keskelt, ning peab ütlema, et tema kirjeldused varasema elu kogemustest tunduvad mulle liialdatud: need on kui selleks, et üha õigustada kunagi tehtud otsust emigreerida maalt, kus "unistused ei täitu iial", maale, kus "ei pea ma enam kunagi taluma rõskust ja külma".² Arvata võib, et ta kirjutab anglokanada keskklassi lugejale ja niisiis peabki tundeliselt rõhutama kahe kultuuri kontraste, et saavutada oma islandi mi-

1 M. G. V a s s a n j i, *No New Land*. Toronto, 1991, lk 43.

2 K r. G u n n a r, *The Prowler*. Red Deer, 1989, lk 38 ja 10.

Liina Siib.
"Orange I".
Carborundum. Kõrgtrükk. Kollaaž.
1992

Liina Siib.
"Orange II".
Carborundum. Kõrgtrükk. Kollaaž.
1992

neviiku lugejale esitamise "transkultuurilist" eesmärki.

Austin Clarke loob romaanis "Peaminister" (*The Prime Minister*, 1977) veelgi draamatilisema vastanduse. Samastudes Kanada turistiga sattub lugeja otse sündmuste keerisesse. Lugeja/turist ilmub jutustusse koos peategelasega, tagasipöörduva saareasukaga. Lennuväljale laskudes avaneb nende ees vaade all laiuvale "muinasjutumaale... paradiisile". Peagi aga ilmneb, et selles paradiisis on piltpostkaardiliku pealispinna all varjul sünge tegelikkus. Lugeja saab teada saarel valitsevast korrupsioonist, vägivallast ja poliitilistest mõrvadest, mis määravad rahva elu. Sündmuste arenedes hakkab "reaalse" paradiisina tunduma Kanada, kus valitseb rahu ja õiglus ning vastandina kirjeldatud Kariibi mere saarele on tagatud julgeolek. Nõnda pöördubki peategelane John Moore lõpuks tagasi Kanadasse, turvalisse sadamasse, kus võib pidada plaani järgmiseks turismireisiks.

Sedalaadi transkultuuriline romaan ei heida valgust ainult kultuurikeskkonnale, millest pärinevad immigrandid, vaid siin tehakse ära suur töö, et argitasandil ära seletada, miks on uusasanikud maha jätnud kodu, mida nad armastavad, miks on nad valinud elupaigaks hoopis kauge ja võõra keskkonna. Veelgi jõulisemalt on Torontot ja Kanadat kui rahu, julgeoleku ja liberaalsete väärtuste keset esitanud mittekanadalasest kirjanik Timothy Mo¹ oma hiljuti Londonis ilmunud romaanis "Julguse ülejääk" (*The Redundancy of Courage*, 1991). Transkultuuriline nihe romaanis on tervikuna fantaasia vili: Timothy Mo ei ole kunagi õppinud Toronto Ülikoolis ja Danua saart pole olemas mujal kui vaid autori kujutluses. Romaan annab need kaks kohta kui poolused, mis kehastavad ühelt poolt julgeolekut, rahu, demokraatlikku sõnavabadust ja liberaalse mõtte võidukäiku ning teiselt poolt ebastabiilsust, laastavat sõda ja totalitaarset süsteemi. Romaanis saavutab ülekaalu iroonia, kuna Kanada muutub tegelikult aegapidi pühapildiks kõigist lääne ühiskonna stereotüüpilistest väärtustest nagu süütus ja süüdimatus, mõtlematu heakskiit, naiivne eneseга rahulolu; see kõik on nii

omane ühiskonnale, kus elu kulgeb vaikselt ja turvaliselt ning kus ei teata midagi sellest, mis toimub väljaspool oma riigi piire.

*

Ja lõpetuseks ka romaanidest, mida ei saa määratleda kui "transkultuurilisi", sest igasugune kohavahetus eeldab barjääri, piiri ja vastupanu olemasolu. Ühiskonna arenedes taandub mõnigi barjäär iseenesest, nii kaob ka vastupanu ning Kanadas võiks oodata juba märke "interkultuurilisest" kirjandusest – kirjandusest, mis peegeldab ühiskonda, kus piirid hägustumas ja etnilised grupid hakkavad liituma ja segunema. Kõike seda öeldes ei arva ma sugugi, et Kanada ühiskond on jõudnud mingile utoopilisele vennaarmastuse ja vastastikuse mõistmise tasandile, või veel midagi sellise idealismi vaimus. Nii palju kui mina asjast aru saan, pole angloühiskonna kultuur veel õppinud tõelist huvi tundma teiste kultuuride vastu, või kui, siis on see olemas vaid kui huvi eksootilise ja romantilise uurimis- ja võrdlusmaterjali vastu. Ometi tundub mulle, et kindlaks kujunenud barjäärid Kanada "paljude kultuuride" vahel hakkavad vist kaduma ning see hakkab peegelduma ka kanada kirjanduses.

Minu viimane näide annabki tunnistust juba sellise "interkultuurilise" mõtlemise olemasolust. Romaan "Lõvinahas" (*In the Skin of a Lion*, 1987) Sri Lanka päritolu immigrandilt Michael Ondaatjelt kirjeldab elu Torontos 1930. aastatel. Romaan ületab kultuuribarjäärid, et kirjeldada Kanada ühiskonna tegelikku ajalugu: juttu on nimetutest ja unustatud töömeestest, kes Toronto linna üles ehtasid - need olid soome, makedoonia ja itaalia immigrandid, keda enamik angloühiskonnast teadvustas kui tumedat võõrmaalaste massi. Romaani põhisümbol jõuab lugejani kohe teose alguses: tõrvikud, mida kannab salkkond soome uisutajaid, kumavad läbi pilkaselt pimedada talveöö. Tõrvikutuli on kui sümbol, mis sisaldab kõigi immigrantide lootusi ja soove võitluses parema ja õiglase ma elu eest Kanadas. Ühiste jõupingutustega

1 Timothy Mo'st ja tema varasemaist romaanidest jutustab lähemalt Toomas Raudam "Vikerkaares" 1992, nr 5. Toim.

õigluse ja võrdsuse nimel purustatakse keele- ja kultuuribarjäärid ning on lootust, et vähemalt järgmine põlvkond kannab tõrviku edasi helgemasse homsesse. Kui lugeja jõuab arusaamisele sümbolist, mida kehastavad pimeduses uisutavad soome immigrandid, siis mõistab ta ka tegelikku Kanadat, mis on väga erinev varasematest angloühiskonnale omastest kirjeldustest. Võib öelda, et Ondaatje ja teised temataolised kirjanikud on praegu läbimurdel ning nende poolt kirjutatu põhjal võib ennustada, milliseks kujunevad uued suunad Kanada kirjanduses. Nii avaneb uus-asukail, kes parajasti kohanevad Kanada

ühiskonnaga, võimalus ka kirjanduse abil saada tuttavaks oma kaasmaalastega ja sellel maal valitseva tegelikkusega, ning lõpuks aitab see ju leida ühist keelt. Võib-olla on nii, et ajal, mil Briti ja Ameerika ühiskond taotlevad paljukultuurilisuse mõistmist ning on suurtes raskustes seoses dekoloniseerimise ja ühiskonna detsentraliseerimisega, annab just Kanada kirjandus vastuse küsimusele, milline võiks olla angloühiskonnaga maade tulevik.

Inglise keelest tõlkinud Ann Alari

ROBERTSON DAVIES

SUUREM SEGADUS ON TULEKUL

Kui romaan peakski tuleval aastakümnel muutuma, arvan ma, et need muutused ei oleks meeltnööda inimestele, kes jätkuvalt minevikku tagasi ihkavad. Muutuda võib romaani ekstravagantsuse suund ning muutuda võib ka kirjutiste toonaalsus ja sõnavara, kuid ekstravagantsus ise jääb püsima ning võib pelglikele lugejatele veelgi kohutavam näida. Võib kuluda veel viiskümmend aastat, enne kui meil tekib selge ettekujutus sellest, mis toimub kirjandusmaailmas.

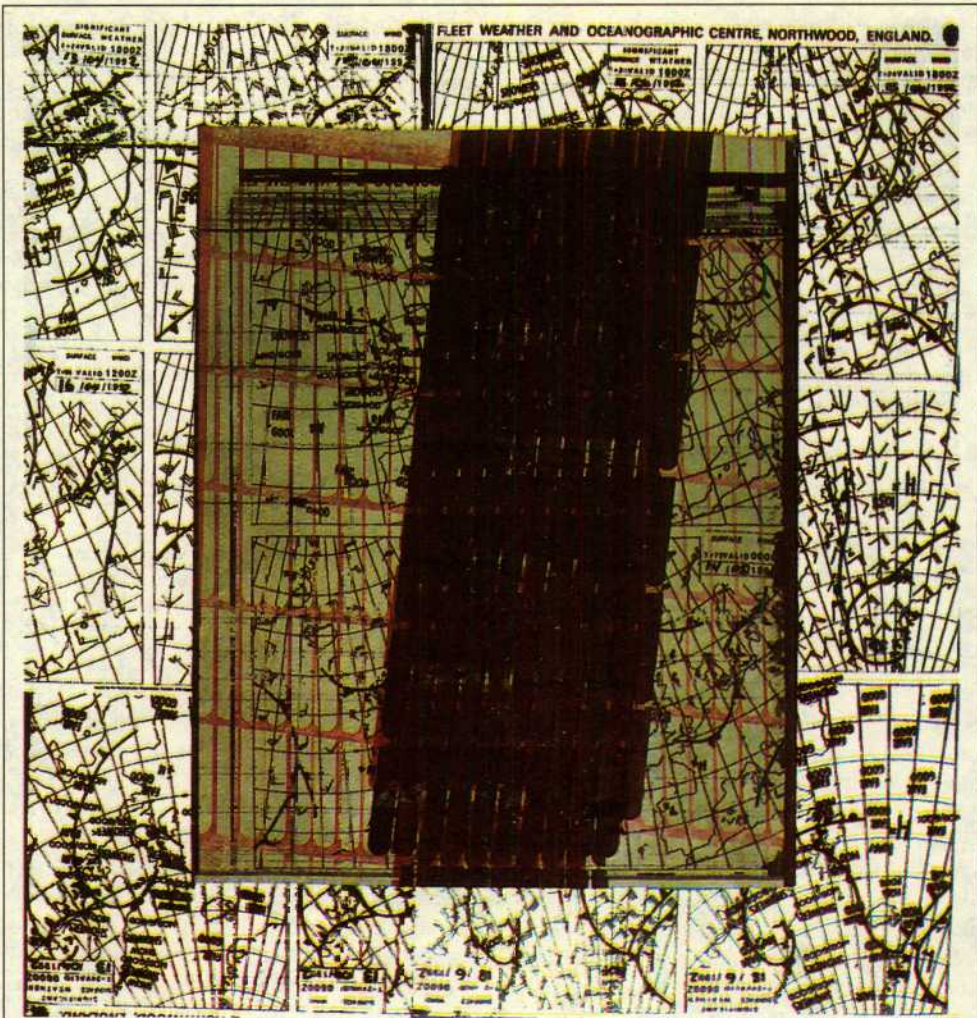
Me ei tohi unustada, et kirjandusmaailm on ainult üks ja mitte mingil juhul ülekaalukas osa palju suuremast maailmast. Selle maailma poliitiline, majanduslik, moraalne ja ideoloogiline kaos on silmanähtav. Kas tegemist on sihipärase kaosega? Selline küsimus on vähemalt osaliselt naeruväärne, sest meil on ikka kombeks mineviku ümberhindamisel sellele mingit sihipärasust omistada. On see ju lõpuks meid endid loonud. Ja millist üllamat eesmärki võiks teenida ükskõik milline sündmuste segadik, olgu see pealtnäha nii kaootiline ja kulukas kui tahes? Võime olla kindlad, et 2020. aastal leiab maailm sihipära

ka praeguses kaoses. Aga mida teame meie ja mida võime järeldada selle ajatähise poole liikudes?

Kui ma ütlesin, et kirjandusmaailm ei ole ülekaalukas, siis ei tahtnud ma mõista anda, et see on tähtsusetu. Nagu igasugune kunst peegeldab ka kirjandus seda, mis on, ja laseb aimata seda, mis on tulemas; kirjandus ei mõjuta sündmusi otse ega silmanähtavalt. Segadus, mis hämmastab paljusid inimesi, kes võtavad kirjandust millegi ülejäänud elust eraldi seisvana, ilmneb ka kujutatavas kunstis ja muusikas. See ilmneb ka religioonis ning Arnold Toynbee on öelnud meile, et meile tuntud religioonides on käimas edenemine ja selginemine ning see võib avalduda rabavas vormis. Valdav osa usklikke ei loe muidugi Toynbeed ning praegu ei ole aeg soodus ka selleks, et ta võiks käia ringi kitsenahast kehakattes ja prohvetlike ettekuulutustega esineda. Aga kas me saame lugeda tema töid, ilma et meil tekiks tugev aimus, et me kuuleme ehtsa prohveti häält?

Moodne maalikunst ja skulptuur kutsuvad kõikjal esile meelepaha ning nende narrusi on

Robertson Davies, *A Voice from the Attic: Essays on the Art of Reading*. Harmondsworth, 1990. (Esmatrükk 1960.)

Liina Siib.
"Pas de Calais I".
Carborundum.
1992

Liina Siib
"20 aastat hiljem".
Lito, papier collé
1992

püütud kõikvõimalikul viisil seletada. Maalikunst ja skulptuur on subjektiivsed, nad tekitavad mõnikord hirmutunnet, nad näivad peegeldavat kaost. Kuna meil puudub selge ettenägemisvõime, ei saa me kindlalt väita, et see kaos ennustab meie praeguse tsivilisatsiooni lagunemist, kuid oma kartused meil midugi on. Seda, et paljud inimesed peavad säärast kunsti ärevust tekitavaks, ei saa jätta tähelepanuta, tuues seletuseks lihtsalt pahameele, et kunstnikud on loobunud maailma lihtsast kujutamisest. Need pildid, need kujundid, need moondunud vormid kõnelevad otsesõnu sellest, mis peitub teadvuse tasandi all, ning neil, kes seda kardavad – see tähendab, kardavad kõike peale oma teadvuse tühise osa – tekitab niisugune ilmutus säärase rahutuks tegeva tunde, et nad oskavad reageerida sellele üksnes nõrdimuse ja eitusega. Aga kui need maalikunstnikud ja skulptorid ei ole just musta huumori armastajad, kes on osalised suurelatuslikus maailmale puru silma puistamise vandenõus, – see tähendab, kui nad ei tegele sellega, millega nendetaolised inimesed ei ole kogu kunstiajaloo vältel tegelnud – siis on neil käsil nende tavaline ränk ülesanne anda nähtav vorm kõigele, mis peitub ajas, mil nad ise elavad. – Kas neis töödes on kaos ja lagunemine või tuleviku tundmatu nägu? Kas nad näitavad meile tulevikku, mis alles oleviku üsas küpsust kogub?

Kirjanduses ei ole selliseid kaose ilminguid nii kerge ära tunda, kuigi Samuel Beckett'i teostes on kaos ja lagunemine otseselt esitatud ning selles suhtes võib Beckett olla oma ajast ees. Me ei pruugi arvata, et tema

näidendite ja romaanide jube maailm on tulevikumaailma otsene kujutus, nagu ei ennustanud ka Sade'i romaanid otseselt üheksateistkümnenda sajandi romantilist maailma. Aga suhtumine, millest Beckett'i teostes on lähtunud – suhtumine, milles on hüljatud kõik konventsionaalne ja milles kõik väärtused on pea peale pööratud – võib olla prohvetlik. Me võime järgmise kahekümne aasta jooksul palju rohkem sääraseid teoseid näha, ning kui ta ise lähtus oma loomingu Joyce'ist, siis võivad teised temast lähtuda. See, et kirjandus ei suuda meile pakkuda midagi, millele toetuda, midagi, milles võiks näha meie aja süvakihtide peegeldust, tuleb osaliselt kirjanduse olemusest; see on muutunud üheks meelelahutuse vormiks, kujutavad kunstid on aga samal ajal meelelahutuse kategooriast väljunud. Kirjandus on muutunud kommertslikumaks kui kunagi varem ning tulemuseks on selle tegelike eesmärkide ähmastumine. On ka tõsi, et kirjandus põhineb publiku heakskiidul ning sõltub tsivilisatsioonist, milles seda luuakse, maali ja skulptuuri puhul see nõnda ei ole; maalikunstnik võib leida ostja oma ainsale pildile, kirjanik aga peab leidma oma raamatule vähemalt mõnisada ostjat või tema karjääril on lõpp. Kirjanduse rahvalik iseloom on viinud selleni, et kirjandus küll peegeldab meie ajastu kaost – pealispinna all valitsevat kaost –, kuid teeb seda varjatud kujul, sest kirjanik ei taha, et lugeja kahtlustaks seda, mida tema ise üksnes poolenisti teab.

Inglise keelest tõlkinud Krista Kaer

ANN ALARI

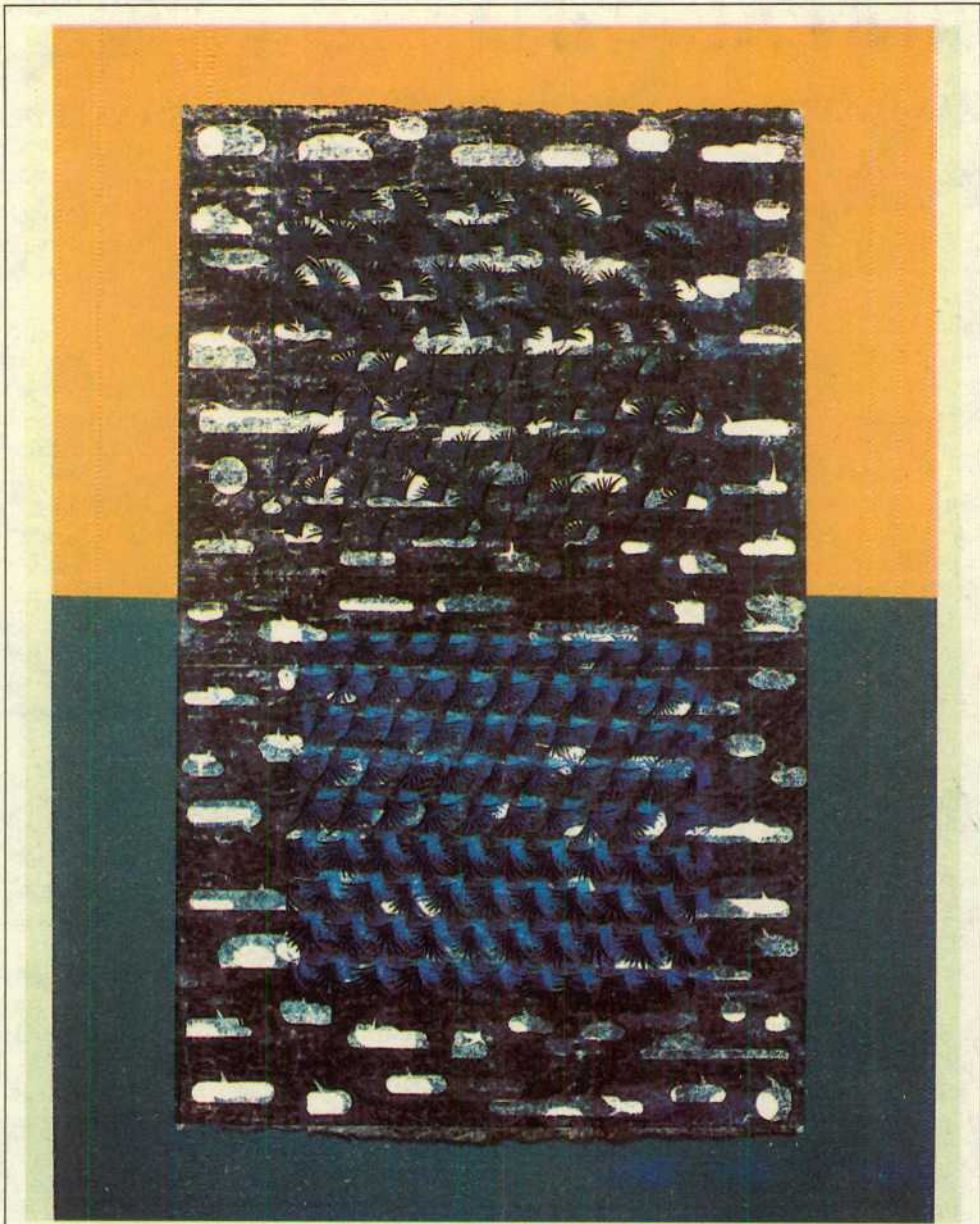
KANADA KIRJANDUSE TÖLKIMISEST ROOTSI JA EESTI KEELDE

Miks mitte võrrelda kanada kirjanduse tõlkimist neisse kahte keelde? Mis loob eelduse huviks? Ehk kõigi kolme maa geograafiline asend, ühesugused ürgsed tegevusalad, sarnane loodus, sarnane suhtumine loodusesse, müüdid? Ei kanada, rootsi ega eesti kirjanduses ole loodus pelgalt taust inimese tegevusele. Mõõtkavad on muidugi erinevad. Meenub Kanadas elava eestlase meenutus, et Tallinnast Keilasse sõit oli omal ajal suur reis, aga nüüd on ta jahtlaev rohkem kui 60 kilomeetri kaugusel kodust ega tundugi, et see on eriti kaugel. Teise maa kirjanduses otsitakse sageli paralleele oma maa kirjandusega. Küllap turvatunde saavutamiseks ja äratundmisrõõmust. Et saada kinnitust ja õigustustki oma maal toimuvale. Ja mis seal salata, tõlkida on lihtsam, kui tegemist on sarnase olustikuga.

Tundub, et ingliskeelse kanada romaani läbimurre Rootsis toimus alles 70. aastate lõpus, 80. aastate alguses. Eestis pole midagi sellist veel juhtunud. Juba 20. aastatel tõlgiti meil hoolsalt Ernest Seton Thompsoni loomajutte (tõlkijad E.Treffner, H.Rumma, A.Hanko jt) põhiliselt kirjastustele "Loodus", "Odamees" ja "Koolivara". Eraldi tähelepanu väärisksid Richard Kiviti illustratsioonid loomajuttudele. Ja kui ühelt poolt on täiesti ootuspärane, et 50. aastatel tõlgitakse eesti keelde Dyson Carteri "Tulevik on meiega" (tlk Lia Rajandi), 60. aastatel Stephen Leacocki jutukogu "Defektiivne detektiiv" (tlk Helga Kross) ja 90. aastatel Margaret Craveni "Öökull huikas mind" (tlk Victoria Traat), siis teiselt poolt jääb kanada kirjanduse enese arengut silmas pidades suhteliselt tabamatuks Torontos tehtud autoritevalik: Alistair Macleani kõrval ka Herman Buller, June Franklin, Charles Knickerbocker. Kahe viimati nimetatud autori romaane on tõlkinud H. Ingelman kirjastusele "Orto". "Orto" poolt väljaantud romaanidest ei saa aga kindlasti märkimata jätta üht kaalukat tõlget 1962. aastast – Hugh MacLennani "Kaks üksindust" (tlk Ilmar Külvet). (Võrdluseks olgu lisatud,

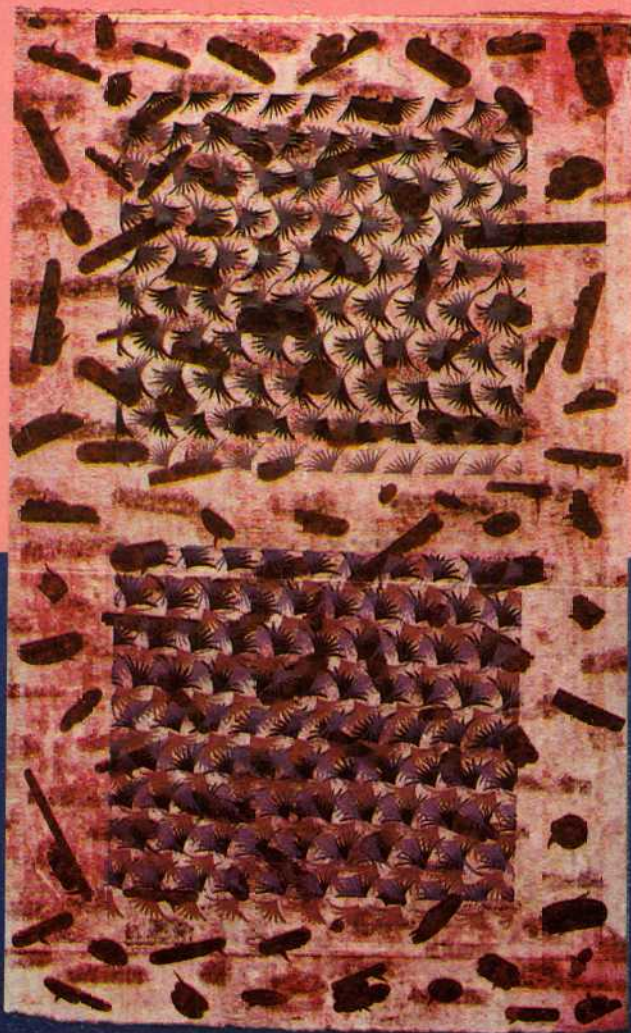
et Rootsis ilmus selle romaani tõlge juba 1947. aastal ning oli tõenäoliselt üks esimesi kaasaegse kanada kirjanduse tähtsamatest teostest, mis jõudis rootsi lugejani emakeeles.) Kirjastus "Orto" on veel välja andnud sama autori romaani "Öö möödunud on" (tlk Karl Einer). Ning et eesti keelde tõlgitud kanada kirjanduse loetelu Rahvusraamatukogu andmestiku abil siinkohal lõpetada, peab veel nimetama Tallinnas 1987. aastal ilmunud Margaret Atwoodi jutukogu "Tantsutüdrukud" (LR, tlk Ann Alari, Malle Klaassen) ja 1990. aastal lugejateni jõudnud Robertson Daviese romaani "Viies osaline" (LR, tlk M. Soomre), mis Rootsis tõlgiti 1984. Käesoleval aastal on ilmunud Margaret Atwoodi "Teenijanna lugu" (ER, tlk A. Alari), mis rootsikeelsete lugejateni jõudis juba 1986, seega vaid aasta pärast ilmumist Kanadas.

Kuidas ja miks jõudsid rootsi kirjastajad kaasaegse kanada romaani ja romaanikirjanikeni? Kuidas kriitika selle vastu võttis? Muidugi on anglosaksi ja põhja-ameerika mõju Rootsi kultuurielule nagu valdavalt ka igapäevaelule tohutu. Ent kui varasematel aastatel on tõlgitud teoste valik olnud pigem juhuslik, siis alates 1977. aastast on see olnud sihipärane ning tõlkijate ja kirjastajate tähelepanu köitnud kirjandus ilmselt püsiva väärtusega. Mis põhjustas selle äkilise huvi? Muidugi oli kanada romaani tõlgitud juba enne n-ö buumi (1947 Hugh MacLennan, *Two Solitudes*/Kaks üksindust; 1949 Gabriel Roy, *The Tin Flute*/Tinaflööt; 1956 Mordecai Richler, *The Acrobats*/Akrobaadid; 1963 Sheila Watson, *The Double Hook*/Topeltkonks). Ent tookord lahterdati need tõlked sageli laiemasse anglosaksi või põhja-ameerika alajaotusse, harva kasutati nimetust "kanada kirjandus". Sageli ei eristatud Kanadat Ameerika Ühendriikidest: keel oli ju üks, kultuur sarnane, majandussidemed ülitihedad. Aga 70. aastate lõpuks olid juba tuntuks saanud ka mitmed andekad ja tulihingelised kanada kirjanikud, kes jõuliselt ja

Liina Siib
"Tõus".
Kõrgtrükk.
1992

...mõeldud. Aga 70. aastate lõpus oli juua
...nimega "Kaks üksteist" ...
...sõna saanud karmide mehed ja tüli-
... (Võib-olla on siin ...
... (Liina Siib). (Võib-olla on siin ...

Liina Siib.
"Mõõn".
Kõrgtrükk.
1992

tootud mõnede ja kate katega. Kich-
et keelus ja "Bonnie" loobus kavatsuse
Ilukirjanduslike üldise väljanduse
koostis on tüüpiline ja Kanada Ni-
les "Vies oarime" ja "Mancore" on
arv esmatulki peal on 300. Vaid üksiku
el. Kanada tootmisel on olne suure
arv. Müüdi on ka erandid. Robertson

edukalt olid määratlenud Kanada identiteedi (mis nende esituses esmakordselt eristus üpris selgelt põhja-ameerika või anglosaksi identiteedist) – ilmus rida väga häid raamatuid (1977 Constance Beresford-Howe, *The Book of Eve/Eva raamat*; Margaret Atwood, *Surfacing/Selginemine*; 1980 Margaret Atwood, *The Edible Woman/Täiesti söödav naine*, Timothy Findley, *The Wars/Sõjad*; 1981 Margaret Atwood, *Life Before Man/Elu enne inimese aega*, Marian Engel, *Bear/Karu*; 1982 Constance Beresford-Howe, *The Marriage Bed/Abieluvoodi*; 1983 Margaret Atwood, *Bodily Harm/Ihuviga*, Margaret Laurence, *The Stone Angel/Kivi-ingel*; 1984 Timothy Findley, *Famous Last Words/Need kuulsad viimased sõnad*, Alice Munro, *The Beggar Maid/Kerjusneid*, Robertson Davies, *Fifth Business/Viies osaline*; 1985 Aritha van Herk, *The Tent Peg/Telgikonks*, Alice Munro, *The Moons of Jupiter/Jupiteri kuud*, Michael Ondaatje, *Buddy Bolden Blues*, Robertson Davies, *the Manticore*; 1986 Margaret Atwood, *The Handmaid's Tale/Teenijanna lugu*, Robertson Davies, *Worlds of Wonders/Imedemaad*, Robert Kroetsch, *Badlands/Halb maa*, Margaret Laurence, *The Diviners/Prohvetid*; 1988 Aritha van Herk, *No Fixed Address/Ei mingit kindlat aadressi*).

Sellele loetelule eelnes 70. aastate keskela periood, mil suhtumine Mordecai Richterisse on heaks näiteks sellest, kui vastu-meelt oli rootsi kirjastajatele Kanada kirjandus. Romaanist "Duddy Krawitz'i õppoisiaastad" (*The Apprenticeship of Duddy Krawitz*) tehti parajasti filmi. Kirjastusele "Prisma" pakuti tõlkimisõigust ja -võimalust. Romaan loeti läbi ja üldiselt see meeldis. Oli võimalik näha ka filmi, mis tundus suurepä-rane. Ometi hakkas kostma vastuväiteid raamatu väljaandmisele. Et kas selline juudipärane huumor on arusaadav? Võib-olla saavad ülitundlikud rootslased sellest valesti aru? Otsustati, et parem on mitte riskida ja väljaandmine hoopis ära jätta. Hiljem oli kuulda, et teine kirjastus, "Bonniers", kaalus sama raamatu tõlke väljaandmist umbes samal ajal, ent seda vaid juhul, kui Richler nõustub mõningate väikeste kärbetega. Richler keeldus ja "Bonniers" loobus kavatsusest.

Ilukirjanduslike tõlgete väljaandmisel Rootsisis on tublisti abiks olnud Kanada Nõu-

kogu Kunstiprogramm (*Canadian Council Arts Program*), mis toetab Kanada autorite tööde välismaal tõlkimist ja väljaandmist muudes keeltes kui prantsuse ja inglise keel. Tähelepanuväärne on asjaolu, et selle abiga kaasneb suhteliselt vähe bürokraatiat. Veidi kohmakam, ent ometi sama lahke abistaja on olnud Rootsi Riiklik Kultuurinõukogu (*Svenska Kulturradet*).

Uued raamatud, autorid ja tõlkijad leiavad kirjastajate abil tee kaante vahele mitut moodi. Selle kõige taga võib olla nii õnnelik juhus kui ka visa töö ja tõsised taotlused. Constance Beresford-Howe'i võib lugeda õnnelikuks juhtumiks. Üksmeelses vaimustuses avaldas kirjastus "Prisma" 1977. aastal tema romaani "Eva raamat". Vastuvõtt nii kriitikute kui ka lugejate poolt oli ülekaalukalt positiivne. Tundub, et tookord sisaldas teoses peaaegu revolutsiooniliselt feministlik sõnum, midagi sellist, mida õige mitu aastat hiljem kandis Fey Weldoni "Nais-saatana elu ja armastused" (*The Life and Loves of a She Devil*). "Eva raamat" oli humoorikas ja nauditav. Samalt autorilt avaldas "Prisma" veel 1982. aastal romaani "Abieluvoodi". Mingil põhjusel ent jäi avaldamata triloogia kolmas osa "Ühest lähtuvalt" (*A Population of One*). On vaieldav, ent väga tõenäoline, et just Constance Beresford-Howe avas värava Margaret Atwoodile ja teistele, kes tulid hiljem.

1978. aastal hakkas Rootsis ilmuma artikleid andekast ja paljutootavast noorest Kanada autorist ja tema suurepärasest, lausa rabavalt heast romaanist "Täiesti söödav naine", 1969. Tänu norra kolleegide soovitudele ja mõjutustele (Frankfurdi raamatulaadal) sai aga esmatõlkeks 1979. aastal siiski M. Atwoodi "Selginemine", 1972. Selline valik toonitas muidugi autori kanadalikkust ja põhjamaisust. Ka sisevaatluslikku süngust. Väärrib märkimist, et kaheksakümnendate alguses kaalus ka "Loomingu Raamatukogu" selle romaani avaldamise võimalust. Siiski ilmus selles sarjas esimese Atwoodi raamatu-na valimik jutukogust "Tantsutüdrukud" (*Dancing Girls*, 1977).

Mõne sõnaga tiraažidest. Tavaline trükiarv esmatrüki puhul on 3000. Vaid üksikutele Kanada romaanidel on olnud suurem trükiarv. Muidugi on ka erandeid. Robertson Daviese "Viies osaline" ja "Manticore" on

välja antud nii kõvakaanelise kui ka paberkaanelise raamatuna. Margaret Atwoodi "Teenijanna lugu" ilmus kolm korda kõvakaanelisena, trükiarv ulatus 12 000-ni, sellele järgnes veel paberkaaneline väljaanne 1987. aastal. Arvestades asjaolu, et Orwelli "1984" kõrval on Atwoodi "Teenijanna lugu" saanud analüüsitavaks tekstiks ka riiki ja rahvusvahelisi suhteid uurivates mainekates akadeemilistes keskustes, pole teose tohutu levi muidugi imestusväärne, vaid igati mõisteta nähtus.

Kuidas on kriitika Rootsis reageerinud kanada kirjanduse avaldamisele? Mõned artiklid Robertson Daviese raamatute kohta on põhjustanud ägedaid vaidlusi selle üle, kas tegemist on odava meelelahutusromaaniga või vääriskirjandusega. Tundub, et Rootsi kriitikud on vahel väga aeglased hindama loo kirjanduslikku väärtust, eriti siis, kui tegemist on tõepoolest "kergelt" kirjutatud teosega. Igal juhul käib see täiel määral Robertson Daviesega seonduva kriitika kohta. Valdav on vaoshoitud vaimustus, veendumus, et tema raamatud pakuvad vaimset meelelahutust ja on ses suhtes tunduvalt paremad kui väga suur osa selle žanri kirjandusest. Ometi on autori jutustamistehnikas midagi liiga kerget, kerglastki. Küsitakse: millist ideoloogiat ikkagi kannab see sõnaosavus ja teravmeelsus, sümbolitest tulvil sisu? Kanada naiskir-

janike tõsiseltvõtmisega on Rootsi kriitikutel vähem raskusi. Isegi juhul, kui nad tõepoolest on meelelahutuslikud. Peaaegu kõik kriitikud on kiiresti mõistnud ning hindama hakanud naiskirjaniku (Gabrielle Roy, Margaret Laurence, Alice Munro, Margaret Atwood jt) keskset osa Kanada nüüdses kultuurielus.

Ühelt poolt on loomulik ja arusaadav, et kriitik kujundab ja kinnistab lugeja maitset, teiselt poolt on ka laialt teada kriitiku seisukoht, et talle ei maksta ju selle eest, et ta kogu kirjanduse läbi loeb. Kanada kirjanikud on tuntud kui head avalikkuse ees esinejad, televisiooni osa loomingu propageerimisel kõrgelt hindavad autorid. Ometi on nende hulgas levinud arusaam, et kirjanik ei saa mingil juhul riskida nõrga saatejuhi osaga.

Suurt ja tänuväärt tööd kanada kirjanduse populariseerimisel Rootsis on teinud Kanada saatkond Stockholmis. Siia kuuluvad toetusel, raamatukinked ülikoolidele ja instituutidele. Kanada saatkonna sellelaadne abi on praegu juba osaks saanud ka Tartu Ülikoolile.

Käesolev kirjapanek sündis vestluses Heidi von Borniga, ühe parema ja hingestatuma kanada kirjanduse analüüsijaga Rootsis, kes võttis osa Põhjamaade Kanada Uuringute Assotsiatsiooni Lundi konverentsist läinud aastal mais.

NORTHROP FRYE

Northrop Frye kriitiline rada.

1912. aastal sündinud ja 1991.a. jaanuaris surnud kanadalane Northrop Frye on arvatavasti üks viimaseid tolles suurte kirjanduskriitiliste humanistide reas, kuhu varasemast ajast kuulusid näiteks Ernst Robert Curtius, Erich Auerbach ja Leo Spitzer. Neis õpetlastes oli tohutu eruditsioon, panorama vaade õhtumaisele kirjandustraditsioonile ning selle käsitlemine orgaanilise tervikuna ühendatud peene detailitundlikkusega. Kuid samas võib Fryed pidada ka juba uuema aja nähtuseks – teda iseloomustab suurem süstemaatilisus, sellest tulenev mõningane skematism, teoreetilised taotlused, soov olla "teaduslik". Selle tõttu võib temas näha ka strukturalismi eelkäijat.

Frye 1957. a ilmunud peateos "Kriitika anatoomia" seab kirjanduse uurimise ette ülesande saada progresseeruvaks teaduseks. Kirjanduskriitika peab järgima kirjanduse spetsiifikat, st vältima sotsioloogilisi, psühholoogilisi, moraliseerivaid vm kirjandusväliseid eelhoiakuid. Selles mõttes jätkab Frye ameerika uskriitikute formalismi. Kuid Frye meelest peab teaduslik kirjanduskriitika olema ka süstemaatiline, ta ei tohi piirduda vaid üksikteoste lähilugemisega, vaid peab otsima kogu kirjanduslikku universumit läbivaid reeglipärasusi. Uuskriitikute keskendumine üksiktekstide analüüsile on Frye meelest piiratud, kuna mingit teost lugedes me loeme alati rohkem kui üht teost, me astume dialoogi kirjandusliku mäluga. Meie lugemisprotsessis osalevad varem loetud ja isegi lugemata teosed. Seega keskendubki Frye nende konventsioonide eritlemisele, mis korduvad teosest teosesse peaaegu muutumatult. Seesuguseid konventsioone – žanre, jutustusstruktuure, püsiteemasid ja -karaktereid – nimetab Frye arhetüüpideks. "Kriitika anatoomia" lahterdab arhetüüpe väga üksikasjalikult, kuid seejuures ei tegelda üksikteoste tõlgendamisega või nende paigutamisega ühiskondlikku konteksti.

Kuid "Kriitika anatoomia" lõpupeatükis ning Frye hilisemates töödes avardub kirjanduse mõiste niivõrd, et selle alla ei mahu ainuüksi traditsioonipäraselt kirjanduseks peetu, vaid ka teistsugused verbaalsed väljendused – poliitilised ideoloogiad, historiograafia, massikultuur. Kõik see, millel on pistmist inimese kujutlusvõimega saab kirjanduse osaks. (Hiljem on Frye arhetüüpide teooriat rakendanud ajalookirjutusele ameerika filosoof Hayden White.) 1971. aastal ilmunud pikas essees "Kriitiline rada" esineb Frye juba pigem kultuuri- kui kirjandusteoreetikuna.

"Kriitiline rada" kõneleb müütidest, mille abil inimene püüab toime tulla oma eksistentsiaalses olukorras, kus ta elab ühtaegu kahes täiesti erinevas maailmas. Ühel pool on ükskõikne ja inimtahtest sõltumatu loodus ja teisel pool inimese loodud kultuuriilm, millesse on katketud tema olulised väärtused, unelmad ja soovid. Kahes eriilmelises keskkonnas asumine on kujundanud välja kaks sama eriilmelist hoiakut – vabaduse ja pühendumuse. (Sõna 'pühendumus' üritab olla vasteks inglise sõnale concern, mida mõnes kontekstis oleks selgem tõlkida kui 'hool', 'mure', 'osavõtlikkus', 'huvi', 'hõlmatus', 'osadus' või 'seotus'. Igatahes kumab Frye mõistekasutuse tagant eksistentsialistlik taust – Heideggeri Sorge ja Sartre'i engagement.) 'Pühendumuse' all tuleks mõelda kõike seda, mis meid meie ühiskonna ja kultuuri külge seob ning sellele sidemele väärtuse annab. Vabadus on seevastu huvituseeta eemalseisja hoiak, ümbritsevate nähtuste erapooletu ja objektiivne vaatlemine. Erinevates ühiskondades võtavad need hoiakud erisuguseid vorme. Pühendumus on määrav konservatismis, suulises kultuuris, suletud ühikonnas, vabadus aga liberalismis, individualismis, kirjalikus kultuuris ja avatud ühiskonnas. Liberaalse hoiaku jaoks on tõde vastavus asjade ja meie kujutluste vahel, pühendumuse tõde on autoriteedi tõde. Pühen-

dumus väljendub mütoloogiana, vabaduse puhtaim verbaalne avaldumisviis on teadus. Et aga pühendumus on vabaduse suhtes esmane hoiak, siis ei saa teadus end kunagi päriselt lahti rebida oma mütoloogilisest kas-

vupinnast. See on lühidalt kokku võttes skeem, mis on Northrop Frye kirjanduse-, kultuuri- ja poliitikaalaste arutluste taustaks teoses "Kriitiline rada".

M.V.

KRIITILINE RADA

(Samanimelise raamatu lõpupeatükk)

Ühiskondlikku mütoloogiat polariseerib kaks müütilist kontseptsiooni, käsitus ühiskondlikust lepingust ja käsitus Utopiast ehk ideaalriigist. Need kaks printsiipi – leping ja Utopia – on müüdid, mis ajalooliselt pärinevad oma kristlikest eelkäijatest, pattulange misest (võõrdumismüüdist) ja Jumalariigist (täideminikumüüdist). Eriti just lepingumüüdi taga võime märgata üht kristliku traditsiooni juriidilist metafoori, mida väljendab sõna "testament". See müüt kirjeldab Piiblis antud struktuuri, kus Jumal vabatahtlikult seob end inimesega sõlmitava lepinguga. Lepingumüüt algab kui fiktsioon ühiskondliku autoriteedi edasiandmisest kauges minevikus, kuid peagi ilmneb, et tema püüdeks on väljendada ühiskonna praegust struktuuri, nii nagu see end müüdi loojale esitab.

Moodne lepingumüüt algab Edmund Burke'iga, kelle jaoks tõeline ühiskondlik leping võrdub ühiskonnas valitseva autoriteedi-struktuuriga. Me oleme juba enne oma sündi määratud teatavasse ühiskondlikku positsiooni teatavas ajas; juba enne igasuguse isikupära teket on meil olemas ühiskondlik kontekst. Et see, millele tuleb lojaalne olla, on meile juba enne ette antud, kui me seda valida saaksime, siis püüe kõrvale heita seda, millega juba seotud ollakse, võib viia ainult kaoseni niihästi isiklikuks kui ühiskonnaelus. Ühiskonnainstitutsioonide, sealhulgas kiriku ja riigi püsivus ja järjepidevus mitte ainult ei tsiviliseeri inimest, vaid lisab ka tema elule ajaloolise tähenduslikkuse mõõtme. Samasugune ühiskondliku pühendumuse ja ajaloolise järjepidevuse seostamine ilmneb meile lähedasemal ajal T. S. Eliotil.

Me pole veel kõnelnud ilmalikest või rahvuslikest pühendumusmüütidest, mis on küll alati olemas olnud, kuid mis ülivõimsaks muutusid üheksateistkümnendal sajandil. Müütidena on nad suures osas üksteisega äravahetatavad, nad kõik on lepingumütoloogia lihtsad vormid: kuna me oleme sündinud brittideks, sakslasteks või prantslasteks või kelleks tahes, siis on ühe või teise ühiskonna konstitueeritud autoriteedil õigus mitte ainult meie kõhklematule lojaalsusele, vaid sõja ajal ka meie elule. Tänapäeval peab rahvuslus end harilikult müüma mõne universaalsema sildi all, et mõjuda ligitõmbavalt.

Konservatiivsel rõhuasetusel lepingule, kohustusele mängida niiöelda nende kaartidega, mis sündimisel kätte jagatud, on see nõrkus, et temas on tugev annus ebakriitilisust. Tahtmatu sündimine mingisse rahvusse ei tundu kaugeltki piisav, et sundida kedagi omaks võtma maksimi "isamaa on üle kõige, olgu siht tal väär või õige". Konservatiivide silmis on autoriteedi esmaseks õigustuseks tõsiasi, et ta on olemas, ja see teeb raskeks eristada ühiskonnas reaalsust ja näivust, seda, mis autoriteet tegelikult on, ja seda, milline ta näib või millisena ta püüab välja näha. Kui me võrdleme Burke'i seisukohti Thomas Paine'i omadega, siis näeme, kuidas Burke'i positsioon sunnib teda kõnelema ühiskonna fassaadist, justkui olekski see ühiskond ise, justkui ahnus ja snobism ja ebaõiglus ja ebausku ei mängiks mingit olulist osa näiteks aristokraatia ülemvõimu säilitamisel. Samasugune soov samastada ühiskondlikku tegelikkust ja näivust esineb triviaalsel kujul säärase inimese passiivses või negatiivses pühendumuses, kes automaatselt lülitab tele-

ka naljasaatele, niipea kui jutt ühiskonnaasjadele või haridusele läheb. Sest reklaamifantasiad ei ole selliste inimeste jaoks pelgalt ironiline mäng, vaid pigem üks uimastikul-tuuri vorme.

Ühiskondliku lepingu tõsisem konservatiivne omaksvõtt rõhutab tugevasti seda, mida tänapäeval nimetatakse seotuseks, hõlmatuseks ['commitment'] või angažeerituseks ['engagement']. Need hoiakud pole enamasti mitte ainult ebakriitilised, vaid on ka kuidagi huumorivaesed: neis on tung mõistuspärastada kõike seda, mida leitakse ühiskonnas eksisteerivat, selle asemel et ühiskonnas esinevaid anomaaliaid ja absurdusi tunnistada. Seotus ja angažeeritus on hoiakud, mis võtavad eelduseks ühiskonnakontinuumi ülimuse indiviidi suhtes – indiviidi on ühiskonda vangitsetud, isegi siis kui ta algupärane seotus on vabatahtliku valiku tagajärg. Ühiskondliku lepingu autoriteet on *de facto* autoriteet: tal puudub ehedalt ideaalne mõõde ja nii jätab ta ideaalid soovide ja lootuste või lubaduste tühja maailma, parimal juhul ähmasesse ja täpsustamata tulevikku. Seega, kui aktspteerida täielikult lepingut, mida mõistetakse kui ühiskonnas eksisteerivat autoriteedistruktuuri, siis on tagajärjeks ainult resigneerunud künism või – juba mainitud – reaalsuse ja näivuse samastamine.

Seepärast võrsub ühiskonnas radikaalne ehk utoopiline vaade, mis viimase sajandi jooksul on pidevalt kasvanud mitte ainult tugevuse, vaid ka autoriteedi poolest. Radikaalne lepingukäsitus keskendub konservatiivse lepingukäsituse ebakriitilisele elemendile ja leiab, et küpsus ja areng seisneb meie ühiskondliku tingituse teadvustamises ja seega valiku tegemises etteantud ja avastatud lojaaliteetide vahel. Selle vaatekoha järgi on ainus asi, millele saab tõepoolest truu olla, vabatahtlik, enese valitud lojaaliteet, mis sageli seisneb lojaalsuses veel olematule ühiskonnaideaalile. Niisugune lojaalsuse ülekandmine oma sünniühiskonnalt alles ülesehitatavale ühiskonnale loob intensiivselt utoopilise vaimulaadi, mis seob oma lojaalsuse ideaalidega ja siis töötab selle nimel, et koguda piisavalt jõudu selle ideaali ümber, murd-maks olemasolev leping ja saamaks seeläbi uueks *de facto* autoriteediks. Sellisena postuleerib ta **ideaalse** lepingu, mis on justkui

tegeliku lepingu alla maetud ja mille tulevikuühiskond peab taastama või ilmsiks tooma.

Tänapäeval on marxistlik revolutsioonimüüt utoopiliseks vastasmängijaks konservatiivsematele ja rahvuslikumatele ühiskonnakontseptsioonidele. Kui Engels vastandas omavahel utoopilise ja "teadusliku" sotsialismi, siis viis ta utoopilise kontseptsiooni tegelikult lõpule. Meie maailmas on piiratud utopia piiratud ruumis tühi fantaasia: utopia peab olema kogu ühiskonnakorralduse ülemaailmne muutmine või ta pole midagi. Kuid selleks tuleb teda mõista mitte aprioorse ratsionaalse konstruktsioonina nagu enamik utoopilistes romanssides, vaid ajaloo *telos'*ena, eesmärgina, mille poole ajalugu osutab. Engelsi sotsialismi "teaduslik" element on niisiis religioosne ehk pühendunud usk ajaloo teleoloogiasse. See ilmneb ka marxistliku revolutsioonitaktika teleoloogilises loomuses, kus iga streik või demonstratsioon on justkui veel üks samm lõpliku võimuharamise poole.

Kuid loomulikult nõuab see potentsiaalne tulevikuühiskond veelgi intensiivsemat seotust või andumust. Radikaalne utoopiline hoiak tunnistab anomaaliaid ja absurdusi eksisteerivas ühiskonnas, kuid ta enese lojaalsus on veelgi ebakriitilisem, veel enam aldus mõistuspärastamisele, veelgi sallimatam teistimõtlemise vastu, veelgi pingsamalt hoolitseb ta selle eest, et anomaaliaid ei märgataks temas endas. Säärasest olukorrast ei saa ealeski võrsuda mingisugust vabadusmüüt: selle asemel et pühendumuste konflikt tekitaks rohkem liberalismi ja sallivust, ta hoopiski kahandab seda, sest kumbki pool peab neid omadusi oma vaenlase pettemaskideks. Me oleme märganud, kui sageli põhineb pühendumuse müüt vael ajalookäsitusel või parimal juhul ajaloo väga ühekülgisel tõlgendusel. Nii on ka utoopiline nägemus klassideta tulevikuühiskonnast moondunud, kuna tulevikku projitseeritud ideaalid mässivad meid vahendite leidmise hukatuslikku protsessi, mis eirab tõsiasja, et vahendid ei saa viia eesmärgile, kuna nad tingivad ja lõpude lõpuks asendavad neid eesmäärke. Tekib kahtlus, et praeguses momendis peab peituma mõningane reaalsus, mille vari too tulevikku suunanud fiktsioon on.

Kui vaadelda suurimaid kirjamehi, kes on ideaalühiskonnaga tegelnud – nagu Platon, More, Locke või Rousseau –, siis tekib kahtlus, et tegelikult nad üldse ei kõnelegi lepingutest ja utopiatest, vaid hoopis haridusteooriast. Just nimelt haridus on see, millest kõik need neli kirjameest on kõige rohkem hoolinud, ja kõik nende fiktsioonid kauges minevikus toimunud või kauges tulevikus või teistes paikades tõenäoselt toimuvad on selle kõrval tähtsusetud. Institutsioonid, mille külge inimene on seotud, on enamasti pühendumuse saadused, ja nad moodustavad ajaliku autoriteedivõrgu. Selles kontekstis võib inimene veeta kogu oma elu. Kuid haritud inimene keerukas ühiskonnas saab oma hariduse kaudu aimu veel üht liiki autoriteedist, mis kohustab ainult seesmiselt või inherentelt: see on ratsionaalse argumentatsiooni, täpse mõõtmise, korratava eksperimendi ja veenva kujutluse autoriteet. Siit kasvab välja niisuguste inimeste kogukond, kes apelleerivad tsivilisatsiooni mittemüütilistele tunnustele, tunnustele, mis osutavad, et on olemas keskkond, mis jääb vahetust ühiskondlikust ümbrusest ja tema vaenlastest väljapoole. See keskkond on vabadusmüüdi aluseks. Niisugune kogukond moodustab ühiskonna tõelise *de jure* autoriteedi ehk vaimse autoriteedi. Ideaalriik on niisiis ühiskonna keskel asuva, vabadusmüüdi rajaneva vaimse autoriteedi allika projektsioon tulevikku. Seda autoriteediallikat nimetangi ma hariduslepinguks.

Haridusleping on protsess, mille kaudu kunstid ja teadused oma loogilise ja eksperimentaalse meetodiga, tõendite kogumisega ja kujutlusrohke esitusega tegelikult toimivad ühiskonna vaimse autoriteedi allikana. Nad loovad vaba autoriteedi, mis on piisavalt siduv, et moodustuks kogukond, kuid pole autoriteet selles mõttes, et võiks rakendada välise sunni vahendeid. Usk ühiskonnainstitutsioonide püsivusse ja järjepidevusse, nii võimas Burke'i ajal, on tänaseks tugevasti nõrgenenud nagu ka usk, et nende institutsioonide püsivus kuidagiviisi tagaks nende headuse. Kuid siiski on jäänud alles kunstide ja teaduste järjepidevus. See ei ole gradualistlik järjepidevus, sest iga tunnetusvaldkond on läbi teinud pika sarja revolutsioonilisi muutusi. Pigem on tegemist järjepidevuse niisu-

guse vormiga, mida ma olen nimetanud sügavaks või orgaaniliseks kokkukuuluvuseks. Seda kooskõllalisust kogeb igaüks omaenda hariduses, kui ta kordab läbi oma uurimisala varasemaid staadiume.

Hariduslepingu kontseptsioon oli peamine panus haridusteooria arengusse Inglismaal üheksateistkümnendal sajandil, mida peetakse harilikult ka maailma üheks tähtsamaks liberaalse mõtte ajastuks. Haridusleping on vaba mõtte ja diskussiooni alana John Stuart Milli vabaduskäsituse keskmes. Mill pidas seda parlamendi vaimseks vasteks. Parlamendist erineb ta Milli arvates selle poolest, et parlamendis ei saa liberaalid kunagi enamust, mistõttu demokraatia peab eksisteerima kui ebaloogiline, ent sügavalt inimlik kombinatsioon enamuse võimust ja vähemuse õigusest. Matthew Arnold nimetab hariduslepingut kultuuriks ja väidab otsesõnu, et kultuur on Ühiskonna tõelise autoriteedi allikaks, mis samal ajal viib utopia poole, lammutades klassikonflikti barjääre. Newman eristab vaba ja kasulikku teadmist, millest ainult esimene kuulub hariduslepingusse, kuid see on pigem erinevus teadmise kahe aspekti kui kaht liiki teadmise vahel.

Ülikool seisab ühiskonnas esmajoones just hariduslepingu eest. Milli, Arnoldi ja Newmani kontseptsioonid on avaramad kui ülikool, kuid ülikool on nende mootoriruum, ja vaba autoriteet püsib vaid nii kaua, kuni toimib ülikool. Ülikool on selle autoriteedi kese – mitte institutsioonina, vaid paigana, kus katkematult jätkub apelleerimine mõistusele, eksperimendile, evidentsile ja kujutlusele. Ta ei ole ega saa kunagi olla pühendunult hooltkandev organisatsioon nagu kirik või poliitiline partei, ning selline ühiskonna revolutsioneerimise taktika, mis kimbutab ja laimab ülikooli, ei ole tõsine taktika. Mõistagi on ülikooli kerge kimbutada ja see võib jätta valemulje hõlpsast võidust.

Pöördudes tagasi utopiaautoriteetide juurde, märkame, et näiteks Sokrates ei huvitu "Rii-gis" sugugi sellest, et oma ideaalriiki kusagile rajada: teda huvitab hoopis analoogia ideaalriigi ja targa inimese hinge struktuuri vahel. Viimases kehtib absoluutne mõistuse diktaator, mis tahte abil kontrollib ihasid, ja need kolm elementi vastavad poliitilise müüdi filosoof-kuningale, sõjameestele ja käsitöolis-

tele. Niipalju kui meile teada, eksisteerib ideaalriik ainult niisuguste tarkade hinges, kes kuuluvad selle seadustele, ükskõik millises ühiskonnas nad tegelikult ka ei elaks. Thomas More'i "Utopia" jutustaja Hythlodaye on revolutsiooniline kommunist, aga More ise rõhutab pigem vajadust kasutada teadmist Utopia kohta kui vahendit Euroopa ühiskonna paremaks muutmiseks seestpoolt. Nii saab tegelik Utopia humanistlikul haridusel põhinevaks sotsiaalseks nägemuseks targa nõuniku hinges. Platon ja More mõistavad, et kuigi targa inimese hing on distsiplineeritud ja loomupärase riigis maksab kord, ei tohi me võtta distsiplineeritud hinge ja distsiplineeritud riigi vahelist analoogiat liiga otsesõnaliselt; vastasel korral ootab seda riiki kõige kohutavam türannia. Tõeline Utopia on individuaalne eesmärk ja distsiplineeritud ühiskond on tema allegooriaks. Pühendumuse ja kokkuhoidmise eesmärgiks on kogukond: eemalseamise loogiline eesmärk on individuaalsus. Kuid siin pole tegemist antiteesiga: indiviid on autentne vaid siis, kui ta on kooskõlas oma kogukonnaga. Seepärast sümboliseeribki individuaalset eesmärki poliitiline analoogia. Utopiline ideaal osutab indiviidist kaugemale, olukorra poole, kus – nagu Kanti eesmärkide riigis – ühiskond ja indiviid ei ole enam omavahel konfliktis, vaid on saanud sama inimkeha eri aspektideks.

Kuid meie ei mõista targa inimese hinge mõistuse diktatuurina, mille allegooriaks oleks autoritaarne ühiskond: õigupoolest me ei mõtle üldse targa inimese hingest. Pigem me mõtleme freudilikes termineis hingest, kus mõistlikkuse printsiipt võitleb ellujäämise eest kaootiliste tungide möllava karjaga, mida ei saa lihtsalt alla suruda, vaid millele tuleb sageli järele anda ja lubada neil sõna sekka öelda, olgu nende sõna kui tahes perversne või infantiilne. Ühesõnaga, me mõistame hinge kui osalusdemokraatiat; ja meie ühiskondlikud ideaalid saavad säärase hinge idealiseeritud poliitiliseks allegooriaks nagu varemaltki. Säärases analoogias ei ole kohta sissepoole pööratud isiksuse jaoks, kes osutab ühiskonnale vastupanu nagu Sokrates või nagu More ise, ja juba selle tõttu on see analoogia usutavam.

Seetõttu ei saa me tunnustada kunstide ja teaduste autonoomiat põhjendusega, et objektiivne töö eksisteerib platoonilises vormide maailmas või pattulangemata kristlikus maailmas, kus targad ja head inimesed elavad. Me võime uskuda, et see maailm eksisteerib, kuid praktikas ei ole see maailm mitte selleks, et teda näha, vaid et tema abil näha. Ta on pigem vormiv jõud kui objektiivne eesmärk, mida saavutada. Sel põhjusel ongi vabadusmüüdi keskmeks kunstide, eriti kirjanduse vabadus. Vabastada pühendumuse keel tähendab tagada, et pühendumuse kogu kujutluslik haare leiaks ühiskonnas väljenduse, selmet leppida vaid üht valitud tüüpi kujutlusega, mis on haakunud ühe ühiskonnagrupi taktika külge kui selle propaganda või retooriline analoog.

Kahekümnenda sajandi peamised müüdiskeemid visandati üheksateistkümnendal sajandil ja kriitik, keda huvitavad ühiskonnamütoloogia stereotüübid, leiab ses osas vähe olemuslikult uut pärast Matthew Arnoldi "Kultuuri ja anarhia" (1869) ilmumist. Selles raamatus kõneleb Arnold, kelle mõtlemine on skemaatilisem, kui ta ise taipas, ühiskonna kolmest klassist, kõrg-, kesk- ja alamklassist kui elementidest lõpuks saabuva klassideta ühiskonna tarvis, mille poole "kultuur" meid juhib. Kuivõrd nad on klassid, pärsib nende püüd võimu poole kultuuri kasvu: meeletu paradoksina oleks tundunud Arnoldile mõte jõuda klassideta ühiskonda ühe klassi ülemvõimu suurendamise teel. Aristokraatia elustamine, mida soovitas Carlyle, tekitanuks kõigest uue barbaarsuse; proletariaadi diktatuur taandanuks ühiskonna pööblik; ja kodanluse ülemvõim Arnoldi-aegsel viktoriaanlikul Inglismaal tekitas ainult filisterlust.

Kuid ikkagi kätkeb iga klass klassivälisid ideed ja see võib anda panuse kultuuri tervikuna, mis on tõeline ainult siis, kui ta on lahutatud oma klassikontekstist. Kodanluse klass kätkeb "vabaduse" ideed, st eeldust, et ühiskonna heaolu saab mõõta seal võimaldava individuaalse elu määraga. Paljud niisuguse vabaduse aspektid jäävad siinse essee käsitusalt välja, kuid vabadusmüüdi elemendid on Arnoldi kultuurikontseptsioonis keskse tähtsusega – kuigi, nagu varem selgitatud, selle kontseptsiooni humanistlikku konteksti enam ei eksisteeri. Klassimõistena

ei saa vabadust mõistagi lahutada arusaamadest nagu *laissez faire* ehk vabadus ekspluaateerida. Siit siis vajadus kaaluda ka töölisklassi panust kultuuri, võrdsuse ideed. Arnold tuletas oma briti keskklassist lugejale sageli meelde, et vabadusetaotluses võidakse jõuda nii kaugele, et unustatakse võrdsus, nii nagu teised kirjamehed on öelnud teiste ühiskondade puhul, et neis võidakse taotleda võrdsust vabaduse unustamiseni.

Ilmneb, et võrdsuse-idee on tänapäeval pühendumusmüütide tuumaks nii marxistlikes kui demokraatlikes maades. See pole pühendumusmüüt ise, vaid iga tõsist müüti läbib muretunne. Demokraatlikes ühiskondades eksisteerib sügavalt murelik opositsioon, mis heidab ette, et neiski valitsevad ikka veel oligarhilised ja eksklusiivsed mõtteviisid, et demokraatlike ühiskondade mustanahaliste või "kolmandast maailmast" pärit liikmete kohtlemine pole ikka veel nii hea, kui ta peaks võrdsuse mõõdupuu järgi olema. Samuti esineb demokraatiates meeolusid (mida kannab enamasti, kuid mitte alati, üks teine inimrühm), et just keskklassiühiskonnad hoiavad alal vabaduse olulisi elemente, mis proletaarsetes liikumistes kaotsi lähevad. Vabaduse kaitsmisel tema enda abil on see puudus, et vabadusmüüt on sekundaarne ehk tuletuslik ning kohaldatav vaid nendes ühiskondades, mis on juba teatava eduga täitnud primaarsed pühendumusnõuded. Seetõttu on neil, kellele tundub, et demokraatlikud ühiskonnad tuleks ära kaotada ja uuesti ehitada totaalse võrdsuse baasil, üsna hõlbus eeldada, et vabadusküsimused on tähtsusetud või iselahenduvad või et nad tuleb edasi lükata, kuni järjekord nende kätte jõuab. Samas on marxistlikes maades hakanud kujunema ägedalt tagakiusatud, kuid üha kasvav liberaalne opositsioon, mis näeb ühiskonna tõelist utoopilist eesmärki indiviidide ühiskonnas.

Arnoldi kirjutistes on kui mitte otse, siis vähemalt kaudselt seostatud tema kolmas klass, aristokraatia, ja kolmas revolutsiooniline ideaal, vendlus. Nii nagu klassiga seotud vabaduse- või võrdsusekontseptsioonid viisid paratamatult Ameerika sissetungile Kambodžasse ja Vene vägede tungimisele Tšehhoslovakkiasse, nii võis klassiga seotud vendlusekontseptsioon viia ainult natsismi ja fašismini ning nende võltsi sangarikultuseni.

Kuid kui me lahutame aristokraatia põhiidee – inimese austamise tema sünni eest – selle klassikontekstist, siis muutub see ülimaks ühiskondlikuks ideaaliks austada inimest selle pärast, et ta on sündinud, et ta on olemas. Unistust maailmast, kus pole erinevust selle vahel, kas ollakse lojaalne ühiskonna või indiviidi, sealhulgas ka oma mina vastu, on mõnikord tabatud kirjanduse pastoraalses traditsioonis, Rabelais' Theleme'i kloostri puhul või Yeatsi Bütsantsi isandate ja emandate juures, kuid alati koos aimusega selles peituvast paradoksist. Ajastul, kui valitseb hegellik või marxistlik skematism, mille kohaselt antiteesid leiavad oma lahenduse uutes ja laiemates ühtsustes, võidakse arvata, et selline ideaalühiskond on süntees, mis tulevikus tekib pühendumuse ja vabaduse praegusest võitlusest. Üks vanem ja küllap targem filosoofiline traditsioon räägib meile, et see süntees ei saa tegelikult kunagi teoks ja et antitees või vastandite pinge ongi ainus vorm, milles ta võib eksisteerida.

Nii jõuame tagasi sinna, kust meie kriitiline rada algas, selle juurde, et on olemas kontrast eksisteeriva maailma ja niisuguse maailma vahel, mis eksisteerida ei pruugi, kuid mille poole osutavad kogemuse liigendatud struktuurid, mõtleja mõeldav maailm ja kunstniku kujuteldav maailm, mis kõik näivad olevat tolle maailma analoogid. Seda teist maailma kutsutakse sageli (näiteks budismis) veel sündimata maailmaks, maailmaks, mida kunagi ei saa päriselt olema. Kuid tema kohalolu, või õigemini intensiivne aimus tema eemalolust, on see, millega on seletatav kunstinaudingu kvaliteet. On olemas kujutlusnaudingu võlts vorm, mis on seotud sellega, mida Kierkegaard nimetab esteetiliseks hoiakuks kogemuse suhtes. See on passiivne hoiak, mille puhul meeldivalt stimuleeritav subjekt meeliskleb läbitungimatult kauni objekti ees. See viib ebajumalalikuseni kunstis, teisejärgulise pseudo-pühendumuseni, kus kunst ise muutub pühendumuse objektiks, millekski, millesse tuleb uskuda. Selle naudingu tõeline vorm aga paneb meid seisma silmitsi äsjavaadeldud pühendumusmüütidega. Nauding näib olevat pühendumuse kõige ebatõenäosem võrse, sest pühendumus on nii sageli vaid karvavõrra kaugusel brutaalsusest ja fanatismist, vägi-

vallast ja terrorist. Kuid luuletaja roll seotub vahetult naudingu pakkumisega, isegi siis kui tema maagilisse ringi kuuluvad kõik tondid ja painavad deemonid.

Pühendumusmüüdid võimaldavad ühiskonnaliikmeil ühte hoida, aktsepteerida autoriteeti, olla üksteise suhtes lojaalsed ja vaprad kallale tungi korral. Need müüdid on kindlate sotsiaalsete eesmärkide jaoks kavandatud verbaalsed konstruktsioonid. Kirjanduses on müüdid eesmärgitud, huvitatuseta: nad on inimloovuse vormid ja sellistena annavad nad edasi rõõmu – see on täpsem sõna kui nauding – mis kuulub puhta loomingu juurde. Nad on vormitud inimelu kõikmõeldavatest õudustest ja ülekohtust, kuid sisemine külluslikkus tõstab nad sellest elust puhastesse kõrgustesse. Kunstide seas ainulaadsena peegeldab kirjandus nii seda maailma, millest ta on pagenu – tragöödia, ironia ja satiiri konventsioonides –, kui ka maailma, millesse ta on pagenu – pastoraali, romansi ja komöödia konventsioonides.

Sellest vaatepunktist on kujutusmaailm osaliselt pühapäeva- või sabbatimaailm, kus me puhkame usust ja pühendumusest: ta on suurem müsteerium kui ükski, mida saab formuleerida ja heakskiiduks esitada. Maa peal ja ajaloos hävitas kristlus usu klassikalisesse jumalatesse, kuid klassikalised jumalad läksid kärmelt üle luule kujutlustaevasse ja Veenust austati renessansiaja Euroopas kui ühte (nagu Emily Dickinson ütles) "meie konfiskeeritud jumalat" – küllap tõelisemalt, kui teda eales oli austatud ta templis Küprosel. Nagu J. L. Borges, too väga tark mees, on öelnud: kirjandus mitte ainult ei alga müüdist, ta ka lõpeb müüdis. Ta tegi selle märkuse seoses Don Quijotega, kes alustab kõige kitsamast mõeldavast piiratud, neurootilisest fanatismist, seotusest niisuguse pühendumusmüüdi külge, mil polnud vähimatki mõtet, ja lõpetab sellega, et tema kuju kummitab kogu maailma kujutusvalda. Üks kõige mõistatuslikumaid ja samas ka kõige olulisi mõistatuslikumaid ja samas ka kõige olulisi mõistatuslikumaid tõsiasju kirjanduse puhul on see, et ta niimoodi võib kasvada, kasvada läbi ruumi ja aja, läbi kõigi usu- ja kultuurierinevuste barjääride: ja kriitika ongi tema kasv.

Kuid kunstidel on tegemist palju enamaga kui puhkusega pärast tööaega, ükskõik kui tähtis selline puhkus ka ei oleks. Inimeksistentsele on algusest peale omane tung sotsiaalse koherentsuse poole. Meie päevil püüab ta pääseda sellest eksklusiivsusest, mis minevikus tähistas üksikute pühendumusmüütide piire. Pühendumus ise ei saa kunagi olla täiesti vaba ängi kõminast, hereesiahirmust, sallimatuse ja vägivalla hüsteeriast. Pühendumus on igasuguse kogukonna aluseks, kuid iseenesest ei suuda ta eristada kogukonda röövlisõjast. Pühendumuse kohal kõrgub indiviidi elu ja ainult indiviid saab olla õnnelik. Õnne aluseks on vabaduse ehk ühiskonnas ohutu liikumise tunne, eemalseisimine, mis ei oleks kõrvalehoitud; ja selle sõltumatusetunde aluseks on teadvus. Just teadvuse liigendatud maailmad, mõeldavad ja kujuteldavad maailmad, on ühtaegu nii tasuta vabaduse eest kui ka vabaduse tagatiseks. Kuid nagu ühiskond pole kunagi hüsteeriavaba, nii pole indiviidi vabadus kunagi täiesti vaba privileegidest, mille eest keegi teine peab maksma. Just sellest pühendumuse ja vabaduse vahelisest pingest kerkivad esile kolmanda kogemusvalla kontuurid. See on maailm, mis võib küll mitte eksisteerida, kuid ta viib eksistentsi täide, lõpliku kogemuse maailma, millega luule meid ahvatleb, kuid mida me päriselt kätte ei saa. Kui niisugune maailm oleks olemas, ei suudaks ükski indiviid selles elada, sest ühiskond, millesse ta kuulub, on osa temast, kaasa arvatud kõik need, kes on haiged, külmas ja näljas ega pääse seega sellele maailmale ligidalegi. Ükski ühiskond, isegi mitte kõige väiksem ja pühendunud kogukond ei saaks seal elada, sest selles maailmas pidevalt elamiseks vajalik süütus nõuaks kaugelt suuremat elastisolekut, kui me riietest loobudes saavutaksime. Kui me võiksime seal elada, lakkaks mõistagi kriitika ja kaoks erinevus kirjanduse ja elu vahel, sest elu ise oleks siis loova sõna jätkuv inkarnatsioon.

Inglise keelest tõlkinud Märt Väljataga

KRIITIKA ÜHISKONNAS

Imre Salusinszky intervjuu Northrop Fryega

Imre Salusinszky: Mul on plaanis vestelda rea inimestega tänapäeva kirjanduskriitika sotsiaalse ja institutsionaalse konteksti üle. Teiega tahaksin ma kõigepealt rääkida kriitika rollist ühiskonnas, silmas pidades seda, mida te olete kirjutanud pühendumuse [concern] kohta – nende asjade kohta, mida ühiskonnal on tarvis teada, et mõista, kust ta tuleb ja kuhu ta läheb – ning kriitika ja pühendumuse vahekorra kohta. Ma tahaksin kõnelda kolmest mõistest, millega teie nime on alati seostatud ja tõenäoselt seostatakse ka tulevikus. Esiteks müüdi ehk arhetüübi mõiste. Tean, et see on väga üldine küsimus, kuid ma palun teil võtta lühidalt kokku need peamised sammud või teetähised või vaimsed momendid, mis viisid teid teie käsitluseni müüdist ja arhetüübist.

Northrop Frye: Mulle tundub, et need olid seotud asjadega, mis mind mu õppimise ja õpetamise ajal juhtusid kõige rohkem huvitama. Oma uurijatee algul püüdsin kirjutada raamatut Blake'ist ja õpetada Miltonit, ja kuna mõlemad on väga piibellikud poeedid, siis ma märkasin, kuidas Piibel on justkui infiltrerunud inglise kirjandusse. Arvan, et mulle sai aastate jooksul järk-järgult selgeks, et enamik kriitikuid alustab ühiskondlikust kontekstist kui ideoloogiast ja jõuab äratundmisele, et kirjandus sobitub sellesse ideoloogiasse ning teataval määral peegeldab seda. See on küll õige, kuid ma arvan, et ideoloogia on alati sekundaarne või tuletuslik, primaarne on hoopis mütoloogia. Asi pole nii, et inimesed mõtleavad välja mingi hulga eeldusi või uskumusi, vaid nad mõtleavad välja hulga lugusid ning tuletavad nendest lugudest oma eeldused ja uskumused. Näiteks sellised asjad nagu demokraatlikud, progressiivsed, revolutsioonilised või marxistlikud poliitilised filosoofiad on eeskätt ajaloole pealesurutud koomilised süžeed.

IS: Kas ideoloogia erineb pühendumusest?

NF: Ainult selle poolest, et ma pean mütoloogiat ideoloogiale eelnevaks, ideoloogia saab kaju mütoloogialt, millest ta tuleneb. Kristlik ideoloogia pärineb kristlikust müüdist, tollest omavahel seotud lugude kogumist, mida kristlus jutustab. Niisamuti on ka teiste religioonidega.

IS: Teine, teie 50ndate ja 60ndate aastate töödest pärinev väga keskne mõiste on "sõnade korraldus" [order of words], idee kogu kirjandust hõlmavast struktuurist. Mis tõi teid selle juurde?

NF: Ma arvan, et seesama printsiip. Kui ma olin mõistnud, et kultuuris eelneb mütoloogia ideoloogiale, taipasin ma, et mütoloogia on omavahel seotud müütide seeria ja et müüdi eriomaseks tunnuseks – erinevalt näiteks muinasjutudest või legendidest – on see, et nad kalduvad omavahel haakuma ning moodustama mütoloogiat. Ma tundsin, et kirjandusteoste puhul puudub "mütoloogiale" vastav termin. Kuna kirjandus kasvab välja mütoloogiast ja on mütoloogia kõige otsesem toode, siis ka tema sisaldab luguderühmi, mida seovad konventsioonid ja nood korduvad üksused, mida ma nimetan arhetüüpideks.

IS: Kui mütoloogia eelneb ideoloogiale, miks me siis leiame ühise mütoloogiaga ühiskonnas omavahel pörkuvaid ideoloogiaid?

NF: Selles konks ongi: ei saa jääda püsima mütoloogilisele tasandile, sest loo üle ei saa argumenteerida. Sa võid ainult öelda, kas lugu on sinu meelest tõsi või mitte. Aga niipea kui areneb välja sekundaarne ideoloogia, oleme teeside ja propositsioonide valdkonnas, kus iga lause tingib oma vastulause. Piibel algab looga sellest, et Jumal lõi maa ja taeva. See viib ideoloogilise lauseni "Jumal on olemas". Ja see omakorda viib võimaluseni öelda "Jumalat pole olemas". Judaism ja kristlus lahknevad Jumala lihakssaamise võimalikkuse küsimuses, kuid mütoloogilises mõttes on tegemist sama religiooniga.

Imre Salusinszky, *Criticism in Society: Interviews with Jacques Derrida, Northrop Frye, Harold Bloom, Geoffrey Hartman, Frank Kermode, Edward Said, Barbara Johnson, Frank Lentricchia and J. Hillis Miller.* New York, London, Methuen, 1987, lk 27 – 42.

IS: Ja lõpuks, kolmas teema teie töödes, mida ma tahaksin puudutada, on "Kriitika anatoomias" esitatud argumentatsioon, et kriitika peab muutuma süstemaatiliseks ja progresseeruvaks – et kriitikast peaks saama sotsiaalteadus. Kuidas see idee teil kujunes?

NF: See kujunes välja nii-öelda "kirjandusbörsi" jälgides. Ühesõnaga, mehed nagu T. S. Eliot ja Wyndham Lewis kasutasid kriitikat taktikalistel kaalutlustel, et puhuda üles teatavaid nimesid ning alavääristada teisi vastavalt kirjandusvooludele, mida nad ise edendasid. Ma märkasin, et eriti maalikunstis olid need "ismid" märgiks ebaküpsusest ja puudulikust autoriteedist. Järelikult olid nad kõik tegelikult pseudostruktuurid; tõeline edasimineku kriitikas on võimalik vaid siis, kui iga kirjandusteost, hoolimata tema väärtusest, vaadeldakse kui dokumenti, mis on potentsiaalselt huvitav või väärtuslik oma ajastu kultuuri ilminguna. See arusaam tekkis lihtsalt mu tähelepanekuist normaalse teaduspraktika kohta – kui sa uurid näiteks kaheksateistkümnendat sajandit, siis loed sa kõike omal alal kirjutatud, hoolimata selle tunnustatusest.

IF: Kuidas on mõjutanud teie vaateid tõsiasi, et kriitilised koolkonnad sõdivad tänapäeval teineteisega niisama ägedalt kui 20ndatel, 30ndatel ja 40ndatel aastatel? Ühesõnaga, kas teie meelest saab seda olukorda parandada.

NF: Teie küsimus eeldab, et olen kaotanud usu, et kriitikud tahaksid ajada kriitika eriomast asja, nii nagu mina seda mõistan. See on tõesti nii. Ma arvan, et kriitika on ikka veel seotud ideoloogiaga ja seetõttu hoolitseb palju rohkem argumentide ja teeside keele väljaarendamise eest kui kirjanduse empiirilise uurimise eest.

IS: Mis on teie meelest selle põhjuseks?

NF: Põhjused võivad olla eri ühiskondades erinevad. Kui ma Suurbritannias olles hakkasin arendama "Kriitika anatoomia" kontseptsiooni, siis tundus mulle, et sellel on sotsiaalne tagamaa, sest kriitika oli seal seotud džentelmenluse-ideega. Olla härrasmees tähendas olla haritud inimene, kuid mitte töötada süstemaatiliselt omal alal. Ja kui kriitik ei kuulunud just päris sellesse ühiskonnaklassi, kuid seda enam tahtis olla härrasmees, nagu F. R. Leavis, siis muutus ta veelgi äge-

damaks. Prantsusmaal on need asjad teistmoodi. Sealsed kultuuritraditsioonid on niivõrd kartesiaanlikud ja antikartesiaanlikud ning prantsuse kriitikud kipuvad lähtuma mingist filosoofilisest positsioonist ning mõistuspärastama asju vastavalt sellele.

IS: "Kriitika anatoomias" te ütlete, et "publik, kes püüab hakkama saada ilma kriitikata... labastab kunsti ja minetab kultuurimälu". Kas kriitika on siis vahendaja ühiskonna ja kunstide vahel?

NF: Jah, kriitika peab olema kirjanduse ja ühiskonna vahendaja, sest tema olemuslik ülesanne on uurida esmalt oma uurimisobjekti kirjanduslikku ja seejärel ühiskondlikku konteksti. Kuid ma kordan jälle, see vahendamine peab võtma arvesse erinevuse ideoloogilise ja mütolooilise vahel. Muuhulgas on see ka ainus viis seletada tõsiasi, et nii paljud suured kirjanikud on olnud ideoloogilised tainapead: Yeats, Pound, Lawrence – te ju teate neid isegi.

(...)

IS: ...Jacques Derrida on kõigutanud seda järjepidevat platonismi, mis läbib inglise kirjandusteadust. Kriitika on alati kippunud mõistma suuri kirjandusteoseid kui midagi, millele on omane ühtsus, teatud laadi lõpetatus ja mis on mingis mõttes viljastav [seminal], Derrida näib nüüd olevat avanud terve hulga uusi võimalusi, kus ta lõpetatuse ja viljastavuse mõiste asemele pakub laialikülvavuse [dissemination], jälje [trace] ja ümberpaigutuse [displacement] mõisted. Derrida aga on filosoof ja mind huvitab, kas te peate tema praegust mõju pelgalt üheks neist "piiramisliikumistest", mida te kirjeldate "Kriitika anatoomias" – mis tulevad väljastpoolt ning tahavad kriitikat üle võtta.

NF: Jah, müüdugi näib mulle, et ta mõju on toiminud just nõnda, kuid ma ei arva, et see oleks päris õiglane Derrida suhtes. Ma arvan, et ta on tõeliselt huvitatud – nagu te ütlesite – uute võimaluste avamisest kriitikas. Kuid asi on selles, et ma ei saa aru, miks peaks lõpetatuse, terviklikkuse ja ühtsuse idee ning need asjad, millest tema räägib, teineteist välistama. Ma ei mõista, miks peab seda võtma säärase emba-kumba-olukorrana. See on nagu mõni optiline piltmõistatus, kus võib näha eri asju.

IS: "Kriitika anatoomia" ilmumine põhjustas nii mõnegi hüsteerilise reageeringu. Kas kriitika *establishment*'i reaktsioon Derridale kannab teie meelest samuti mõningaid hüsteeriatunnuseid?

NF: Mõnikord näib see tõesti nii. On näiteks kasutatud üpris kummalisi sõnu – "parasiitlik" jne. Ma ei saa aru, mille üle kogu see lärm käib. Ka mulle võib tunduda, et mõned Derrida õpilased ja järgijad võivad minna omadega rappa, kuid kunagi öeldi ju ka, et minu õpilased võivad minna rappa, nii et milles paganas on siis asi?

[...]

IS: Ma tahaksin jätkata kõnelusega kriitika tema institutsionaalses kontekstis, ülikoolis. Te olete mõnes mõttes ainulaadses positsioonis, kuna olete olnud väga raskel perioodil ülikoolis juhtival kohtadel. Ja olete näinud muutusi, mis on pika aja vältel ülikoolis toimunud, sest olete end ülikooliga sidunud juba 30ndatest aastatest peale. Kui lugeda teie ametialase eluloo algust, siis see mõjub peaaegu nagu pastoraalne nägemus kadunud ajast. Te läksite Oxfordi, ja siis pöördusite tagasi kolledžisse, kus olite alustanud. Teid võeti seal lahkelt vastu. Teile anti aega esimese raamatu avaldamiseks, millest sai tähtis uurimus Blake'i kohta. Nagu teada, pole säärane jõudeaeg ja sedasorti eluloojoo- nis iseloomulik viimase kümne aasta noortele kirjandusuurijatele. Kuidas on ülikooli eelarvete kärpimine, konkurents töökohtade pärast, kus üheks vahendiks on publikatsioonid, mõjutanud ülikoole ja humanitaarias tehtavat tööd?

NF: See on... "lõhkunud" on ehk liiga ränk sõna... see on muutunud ülikoolid labürintlike argumentatsioonide esituspaigaks. Ma olen lugenud nii palju artikleid, mis on argumentid ja mis ei vii mitte kusagile välja, kuid on piisavalt hästi kokku seatud, et olla argumentidena avaldamiskõlblikud. Jääb tunne, et nende olemasolu ainus mõte on lisada veel üks nimetus autori publikatsiooniloendisse, ja selleks, et otsida mingit struktuuri või teadmist, mis teeks asja selgemaks, pole jäänud enam lihtsalt aega.

IS: Teie sõnades on väga kurb ironia. Ühiskond kärbib toetust ülikoolidele, sest ta tahab, et nad oleksid sotsiaalselt relevantsemad, sotsiaalselt vastutavamad. Kuid selle

asemel on tulemuseks hoopis ülispetsialiseeritud ning irrelevantne teadustoodang.

NF: Täpselt nii see on. Ja ma arvan, et see, millele te vihjate, on suurel määral õige: suur osa sellest, mis ma olen haridusest kirjutanud, on kantud püüdest tabada taas seda oma pastoraalset müüti. Sest ma tean, et selles kolledžis toona oli midagi tõelist, kui ta võttis mind vastu, kui ma olin eikeegi, tegi panuse mulle lihtsalt sellepärast, et mind seal tunti, ning seejärel ootas kannatlikult, kuni ma andsin üle selle põrguliku Blake'i-raamatu. Ma tean, et juba tollal ei oleks säärane positsioon paljudes ülikoolides võimalik olnud ja et tänapäeval see pole võimalik enam kusagil.

IS: Mind on alati tugevasti mõjutanud ja liigutanud see, mida te olete ülikooli kohta kirjutanud, kuid kui ma sain magistriks ja sisenesin tõelisse ülikoolimaailma ja tööturule, siis ma leidsin, et teie kirjutatud on raske tegelikkusega kokku viia. Kas idealistlikust ülikoolikujutelmast on tänapäeval raskem kinni hoida?

NF: Teatavas mõttes küll. Ka Kolmekümneaastase sõja ajal pidi vist olema väga raske uskuda kristlusse, kuid küllap püsis algupärane unelm siiski ühel või teisel moel alles.

IS: Kolmekümneaastasele sõjale tuli lõpp: kas sellest ülikoolikriisist tullakse ka kunagi välja?

NF: Loodan seda sügavalt. Arvan, et loomuliku asjade kulu juures see probleem laheneb. Käies oma kaheksandat kümnet on mulle ainsaks lepituseks eluga teadmine, et kõik toimub tsüklite kaupa.

IS: Kas eelarvete kärpimine on akadeemilist vabadust tõsiselt kahjustanud?

NF: Jaa, muidugi. Näiteks Kanadas arutatakse selle üle, kas Kanada peaks liituma Reagani tähesõdade programmiga või mitte, ja et sellega kaasneksid töölepingud ülikoolidele. No kurat, kunagi oli aeg, mil ükski endast lugupidav ülikool ei sõندانud mõeldagi niisuguste asjade peale. See tähendaks lahterdavat informatsiooni ja ülikoolide asi ei ole tegelda sedasorti informatsiooniga. Kui ennast sellega siduda, siis läheks ülikoolis päris põrguks.

IS: Kui te olite "Canadian Forumi" tegevtoimetaja, siis olite seotud Kanada poliitika vasaktsentristliku tiivaga. Kas teie arengus

on olnud ka aega, mil teid on köitnud marxism?

NF: Ma arvan, et marxism köidab igaiüht selles mõttes, et ta annab kodanlikule ühiskonnale teatava välise vaatenurga. See osa marxismist on midagi täiesti vältimatut. Küsimus on aga mõistagi erinevuses marxismi kui kodanliku ühiskonna kriitika ja marxistliku valitsusvõimu instrumendi vahel. Kuna mulle tundus, et Nõukogude Liit ei hooli just suuremat inimvabadusest ja mõtte sõltumatuses, siis pole mind ka kunagi köitnud sedasorti poliitiline marxism. Partei liini järgimine – seda poleks mul saanud mõttesegi tulla. Ma arvan, et marxism on hõlmatud või tuleb hõlmata Öhtumaade kujudusmaailma kui mõtlemise olemuslik osa – nii nagu Darwin või Nietzsche või ükskõik kes.

IS: Kui Ameerikas oli mccarthismi aeg, siis oli samasugust nõiajahi-tendentsi tunda ka Kanadas. Ma tean, et "Canadian Forum" oli väga selgelt selle vastu, ja ma tean, et ülikoolid olid tollal tugeva järelevalve ja rünnaku all. Need pidid olema vist kummalised ja rasked ajad. Mis teil sellest ajast meeles on?

NF: Ma ei olnud neisse asjadesse segatud, kuna mulle ei pandud külge marxistimärki. Kanada luuletaja Earle Birney on kirjutanud raamatu "Down the Long Table", kus meenutab siinseid olusid 1930. aastail ja 40ndate algupoolel. Ta oli trotskist ja on seal need aastad väga hästi kokku võtnud. Ma ei kuulunud kunagi neisse liikumistesse, kuid mõistagi toimus see kõik kogu aeg minu ümber. Ma arvan, et kanadalased peaksid olema tänulikud oma külmadele närvidele. Meie maa on nii suur ja nii hõredasti rahvastatud, et siin on lihtsalt võimatu õhutada niisugust hüstee-riat nagu Ameerikas.

IS: Te olete öelnud, et "akadeemiline vabadus on pikas perspektiivis ainus vabadus, milleks inimkond on suuteline", ja et seda ei saa saavutada, ilma et ülikool ise oleks vaba. Kuidas saab siis ülikool olla vaba, kui riik ning üha enam ka mitmesugused korporatsioonid hoiavad enda käes rahakoti raudasid?

NF: Vabadus on suhteline mõiste, ja tohutu tähtsus on vabaduse määral, juba kas või sellepärast, et täielik või absoluutne vabadus on välistatud. Teatud määral kontrollivad ülikooli alati valitsus ja äriühingud, kuid on

suur vahe, kas professor saab öelda, mis ta arvab, ning oma ametit edasi pidada, või leiab ta pärast oma sõnavõttu end koonduslaagrist.

IS: Samas essee te kirjutate, et ülikooli ülesanne on määratleda visioon ühiskonnast, ja oma 1976. aastal peetud *Modern Language Association*'i presidendikõnes ütlete, et ülikool tegutseb selle nimel, et sulatada kõik eliidid üheks klassideta ühiskonnaks, mis oleks kultuuri lõplik kehastus. Seevastu räägivad ülikoolide marxistid üha enam sellest, et ülikool ise on üks klassiinstituutsioon teiste seas ja et ta – kaugel sellest, et töötada klassideta ühiskonna heaks – levitab üht keerulist versiooni ideoloogiast, mida kodanlus vajab oma privilegeeritud klassipositsiooni säilitamiseks. Mida te selle peale kostaksite?

NF: Ma arvan, et see on pooltõde. See eeldab, et need, kes püüavad öelda, mida nad mõtlevad, ning kõnelda tõtt, nii nagu nemad seda näevad, ei suuda ikkagi mõista, mil määral nad kõnelevad kodanliku hierarhia nimel. Ma arvan, et see seisukoht alahindab tugevas- ti paljude inimeste arukust.

IS: Mida ühiskond tahab või arvab, et ta tahab ülikoolilt? Ja mida meie, ülikooli sees olles, tahame ühiskonnale anda?

NF: Ma arvan, et ühiskonnal on sügav respekt ülikooli vastu kui kollektiivi vastu, milles võidakse taotleda tõde ja teadmisi kui selliseid, kuigi mitte tingimata nende eneste pärast. Ma arvan, et on olemas niisugune asi nagu moraalne enamus – ka siis, kui need inimesed, kes ennast selle terminiga nimetavad, sinna ei kuulu. Ma adun seda lugupidamises ülikooli vastu, eriti näiteks vilistlaste lojaalsuses, mida ma olen administraatorina kogenud ja mis mind on alati väga liigutanud. Ma arvan, et see, mida ülikool tahab ühiskonnale anda, ei erine tegelikult palju sellest, mida ühiskond tahab ülikoolist saada. Ülikooliinimesed mõistavad, et see, mida nad teevad, võib oma sotsiaalse panuse poolest olla vaieldav, kuid et see ei pruugi veel kahandada tehtu ehtsust.

IS: Ma mõtlen selle peale, mida te olete nimetanud "võltsmütoloogiks": propaganda ja reklaam, asjad, mida ühiskond püüab meile pidevalt kurgust sisse toppida. Oletan, et selles mõttes peab ülikool alati olema irdu ühiskonnast, milles ta eksisteerib, kuna ta töötab selle heaks, et...

MF: Jah, muidugi, alati...

IS: Miks seda siis sallitakse?

NF: See tundub olevat demokraatliku protsessi osa. Demokraatiad näivad sõltuvat reklaamist, diktatuurid propagandast. Erinevus ei seisne niivõrd retoorikas kui tõsiasjas, et reklaam on kriitilisele vaimule ligipääsetavam.

IS: Tänapäeval võib tihti kuulda, et humanitaarias on spetsialiseerumine viljatu, sest ta lõikab humanitaari ära ühiskondlikust kontekstist. Ma tean, et teie olete alati seisnud vastu spetsialiseerumisele kriitika vallas.

NF: Ma ei ole tegelikult spetsialiseerumise enese vastu. Ma olen selle vastu, kui kaob ära laiem perspektiiv. Võib olla väga spetsialiseerunud, kuid samas väga avar ja humanenne õpetlane. Üks minu endisi üliõpilasi

saadab mulle separeate analüütilise bibliograafia alalt ja see on nii spetsialiseerunud distsipliin, kui vähegi olla võib, kuid ma tean, et ta on tõeline teadlane selles mõttes, et teadmiste perspektiiv pole tema jaoks hajunud. Ta töötab selle sees. Perspektiivipuudus on see, mida ma vastustan.

IS: Kuid mis võiks olla tolle perspektiivipuuduse põhjuseks?

NF: Ma oletan jällegi, et põhjuseks on magistriprogrammides valitsev konkurentsivaim, see, et on olemas nii palju artikleid lihtsalt nende endi pärast – sedasorti asjad. Praktika, mis kipub rikkuma uurija visiooni ja asendama seda teatava künismiga. [...]

Inglise keelest lühendatult tõlkinud Märt Väljataga

TIIT HENNOSTE

HÜPPED MODERNISMI POOLE:

Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal

2. loeng. Modernistliku kirjanduse põhitunnused

Muidugi ei too ma siin välja kõiki modernistliku kirjandussituatsiooni tunnuseid, vaid üksnes need, mille poolest modernism eelnevatest situatsioonidest, realismist ja dekadentsist-sümbolismist erineb. Need jooned on kokku kogutud erinevatest modernismi kohta kirjutatud teoreetilistest töödest ja pandud ümber eelmises loengus tutvustatud kultuurisituatsiooni-terminitesse.

Tekst

Kirjandusliku modernismi keskne kultuurisituatsiooni-komponent, kus toimusid kõige suuremad muutused võrreldes eelneva kirjandusega, on tekst.

*Tekstis kehtivad omaene seadused. Ideaal on luua asju, mis poleks looduse koopiad (Ortega y Gasset). Modernistlik proosa

hakkab jõudma selgusele, et romaan on *fictio*, mille sisemaailm ja vorm on loodud autori kehtestatud ja ainult või just nimelt selles tekstis kehtivate reeglite põhjal, mitte mingitele tekstivälistele mudelitele või reeglitele toetudes.

*Tekstil puudub klassikaline kompositsioon, algus, keskpak ja lõpp. Algus ja lõpp on tavaliselt avatud. Vanas (eeskätt realistlikus) tekstis mõistis lugeja teksti paralleelselt lugemisega, tekstimaailma pidevus ei katkenud, uued episoodid seostusid olevaga. Modernistliku teksti mõistmisel võib pidevus lugemise keskel katkeda, seosed saab lugeja luua alles tagantjärele. Klassikalise ühtsuse puudumist korvavad teised esteetilise korrastamise meetodid (allusioonid ja imitatsioonid, uned, viited kirjanduslikele mudelitele või müütilistele arhetüüpidele, motiivide ja sümbolite kordamine variatsioonidega – rütmitehnika, *Leitmotif*). Luules kaob traditsiooniline meetrum, selle asemele tuleb vabavärss või vabarütm. Selliselt kaovad lõ-

puks vanad žanritunnused ja nende asemele astub lihtsalt tekst.

*Kaob kausaalsus teksti osade vahelt, selle asemel on kõrvutustehnika, analoogiad, seoste määratlematus.

*Aja voolamine on tekstis segi paisatud, sündmuse loomulik kronoloogia lõhutud. Aeg voolab subjektiivselt, pindtekst on fragmentaarne ja lähedal kaosele.

*Vaatepunkt muutub. Kaob jutustaja kõikeadmimine ja kindel ning ühene sotsiaalne ja moraalne hinnang oma tegelastele.

Tekst võib olla paljuhäälnelise polüloog, aga teksti taga võib ka olla väga subjektiivne ühe inimese vaatepunkt, mis samuti eri hääleteks võib jaguneda. Selliselt on traditsiooniline jutustaja otsekui laiuli valgunud.

*Tulevad uued väljendamistehnikad: sisonoloog, teadvuse vool, sellega koos lause hävitamine selle traditsioonilises mõttes. Paberile ilmub lause, mis on jäetud teadlikult valmis tegemata, mis on poolel teel retoorilise täiuse poole.

*Kuigi modernism on väliselt tihti teksti vormi uuendus ja mõnikord ainult sellena tõlgendatav, ei ole vorm ise temas primaarne.

Tegu on ühest küljest vana vormi hävitamisega elutegelikkuse poolt, mis ei mahu enam klassikalisel, kanoniseeritud vormi. Sellist suunda esindab maailmakeskne modernism. Teisalt on tegu eelkõige vana, kanoniseerunud kirjandusliku vormiga võitlemisega, aga mitte uue vormi nimel, vaid üldse kirjanduslikust vormist loobumise nimel, kirjanduse ja muu elu, muude tekstitüüpide kokkusulamise nimel.

(Oluline on lisada üks märkus: meil on modernismi all tihti mõeldud midagi kistut, punnitatud vormimängu. See punnitatud vormimäng pole modernismi, vaid lihtsalt halva kirjanduse tunnus.)

*On kerge näha sarnasusi modernistliku teksti ning suulise spontaanses argikõne vahel. Ka spontaanne tekst on fragmentaarne, seal puudub selge kompositsioon ja selgroog, toimub pidev assotsiatsioonide voogamine, tagasipöördumised, kordamised ja ümberütlemised, paralleelsed teemaliinide arendused, hüpped ühest teemast teise. Lause on kirjakeele normide järgi mõõtes tükikideks lagunenud, ebagrammatiline.

Lisaks tulevad vabarütmilises luules tähtsaks just need kvaliteedid, mis on olulised suulises kõnes: intonatsioon, rütm, rõhud, pausid jms.

Oluline on, et need paralleelid suulise kõnega on ainult analoogiad. Modernism ei taotlenud suulise kõne kasutust. Ta võitles olevate keelerituaalide ja keelehierarhiate vastu ning otsis keelelist adekvaati sisemaailmale, mida ta tahtis väljendada. See, et välja tuli spontaanses suulises kõne analoog, on seotud pigem asjaoluga, et inimese sisekõne on eri inimestes ja keeltes üsna ühtmoodi.

Paradoksaalne on see, et samal ajal on modernismis väga tähtis ka kiri, kirjalik fikseering. Kasutatakse selliseid tekstiehtuse võtteid, mida ainult kirjalik meedium võimaldab: eri šriftid, sõnade mittelineaarne paigutus, kirjavahemärkidest loobumine.

Tekst ja maailm

Kirjanduse aine muutub. Varasem usk, et aus ja andekas kirjanik suudab oma tekstis peegeldada tõe maailma kohta, on kadunud.

*Tekst manifesteerib ennast ideaalis kui teksti, mitte kui millegi peegeldust. Teksti taga ei ole selle ideaali järgi mitte midagi, tekst on vaid sõnade rida paberil. Kunstnik loobub tekstide ja maailma sidumisest. Selle põhjuseks võib olla võimetus panna teksti ja maailma korrelatsiooni, kuid ka teadlik tahe neid mitte siduda, keskenduda peeglile, klaasile, vahendile. Siiski ei tasuks seda sidumatause-ideaali üle tähtsustada. See on pigem teoreetikute ideaal kui tegelike autorite tulemus.

*Kirjandus hakkab üha enam peegeldama iseennast: kunst ja selle tegemine või tekst ja selle tegemine saab oluliseks teemaks. Kollaažid, tsitaadid, pastišid jms tekstitüübid, milles tekst koosneb avalikult või varjatult teise teksti osadest, on ülitavalised.

*Välismaailma asemel saab aineks inimese sisemaailm. Välise, objektiivsete sündmuste struktuur on viidud miinimumini või esitatud väga valikuliselt. Tähtis on introspektsioon, analüüs, refleksioon. Inimest näidatakse teel olevana, protsessis olevana. Autorid tegelevad süvapsühholoogiaga,

teadvuse ja alateadvusega, keelega enne selle saamist sõnadeks.

*Modernismi saame jaotada kaheks vastavalt maailma ja teksti suhte suunale. Maailmakeskne modernism otsis uuele maailmale uut tekstivormi ja mõnikord ka loobus sellest maailmast, eriti siis, kui ta ei suutnud seda vormi leida. Tekstikeskne modernism aga tegi uue vormi otsimise omaette eesmärgiks. Lõpptulemuseks pidi olema täielik sõltumatus maailmast.

Tekst ja konsituatsioon

Uus on modernismis ka teksti ja ülejäänud konsituatsiooni suhe. Kui varasem kirjandus oli suuresti tekstikeskne selles mõttes, et kirjandustekstil endal olid olemas küllalt selged tunnused, mille põhjal mingit teksti sai pida nimelt kirjandustekstiks, siis modernismis olukord muutub.

*Järjest enam hakati kirjanduseks pidama seda, mis oli kirjandusena serveeritud. (Veel paremini on see nähtav kunstis, nt Marcel Duchamp'i kuulus pissuaar kunstinäitusel.) Mida see tähendab? Inimene peab saama signaale selle kohta, millises kultuurisituatsioonis ta on. Klassikalise kirjanduse puhul andis need signaalid tekst ise. Temas olid omadused, mida sai vaadelda kui kirjandusele ainuomaseid (teatud keel, tegelaste süsteem, ülesehitus jne). Modernismis on tavaline, et tekst ise selliseid signaale eriti ei anna. Et tõlgendada end kirjandussituatsioonis olevaks, tuleb jälgida muid situatsiooni komponente. Näiteks seda, kas autor on aktsepteeritud kirjanikuna, mida on öelnud kriitik, kas tekst on serveeritud kirjandusteoste seltskonnas või nt kujundatud kirjandusteosena jne.

Selline konsituatsiooni rolli esiletõstmine on üks olulisemaid kirjanduse piiride avardamise viise ja lubab lõpuks loobuda tekstist üldse. Kirjandusena muutub aktsepteeritavaks ka selline situatsioon, milles teksti asemel on tühi paber.

Tekstitegemisprotsess

Tekstitegemise protsess saab olulisemaks, kui ta oli enne, kohati tõstetakse ta tähtsamaks kui tulemus.

*Oluline mõiste selles komponendis on spontaansus, maksimaalne vabadus teadvustatud normidest, hetkeline teadvuse vool paberile. Spontaansus on ka maailmaga seoses väga oluline: kui maailmas pole enam selgeid reegleid, mis juhiksid tuleviku prognoosimist, siis tuleb elada spontaanselt, kuigi see võib inimese ka abituks muuta.

*Teine oluline mõiste on mäng: jumal lõi mängides maailma, kunstnik loob omi maailmu.

*Oluline on vahet teha kahel asjal. Üks asi on tõeliselt spontaanne tekstitegemisprotsess ilma toimetamata ja redigeerimata, mille tulemuseks on spontaanne tekst. Kuid spontaansuse muljet võib teksti tuua ka täiesti teadlikult ja kaalutletult.

Keel

Keeles pöörab modernism segi suurema osa klassikalistest kirjanduskeele mallidest ja hierarhiatest. Teksti tuleb eri stiilide, eri allkeelte segu. Endine madalkeel (släng, roppused, argikeel) täidab kunagised kõrged vormid.

* On käimas pidev võitlus keele automatiseerumise vastu. Tähtis on luua pidevalt uusi sõnu, värskeid metafoore, uusi hierarhiad keele osade vahel. Iga rühm või autor püüab välja töötada ainult temale omast keelt. Kirjandusse tuleb idiolektide polüloog.

*Tähtis on lapselik keelele elamine ja temaga mängimine, vahetu suhe keelega, mida õppimine pole veel rikkunud, mille reegleid ja võimalusi nende rikkumiseks autor alles avastab. Aga sama tähtis on ka vana ja pettunud inimese suhe keelega: modernist ei usu adekvaatsesse keelelisse kommunikatsiooni. Autor teab pidevalt, et olemasolevad väljendusvormid on ebaadekvaatsed, ebapiisavad, ning see paneb teda aina uusi otsima.

Autor

*Modernist on aina otsija. Modernism on stiili, teksti jm otsimine, aina vana eitamine. Kui modernism looks oma püsiva stiili, siis ta hävitaks iseenda. Tema eesmärgiks on aina eitada, ka iseennast, oma vanu tegusid. Ühe töö ehitus, keel, stiil jm ei anna garantiid teiste tööde tarvis.

*Modernismis on tähtis *avant-garde*: väike eneseteadlik grupp, kelle eesmärgiks on eksperimenteerida, teha aina uut, olla igasuguste konventsioonide ja maneeristumise vastu. Tähtis on uue loomine, mitte kopeerimine. Olla keerukas, raske, aga ka tume.

*Modernist on elutundelt skeptik, kes küsib aina, kuidas tõlgendada maailma, mille osaline ta on. Tal on pigem küsimused kui vastused ja neilegi vähestele vastustele on loomumane puudulikkus ja ebalus. Tema maailmainterpretatsioon on fragmentaarne, ta ei usu ühestesse seletustesse. Modernist on eitaja, ironik.

*Oluline modernistile on vabaduse tunne ja soov: saada vabaks konventsioonidest ja üldse maailmast või koguni lihtsalt vabaks. Kunstnik ei kannata välja reaalsust, ei salli seda (Fr. Nietzsche).

*Modernist näeb indiviidi ja ühiskonda vastanditena. Ta ei aktsepteeri ega seo ennast kaasaja kodanlike väärtustega, vaid astub üldiselt heakskiidetu vastu, püüdes tõestada oma iseseisvust. Kunsti ülesanne modernisti arvates on eneserealiseerimine väljaspool üldiselt omaks võetud reegleid.

*Modernist on seotud uuega väljaspool kirjandust, muudes kultuurisituatsioonides.

Kunstnik on sageli kosmopoliit, mitte konkreetse rahvuse või kihi esindaja.

Modernist seob ennast linnaga, on linna poolt või harva ka vastu, aga ikka teravalt.

Modernist on seotud uue tehnikaga selle kasutajana ja selle ülistajana: lennukid, tankid, elekter.

Modernist on seotud uute teooriatega antropoloogias, psühholoogias ja majanduses, sellistega, mis panid kahtluse alla sotsiaalse organisatsiooni, religiooni ja morali traditsioonilised väärtused. Kuid tähtis pole nende teooriate ühesuunaline mõju, vaid dialoog nendega. Olulisimad nimed on Freud, Marx ja Nietzsche. Just kahe esimese kaudu aga on

modernismile omane ka seletav, positivistlik, mehhanistlik joonestik ja pahempoolsus, tihti ultrarevolutsioonilisus, tegelik terror ka väljaspool kirjandust või selle kiitmine. Olgu vene futuristid, saksa ekspressionistid või prantsuse radikaalid veel kuuekümnendatel aastatel.

Autor ja olukord

Maailm on mitmetähenduslik sõna. Ühelt poolt on see olukord, see 20. sajandi reaalsus, mis muid modernistliku kirjandussituatsiooni komponente füüsiliselt ja sotsiaalselt koos hoiab ning mõjutab. Aga kirjandussituatsioon on eriline selle poolest, et sama maailm on ka kirjanduse aine. Sel juhul kuulub ta valdkonna komponenti ja seostub pigem tekstiga.

*Modernismiajastu maailm on muutunud. 19. sajandi mõistuslikult ehitatud ja üheselt seletatav maailm on lõppenud. Maailmast on kadunud kausaalsus ja pidevus. Uus maailm on pidevalt muutuv, fragmentaarne, segane, hirmutav. Seletused on alati küsitavad, ajutised ja osalised. Kadunud ühtsust üritab autor taasluua müütide ja sümbolite abil.

*Autoril ei saa enam olla kindlaid seisukohti sellise maailma kohta. Autor ei ole enam jumal, tal eneselgi on kõhe selles maailmas, milles ta elab või mille ta on paberile pannud. Autor, kes enne oli jumal või isa, kes vastutas ja juhtis, on nüüd võimetu ja abitu laps maailmas, mis on kaotanud isakuju.

Sama kõle ja hirmutav maailm nii kirjanduses kui väljaspool seda tekitab lugejas ebakindluse, kõheduse, abituse ja šoki. Ta ei leia enam vastuseid küsimustele, mida ta on ikka soovinud raamatust leida.

Selline maailm sünnitab modernismi kõrvale massikirjanduse, mis täidab maksimaalse täpsuse ja õhinaga neid vanu lihtsaid maailmareegleid, mida modernist täitmast keeldub või täita ei suuda.

Autor ja lugeja

Kõigis eelnevates kirjandussituatsiooni tüüpides valitses väga tugev konsensus autori ja lugeja vahel, üksmeel teatud reeglite ja print-

siipide suhtes, kuidas tuleb kirjandust teha (kuidas luua elu illusiooni, millised tähendused on eri retoorilistel võtetel jne). Veel enam, osas kirjandustes oli nimelt reeglite maksimaalne järgimine hea kirjanduse tunnus.

*Modernism kaotab igasuguse konsensusse. Autor eitab koostööd lugejaga. Lugeja ei tea, mis teda ees ootab, ja autor ei piira ennast mingite reeglitega. Vastupidi, reeglite pidev rikkumine on modernismi kohustus. Modernism hakkab kustuma normaalparadigmaks siis, kui ta enam uusi rikkumisi ei produtseeri, vaid asub vanu kordama ja lugeja saab juba situatsiooni alguses teada, millised reeglid teda ees ootavad.

*Laiemalt tähendab see Lääne kultuuri traditsiooniliste väärtuste eitamist, kitsamalt lugeja šokeerimist, tekstide suunamist vähesetele valitud lugejatele või üldse mitte lugejale traditsioonilises mõttes.

*On eraldi küsimus, kas see uus suhe lugejaga on tulemus või eesmärk. Suuremalt osalt on ta kindlasti lihtsalt uute tekstide, uute maailmamõistmiste tulemus. Modernismis ei ole lugeja esiplaanil ja oluline autori jaoks. Kuid on ilmne, et paljud rühmitused šokeerisid ja mõnitasid lugejat teadlikult ja sihikindlalt või oli nende eesmärgiks kassi-hiire mäng lugejaga.

Lugeja ja tekst

Varasem kirjandus ehitas oma tekstid kindlate reeglite järgi. Modernismis ei tea lugeja seda, kas need reeglid, mille järgi mäng algas, kestavad sama teksti lõpunigi.

*Kuna konsensus autori ja lugeja vahel puudub, siis oskaja lugeja ei otsi enam teksti tagant loojat või teksti seest tõde, vaid män-

gib tekstiga, unustades autori. Olulisim talle on tekst ise, keel, mis äratas temas assotsiatsioone.

*Lugeja saab kaasautoriks selles mõttes, et talle antakse võimalikult vähe ette, ta peab tekstist arusaamiseks või elamuse saamiseks muutuma aktiivseks, tegema maksimaalselt tööd. See on otsene vastand kommertskirjanduse tekstitegemisviisile.

Kanal ja meedium

Taas tõuseb oluliseks suuline suhtlus, vahetu dialoog. Luulekohvikud, ettelugemised, häpeningid, aga ka, nagu öeldud, vahetu spontaanse suulise kõne mallistik muidu kirjallikus tekstis. Taandub 18. ja 19. sajandi kirjalliku suhtlemise kultuur.

See tekitab kummalise pinget modernistlikus kultuurisituatsioonis: autor on lähedal, kõneleb vahetult ja spontaanselt, nii et kuulaja ootaks suulisele vahetule suhtlusele omast konsensust, klišeelisust, ühise maailma arvestamist. Toimub aga vastupidine, autor, tema maailm ja tekst lähevad lugejast veel kaugemale kui hüperkirjalik realist.

Eesmärgid

Igas kultuurisituatsioonis on teatud komponendid või teatud suhted komponentide vahel tähtsamad kui teised.

*Modernismis muutub kirjandusele keskne suhete hierarhia. Varasemas kirjanduses, eelkõige romantismieelsel retoorilisel perioodil oli esiplaanil autori-lugeja suhe. Romantismis ja realismis tõuseb esiplaanile autori ja aine suhe, modernism aga tõstab esile autori ja keele/teksti suhte.

ANDRÉ MAUROIS

JUTUAJAMINE PEAMINISTRIGA

Matignoni eramu. Mundris valve, rinnatäied aumärke. Peakorruse saal ilusa vanaaegse mööbliga. Vergennes¹ või Daguesseau² juures poleks dekoor vist kuigi palju erinenud. Kuna eramu asub eesõue ja aia vahel, siis häirib vaikust vaid linnulaul. Tööd soodustav elupaik. Olen vaevalt istet võtnud, kui astub sisse peaminister, lihtne ja südamlük. Üllatav on näo nooruslikkus. Vestlus sujub algusest peale. Härra Michel Debré³ jutt on ladus ja selge.

– Peab mõistma, ütleb peaminister, et me elame niisugusel aastasajal, kus kõik ähvardab hukka saada, siis kui riigi etteotsa pole pandud võimu, mis vääraks oma nime. On olemas rahulikke ajajärke, mil tugev rahvas võib endale lubada minnalaskmist. On karme ajajärke, mil tuleb kas kohaneda või hääbuda... On ajajärke, mil lahkelidest pole ohtu, ja teistsuguseid, mil need on surmaks... Meie aeg, kas tahame või ei, on terava võistluse aeg. Hiigelriikide nagu USA ja NSVLiidu olemasolu, Põhja-Aafrika probleemid, uued relvaliigid – see kirjutab Prantsusmaale ette mõningaid valikuid ja range korra, kui ta tahab säilitada oma olemasolu ning ühes olemasoluga ka oma mõju maailmas.

– *Kindel mis kindel, ütlen mina, olukorrad määravad muidugi mõneti ka riikliku korralduse... Nagu too kuulus vastuküsimus: "Missugune põhiseadus on parim? – Missuguse rahva jaoks ja mis ajal?". Mis oli võimalik XVIII sajandil, polnud seda enam XIX sajandil; mis tundus tark XIX-ndal, muutus rumaluseks XX-ndal.*

– XIX sajand, ütleb tema, pärandas meile kolm väärat mõtet. Esiteks see, et on olemas

üksainus tsivilisatsioon, nimelt meie oma, ja et ta muutub varem või hiljem üleüldiseks. Hulk arukaid inimesi nii Euroopas kui Ameerikas olid tollal veendunud, et parlamentaarne valitsusvorm oma kahe kojaga, oma presidendiga või konstitutsioonilise monarhiga ja oma valimistega on poliitikateaduse viimne sõna. Mõned riigid, kas siis mahajäänud või barbaarsed, paistsid olevat parlamentaarseteks demokraatiaks veel ebaküpsed, kuid kindlasti pidi saabuma päev, kus nad jõuavad mõistuseajastusse. Siis hakkavad nad tunnustama igavesi tõdesid ja võtavad omaks meie riigikorra. Poliitikavallas tõi see mõte kaasa hulga endastmõistetavaid järeldusi; meie isa-de meelest oli ta nii võimas, et kui nad mingi rahva vabastasid, siis nende esimene ettevõtmine oli anda talle seadused, mis matkisid meie lääne demokraatiad.

– *Tõepoolest, ma mäletan üht briti arsti, kes 1914. aasta sõja ajal mulle ütles: "Inglise rahvas, kes oli maailmale juba kinkinud stiltoni juustu ja mugavad tugitoolid, mõtles meie kõigi hüvanguks välja parlamentliku kaitseventiili... See kõik on üks osa moodsatest mugavustest ning saja aasta pärast igauks, olgu ta nahk siis valge, punane, kollane või must, keeldub elamast veevärgita korteris ja parlamendita riigis."*

– Mina mäletan ka. Aga asi keeras teise kanti. Mitmed maailma kõige rahvarikkamad maad on omaks võtnud meie omadest hoopis erinevad riigikorrad. Nende eeskujul ähvardab nakkavaks kujuneda. Me võime endiselt mõelda, et meie tsivilisatsioon on parim, ja mina omalt poolt mõtlengi, aga me ei saa enam loota, et selle tõega hakkavad ilma vas-

1 Vergennes (Charles Gravier, krahv de), 1719 – 1787: prantsuse riigimees ja diplomaat

2 Aguesseau (Henri François d'), 1668 – 1751: prantsuse magistraat, hiljem kuningas Louis XV kantsler.

3 Oli Prantsusmaa peaminister 1959 – 1962, välisminister 1968 – 1969 ja kaitseminister 1969 – 1973. Käesolev jutuajamine toimus 1959, seega vahetult pärast Prantsuse neljanda vabariigi lõppu (1958, seoses Alžeeria sündmustega), kindral de Gaulle'i tagasitulekut võimule (1958 – 1969) ning Prantsuse viienda vabariigi põhiseaduse vastuvõtmist 28. sept 1958. a rahvahääletusel. See põhiseadus kehtib tänaseni, samuti nagu Inglismaa ja USA riigikorralduse põhimõtted, millest allpool juttu tuleb.

tu vaidlemata nõusse kõik maakera rahvad. Kui me hindame oma vabadusi, siis peame nüüdsest peale neid kaitsma ja nende väärtusi tõestama.

– See oli siis esimene Teie poolt vääraks peetav mõte, mille XIX sajand meile parandas. Mis on teine?

– Teine on mõte, mida pidasid kalliks Renan¹ ja Berthelot²: et tehnika arenguga peab kaasas käima kõlbeline areng. Arvati, et inimkond on küll läbinud ebausju ja vaimusõgeduse ajastuid, kuid vähehaaval õpib ta mõtlema teaduslikult, mis vabastab ta siis eelarvamustest ja vaenutunnetest. Vägivallavalitsusele järgneb üsna kiiresti õigusevalitsus... Niimoodi loodeti... Meie aga oleme olnud tunnismeesteks tehnika arengule, mis on teinud sõja lõpmatult hullemaks ohuks kui ennemuiste, – ent kõlbeline areng jäi tulemata... Ja õigusel läheb ikka veel vaja Vägivallada... Rohkem kui kunagi varem.

– XX sajand on teinud katseid juurutada rahvaste ellu Õigust: rahvusvaheline kohus, Rahvasteliit, Briand – Kelloggi pakt, Ühinenud Rahvad; kuid Teie väide on õige: tõepoolest, ilma Vägivallata on Õigus võimetu... Kolmas mõte?

– Kolmas väärmõte, ütles ta, on arvamus, nagu suudaks vabadus püsima jääda ilma tugeva võimuta. Teie maestro Alain³ julgustas kodanikke ennast võimude vastu püsti ajama... Ka mina olen Alaini palju lugenud... Omal ajal jälgisin huviga *Libres Propos*' väljaandeid⁴, mis Nîmes'is ilmusid... Kuid minu arvates oleks viga, kui demokraatiat tahetakse toetada nõrgale võimule. Demokraatia nagu iga teinegi valitsemisvorm peab ennast oma vaenlaste vastu kaitsma.

– Ma ei usu, et Alain oleks selles Teile vastu vaelnud. Võimu nõudmiste asjus polnud keegi temast kindlameelsem. Liikluspolitse'i oli ta meelisinäide. "Tegevusvabadust pole mitte kellelgi," ütles Alain. "Kui liiklus on signaaliga peatatud ja ma püüan läbi sõita, siis politseinik keelab mind; kui ma vastu punnin, siis ta arreteerib mu." Alain arvas, et see on kõigiti mõistlik ja liitigi saab ju

igaiüks aru vajadusest, et enne vaidlema hakkamist tuleb kuuletuda; see on vabaduse hind... Ainult et võib esineda ka kuritarvitusi, mõtetele põhjusetu suletud tänavaid. Niisiis: kõigepealt kuuletuda, seejärel asja uurida ja võimud kohtusse kaevata... Alain ütles veel nõnda: "Vaadete võimulepääs algab võimalusest end väljendada, kuid ettevaatust! – kui vaated tekitavad korralageduse, ei saa nad enam end väljendada." Korralagedus ei kaitse hoopiski mitte kodanike vabadust, vaid annab õigustuse surveavaldusteks. Lühidalt öeldes, Alain soovis politseiga hästi kaitstud, kuid vaba vaimu poolt alati kontrollitavat võimu.

– No nii! Meie olemegi püüdnud teha põhiseaduse, mis seab sisse, ma kordan, **oma nime vääriva** võimu (eelistan seda väljendit sõnadele 'tugev võim'; tugevuseta võim ei ole üldsegi võim, aga me oleme sellisel määral kaotanud harjumuse autoriteeti tunnetada, et oleme unustanud isegi sõna 'võim' tähenduse...). Seega siis põhiseadus, mis seab sisse oma nime vääriva võimu, sealjuures igati säilitades parlamendist ja viimses instantsis rahvast lähtuva kontrolli. Ma tean, et on räägitud: "Võim pole teie Viieandas Vabariigis piisaval määral kontrolli all. Te ei arvesta poliitiliste organisatsioonide seisukohti, te ei võta kaalumisele parlamendiliikmete ettepanekuid..." Ja neis asjus seatakse meile eeskujuks inglise demokraatiat... See pole tõsine tegu. Teie ju tunnete briti riigikorraldust... Kas te usute, et inglise kombed, kui siiralt rääkida, kuigivõrd erinevad uuest korrast meil? Esmajoones heidetakse meile ette ütlemist, et me püüame parlamendi volituste perioodi vältel jõudumööda üht ja sama valitsust võimul hoida. Aga inglased? Nendel on, nagu meilgi, üldised valimised. Kuna neil on vaid (või peaaegu) ainult kaks erakonda, siis enamuse võitnule on pärast seda kindlustatud võimule jäämine viieks aastaks.

– Välja arvatud erakonna enda lõhenemise korral. Seda on ette tulnud. Tõsi küll, väga harva.

1 Renan (Ernest), 1823 – 1892: prantsuse orientalist, usuteadlane ja filosoof.

2 Berthelot (Marcelin), 1827 – 1907: prantsuse keemik ja poliitikamees.

3 Alain (tegelikult Emile Chartier), 1868 – 1951: prantsuse filosoof.

4 *Libres propos* = vabad jutud.

– Nõnda harva, et selline oletus pole kõneväärt... Välja arvatud see peaaegu ebatõenäoline võimalus, on Teile nagu mullegi teada, et Briti valitsuse kukutamine on võimalu. Parteidistsipliin on väga tugev: esiteks, kuna inglased on juba oma olemuse ja meelelaadi poolest distsiplineeritud; teiseks, kuna seda teha käsib neid truudus, mis on üks nende voorusi ("ma hääletan kui džentelmen – koos oma erakonnaga"); kolmandaks, kuna erakonna poolt hüljatud rahvasaadik jääb oma valimisringkonnast ilma, sest ka valijad on erakonnatruud; neljandaks, kuna peaministri käsutuses seisab väga tõhus relv: parlamendi laialisaatmine, mida kuningas ei saa talle keelata. Kõigil neil põhjustel säilib valitsuskabinet oma enamuse, isegi kui see enamus on rahulolematu, ja peab vastu kuni hetkeni, mil ta ise otsustab, et on paras aeg uued valimised korraldada. Milline erinevus võrreldes kolmanda või neljanda Prantsuse vabariigi valitsusega, kus kabinet polnud midagi muud kui vaid niigi juba üürikese enamuse ajutine komisjon! Briti valitsus aga on püsikindla enamuse alatine komisjon.

– *Ometi on ette tulnud, et Briti valitsus läheb erru: näiteks härra Chamberlain 1940. aasta mais, ehkki enamus oleks talle truuks jäänud. Aga osa hääli oli lahku lõõnud; läbirääkimiste õhustik oli näidanud, et Winston Churchill sobis erakonna tahtmistega paremini kokku, – ning Neville Chamberlain hahutski vabatahtlikult... Muidugi, see juhtus sõja ajal ja traagilistes oludes. Üldiselt ma aga nõustun, et Suurbritannias on valitsust palju raskem kukutada kui Prantsuse viiendas vabariigis. Osalt on see tingitud asjaolust, et inglastel on ainult kaks erakonda. Valitsusliitu on kergem lagundada kui ühtset parteid... Aga miks Prantsusmaal pole kunagi jõutud selleni, et sisse seada kahe erakonna süsteem?*

– Esiteks seetõttu, et prantslased on suuremad individualistid... Aga eelkõige valimisüsteemi pärast. Inglastel on ühevoorulised valimised. See lülitab varjundid välja. Väikestel erakondadel pole mitte võimaluse raasugi.

– *Ühevooruline valimine on küllaltki ebaõiglane. Kui ilmub kolmas kandidaat, kas või lootusetu (ja nii on lugu teatavate liberaalsete kandidaatidega), siis võib juhtuda, et valitu ei saanud häälteenamust. Aga koha parlamendis saab ta ikkagi.*

– Mis tähtsust sel on?... Valimiste tegelik eesmärk inglaste jaoks, kellel on parlamentaarse valitsemisviisi kõige kauasemad kogemused, on tekitada parlamendis tugev enamus. Ilma milleta ei saa keegi valitseda... Võrdeline esindatus on kõige halvem valimissüsteem. See pihustab erakonnad tõmks. Teie kangelane Disraeli¹ on selle kohta hea kõne pidanud.

– *Aga miks pole kunagi selle peale tulnud, et ka Prantsusmaal ühevoorulised valimised sisse seada?*

– Ajaloolistel põhjustel. Kõige võimsam partei on meil peaaegu alati ka ise olnud jagunenud. Kolmanda vabariigi alguses oli olemas tugev konservatiivne liikumine. See hõlmas aga legitimiste, orleaniste ja bonapartistide. Kõigil neil meestel oli kange tahtmine õnne proovida. Esimene voor võimaldas neile seda. Seejärel liitusid nad ühise vaenlase vastu. Me oleme võinud näha samasugust etendust siis, kui teatavad erakonnad, olles üksmeelel poliitika küsimustes, jagunesid usuaajades. Tänapäeval näeme, kuidas üksteisest küllaltki kaugel seisvad mehed ühinevad teise vooru ajaks kommunistliku partei vastu.

– *Tõsi küll, Inglismaal usuprobleeme pole ja ka kommunistlikku parteid pole olemas.*

– Kokkuvõttes: kahevooruline hääletamine vastab niisugustele ajaloolistele, sotsiaalsetele... ja ka valimiste korraldamise vajadustele, mis on eriomased Prantsusmaal. Oleks ju täiesti mõttetu öelda: "Parem, kui Prantsusmaa ajalugu oleks olnud teistsugune ja meelsused vähemal määral jagunenud." Prantsusmaa ajalugu on niisugune, nagu ta on, ja prantslased nii, nagu nad on... Nii on lood... Aknaruudu lõhkuda on lihtne ja hõlbus, kuid aknaruudu parandamine on keeruline ja raske toiming... Ja praod jäävad alatiseks nähtavale... Riigikorda tuleb kohandada tegelikkusele, see aga on pöördumatu.

1 Disraeli (Benjamin), Beaconsfieldi krahv, 1804 – 1881 – inglise riigimees, tooride konservatiivse partei juht. André Maurois on kirjutanud temast eluloolise romaani.

– Selles asjas oleks Alain olnud minu arvates teiega ühte meelt. "Õige seadus," ütles ta, "tuleneb alati tavadest ja vajadustest." Ringkonniti valimine on osutunud paremini kooskõlas olevaks Prantsusmaa struktuuri tegelike tõdedega. See on tõsiasi... ja tõsiasi, et nad on jonnakad asjad. Proportsionaalne valimissüsteem on mõistlik ja näiliselt õiglane, kuid viib saatuslike tagajärgedeni... Aga ikkagi, kui rahvas soovib oma ringkonna mehi, siis ta tahab ka, et nende meeste käes oleks kontrollivõim... Rahvas ei loobu kontrollivõimest, ta annab selle üle oma esindajaile... Siit teine küsimus: kas meie assambleedel on samasugune kontrollivõim nagu alamkojal?

– Mis võim on alamkojal? Tema liikmed võivad esitada küsimusi, millele ministrid peavad vastama. Meie rahvasaadikuil on sama õigus. Alamkojal on õigus kas lubada või keelata krediite, mida valitsus küsib, kuid ta ei saa ühelgi juhul mingi kulutuse asjus algatust oma kätte võtta. Briti reegel ütleb, et igasugune riigile kuuluva raha kulutamine peab **ennekõike** saama heakskiidu Kroonilt, seda aga väljendab vastutav minister kooskõlas oma isikliku arvamusega... Seega siis on Inglismaal kulutuste algatamine ainuüksi valitsuse asi. Samuti on Inglismaal valitsuse käes ka seaduste algatamise õigus; esineb küll parlamendiliikmete poolt ettepanekuid eelnõusid, aga kuna valitsus on see, kes määrab istungjärgu tegevuskava ja istungite päevakorrad, siis ei jäta ta alamkojale aega muu jaoks kui ainult omaenda poolt esitatud seadused. Valdav enamik üksikliikmete poolt esitatud seaduseelnõusid ei jõua kunagi teise lugemiseni. Niisugused reeglid on seitsmesaja-aastane kogemus inglastele ette kirjutanud.

– Aga alamkojal on valitsuse kukutamise voli...

– Jah, umbusalduse avaldamise korras, nii nagu meie assambleelgi, kuid meie poolt juba käsitatud põhjustel teeb ta seda väga harva. Järjekordselt veendume, et valitsus, täpsemalt kabinet, on Inglismaal võimuloleva ja

enamust moodustava partei juhtiv komitee. See ehitis on ilma pragudeta.

– Ma mõistan; ent ka meie assamblee hoiuks valitsust kukutamast: esiteks sellepärast, et valitsuse otsustada on parlamendi laialisaatmine presidendi toetusel; teiseks sellepärast, et vabariigi president on kindral de Gaulle, keda austab tohutu enamik prantslasi, keda imetlevad teiste maade rahvad, – Prantsusmaa mõjuvõimu võrdkuju... Järelikult – ei mingit võimalust kriisideks... Võiks aga välja mõelda juhu, kus parlament, soovimata valitsuse kukutamiseni minna, tahaks väljendada rahulolematust mingis kindlas küsimuses, mis ei pane mängu valitsuse olemasolu. Mõned ütlevad, et õigus pärast läbirääkimisi hääletada lahendaks selle probleemi, annaks assambleele niiõelda "noomimisõiguse".

– Mina arvan, et see oleks väga ohtlik. Valitsus, kes riskiks igal reedel vähemusse jääda, isegi kui hääletamine ei too kaasa tema kukumist, kaotaks kiiresti igasuguse lugupidamise... Viienda vabariigi parlamendil on õigus kõrvale heita soovimatuid tekste, tal on võimalus tagasi lükata eelarvet, muidugi arvesse võttes, et mingit **tähtsat** teksti või minigeid **olulisi** eelarve lõike valitsuse tahtmise vastaselt tagasi lükates püstitab ta valitsuse ette usaldusküsimuse... Tõttõelda, – ja britlased on sellest väga hästi aru saanud – selleks et parlamendihääletustel oleks tähtsate meelevalduste kaal, peavad nad toimuma suhteliselt harva. Assamblee jaoks on hääletamine sama tõsine tegu nagu valitsuse jaoks dekreet. Hääletamisorgia, millele meie assambleed vanasti andusid, viis selleni, et enamasti leidsid hääletamised aset nii, et kolmveerand saali oli tühi... Inglise rahvasaadik peab aga alati isiklikult hääletama ning kui on oodata "hargnemist" (st hääletamist¹), siis iga erakonna *whip*² sooritab kõigi liikmete tseremoniaalse kokkukutsumise... Mis aga puudutab parandusi, siis meie põhiseadus jätab parlamendile täieliku vabaduse neid ette panna ja hääletada. Näitena võiks tuua vaid

1 Hääletamine toimub selliselt, et alamkoja liikmed kõnnivad kahte rühma laiali, kus nad siis üle loetakse.

2 *Whip* (e. k. 'piits') on parlamendiliige, kes juhib ja ühtlustab oma erakonna parlamendirühma tegevust.

lused valitsuse põllumajanduslike eelnõude üle.

– *Minu teada paranduste asjus alamkojas üldiselt ei tehtagi vormikohaseid hääletamisi. Spiiker käsib lihtsalt, et paranduse poolt olijad hüüaksid "Aye", mispeale need, kes on vastu, peavad hüüdma "No". Pärast seda ta kuulutab: "Aye" (või "No") võitis." See sõltub tema hinnangust ja läbirääkimiste atmosfäärist. Niisugune toimimisviis näitab selgesti, et valitsust mängu ei tooda.*

– Kuidas seda saakski teha? Kordan uuesti: Briti valitsus on, välja arvatud väga tõsistel juhtudel, seadusandliku võimu valitsus. Kui valitsusel on oma enamusega tekkinud sügavad lahkkelid, siis ta nõuab kuningalt parlamendi laialisaatmist (millest see ei saa keelduda) ja lõppsõna jääb rahva ütelda. Samasugune kord kehtib viienda vabariigi ajal ka Prantsusmaal... Meil valitseb tõeline demokraatia, samas mõttes nagu Inglismaal. Aga mis on demokraatia?

– *Üks inglise professor, Ernest Barker, andis mulle kunagi järgmise definitsiooni, mida ma pean õigeks: "Ma nimetan demokraatiaks valitsemisvormi, kus pärast korrapäraseid valimisi vähemus nõustub alluma enamuse valitsusele, sest teab, et too enamus, kuni ta on võimul, austab inimese ja kodaniku õigusi."*

– See on üsna õige definitsioon. Ometi ma lisaksin: "...ja ka sellepärast, et vähemus teab, et peale järgmisi korrapäraseid valimisi on tal võimalus praegust enamust võimu juurest välja vahetada."

– *Vabaduste kindlustamiseks tuleb veel eeldada kohustust korraldada valimised ettemääratud tähtajal.*

– Kohustus, mis seisab meie põhiseaduses kirjas.

– *Räägime veel ühest murest, mida viienda vabariigi põhiseaduse puhul sageli esitatakse. On öeldud: "See pole parlamentaarne valitsus, sest parlamentaarne valitsuse olemus seisneb kabineti vastutuses assamblee ees. Kuid meil teab tegelikult igauks, et vabariigi president toetab kabinetti, et see kabinet on tema kabinet, nii nagu Ühendriikides, ainult selle vahega, et Ameerika kabinet vastutab üksnes presidendi ees, mis teeb olukorra selgemaks.*

– See kriitika ei vasta tõele. Ameerika kongress ei saa ühegi hääletamisega presidendi kabinetti kukutada; umbsalduse avaldamise ettepaneku hääletamine Prantsuse parlamendis võib aga mind kukutada. Sellele vastatakse, ma arvan, et niisugusel juhul saadab vabariigi president assamblee laiali ja küsib kohtuotsust rahvalt. See on võimalik, koguni tõenäoline. Kabineti esimene tugi on vabariigi president – ja ärge unustage, et just tema valis välja kabineti. Asjaolu, et presidendiks on praegusel ajal erakordselt värikkas mees, annab sellele toele võrreldamatu jõu. Kuid seda pole minu meelest tarvis kahetseda. Ülemaailmsete vapustuste olustikus, milles me elame, ja hetkel, kus meil tuleb vastu seista ühekorraga nii Põhja-Aafrika probleemidele kui ka segasele, et mitte öelda ähvardavale rahvusvahelisele olukorrale, on väga soodne, et Prantsusmaa eesotsas seisab mees, kelle julgust ja arukust kõik tunnustavad. Nii see on, aga pole õige, nagu oleks põhiseadus tema tehtud. Põhiseaduse koostajail oli valida kolme võimaluse vahel: kas assambleevalitsus...

– *Mida keegi ei tahtnud.*

– ...Mida tõepoolest ükski tark inimene ei tahtnud, sest kogemused on näidanud selle ohtlikke puudusi. Enneolematu lugu, et ta üldse teoks sai ja püsis. Praegustes tingimustes oleks ta varasemast veelgi hullem, sest tal puudub suutlikkus võimu järjepidevust ja suurte kavade elluviimist kindlustada. Meie tsivilisatsioonile on aga eriomane, et ta nõuab hiiglaslikke, raskeid ettevõtmisi, mida ilma järjepidevusest on võimatu õnnelikult lõpule viia. On ilmne, et teatavad isikud, kes on huvitatud rohkem omaenda kui kogu meie maa mõjukusest, tunnevad valusat igatsust assambleevalitsuse järele, mis võimaldaks neil iga kolme kuu tagant vägeva mürtsuga valitsust kukutada... Aga rahvas nii enam ei taha... Ta on seda selgelt kinnitanud... Tõelise parlamendirežiimi puhul on normaalseks olekuks valitsuse stabiilsus kahe üldvalimiste kujul tehtud küsitluse vaheajal...

– *Teine võimalik valitsemisvorm?*

– Teine võimalik valitsemisvorm oleks olnud presidentivalitsus. See töötab Ühendriikides, aga mitte alati täiuslikult. Ameerikalased ise rõhutavad samuti oma põhiseaduse puudusi. President võib tulla minna kongres-

signa, mis on valitud temast kaks aastat hiljem, ja riigiasjad seisavad siis surnud punktis kuni uute valimiseni, sest president ei saa esinduskogusid laiali saata, samuti nagu need esinduskogud ei saa presidenti kukutada. Ning kord, mis rahvusvahelise lepingu ratifitseerimiseks nõuab kaht kolmandikku senati häälest, torpedeeris president Wilsoni aegadel kogu Euroopat.

– *Võiks öelda, et surma või errumineku juhul presidendi automaatne asendamine asepresidendiga on hädaohtlik komme, sest asepresident on sageli valitud poliitilise tasakaalu kaalutlustel, mis ei taga tema sobivust presidendiametisse. Ja pealegi, ameerika ja meie probleemide vahel puuduvad tõepoolest ühisjooned, samuti nagu isegi ameerika ja briti probleemide vahel. Ühendriikides on näiliselt kaks erakonda nagu Inglismaalgi, aga see on vaid näivus. konservatiivide ja tööerakondlaste vahel valitseb vaadete erinevus; vabariiklased ja demokraadid erinevad aga vaid nime poolest. Ameerika on nii ilmatu suur manner, et seal seisavad vastamisi väga mitmekesised huvid. See on tohutu kliimade, rasside, kultuuride, usundite kogum. Seal on musti, ladinlasi, katoliiklasi, farmereid, seal on business, töölised, Lõuna, Kesk-Lääs, Lääs... Enamuse võitmiseks moodustavad huvirühmad blokke, mis omakorda sõlmivad kokkuleppeid vastasblokkidega. Normaalsel ajal aegadel see õnnestub tänu kõigi erakordsele sallivusele; aga aegadel, kus on vaja kiiresti tegutseda, võib see kujuneda kohutavalt ohtlikuks. President peab ootama, kuni avalik arvamus saavutab enamvähem üksmeele. Selle tulemusi nägime aastatel 1940 – 1941 välispoliitilise kriisi ajal, mis leidis lahenduse alles Pearl Harbori sündmustega.*

– Igatahes pole näha küll ühtki põhjust, miks Prantsusmaa peaks oma valitsuskorralduse laenama Ühendriikidelt, kelle ajalugu on hoopis teistsugune. Tuleme aga oma arutlusaine juurde tagasi. Kas Ameerika kongressil on rohkem kontrollivõimu kui Prantsuse parlamendil? Ma ei usu seda. Ta võib keelduda krediite lubamast, luua uurimiskomisjone, aga ta ei saa tegutseda kabineti vastu, kes

tema ees ei vastuta. Ainuke täitevvõim on Valge Maja. Mida suudab kongress presidendile vastu? Keelduda krediitidest, vetost hoolimata kahe kolmandiku häälteenamusega edasi minna, mõni leping tagasi lükata, mitte anda heakskiitu presidendile poolt mõnesse kõrgesse ametisse ettenähtud isiku puhul? President aga jääb ikkagi võimule. Täidesaatev ja seadusandlik võim on tüübis, puudub ventiil valitsusele umbusalduse avaldamise võimaluse näol. On see meie süsteemist demokraatlikum?

– *Ei, see on lihtsalt teistmoodi... Üks tähtis asjaolu, mida tuleks mõeldamises märkida, on see, et USA põhiseadus sai tehtud üheainna mehe, Washingtoni jaoks, ja on ajaloo jooksul tegelikult palju arenenud. Alles tagantjärele jõudis Ülemkohus sinnamaani, et võttis enesele "judicial review" õiguse¹, mis võimaldab tal seaduste üle otsustada ja olla mõneti nagu riiginõukogu. Alles Jacksonile võlgnevad presidendid tänu vetoõiguse vaba kasutamise võimaluse eest. Ja alles pärast seda, kui olid toimunud kahetsusväärtsündmused Roosevelti valimise ja ametivande andmise vaheajal, otsustati lühendada presidendi ametisseastumise tähtaega.*

– Näete, see kõik peaks rahustama neid, kellele meie riigikorralduse tulevik muret teeb. Mitte üksnes see, et põhiseadust saab parandada, kui asjaolud nõuavad, vaid ta areneb ka ise, nagu rahvaski. Üks asi on kindel: tagasiminekuks väärparlamentarismile, mis stabiilsuse puudumise tõttu osutus riigi nõrkuseks, oleks lollus. Tõelisele parlamentarismile, mis tähendab kontrollivõimu, soovin ma kogu südamest, et see elaks ja õitseks... Ja see ongi toosama režiim, mille kehtestas 1958. aasta põhiseadus ja mis Prantsusmaal esmakordselt täpsustab, kuidas mõista võimude jaotust **parlamentarismi**, mitte aga assambleevalitsuse režiimis.

Siis räägib ta mulle veel ametiühinglaste intelligentsist, sotsiaalsest edutamisest, noortest põllupidajatest. Mul on tekkinud mulje hea tahte inimesest, rangest ja õiglasest mehest. Ta saadab mind trepini. Kõnnime läbi

1 *Judicial review* tähendab kohtu õigust ja kohustust mitte rakendada konstitutsiooniga vastuolus olevaid seadusi.

saali, mille akende all seisab suur, tugitooli-dest ümbritsetud laud. Ma küsin:

– Kabineti nõupidamiste laud?

– Ei, kitsamate nõupidamiste tarbeks.

Jälle õues. Medalitega koormatud tunni-
mehed. Vähe liiklust. Matignoni eramu on
peaaegu sama rahulik pelgupaik nagu Dow-

ning Street number 10, kus elab Briti peami-
nister.

Originaal: *Entretien avec le Premier*
(1959). – André Maurois, *Choses nues / Alasti*
tõsiasiad/. Editions Gallimard, s. 1., 1963, lk
249 – 262.

Prantsuse keelest tõlkinud Enn Sarv

ARNOLD HINNOM

SUUR HEITLUS

Mälestusi rahvusväeosade ajast ja vabadussõjast

Samal ajal kui enamlased tungisid Võru ja Antsla peale, tungisid nad ka mööda kitsarööpmelist raudteed ja Võru-Valga maanteed Valga peale. Raudteel nad otsejoones edasi ei pääsenud, siin olid neil vastas kitsarööpmelised soomusrongid, kuid nad möödusid rongidest kõrvalt, tungides neile seljataha, lõhkudes raudteed ja sildu, ja rongid olid sunnitud taanduma, et mitte kotti jääda. Nende meeskond oli väike, neil puudusid dessandid. Skaudid olid kuni viimase ajani rongidel dessandiks olnud, kuid nad olid Viljandisse viidud pataljoniks ümber formeeruma. Dessantide puudumine raskendas tunduvalt rongide olukorda, polnud enam kedagi, kes oleks neid külgedelt ja seljatagant kaitsenud.

Juba 20. märtsil alustasid enamlased pealetungi Tallinna kaitsepataljoni 5. roodule Hargla kiriku juures. Nende rünnakut kergendas vägev lumetuisk ja rood taandus 2. kitsarööpmelisele soomusrongile.

Varsti olid rongid ümber piiratud ja hoiti nii suurtükkide kui ka kuulipildujate tule all. Soomusrong nr. 2 teist vedurit tabasid mitu suurtükimürsku ja see muutus kasutamiskõlbmatuks. Ka rongi signaalseadmed olid purustatud. Taandumiskäsku andma minnes sai surmava kuuli kitsarööpmeliste soomusrongide ülem al. kapten Peters. Kõigi pahan-
duste peale vaatamata jõudsid rongid üksteist abistades Taheva jaama. Uueks kitsarööpmeliste rongide ülemaks määrati kapten A. Engman.

Järgmistel päevadel kestis siin enamlaste surve edasi ja tuli taanduda, et mitte saada ümber piiratud ja hävitatud. Kaugel seljataga oli raudtee purustatud paljudes kohtades, nii et Soomusrong nr. 2 jooksis ühel purustatud kohal rööbastelt maha just Koikküla jaama lähedal. Ainult Soomusrong nr. 4 abiga õnnestus seda rööbastele tagasi aidata ja Valka remonti tuua. Koikküla langes punaste kätte. Punased olid siitkaudu Valgale kümne kilomeetri kaugusele tunginud.

Kuid ka kitsarööpmelised soomusrongid alustasid 23. märtsil pealetungi, mis oli kooskõlastatud kuperjanovlaste ja kalevlaste omaga. Rongide võitlus oli eriti raske, raudteed ja sildu tuli parandada sageli vaenlase tule all, kuid edasi rühitati, ka siis, kui oldi jälle ümber piiratud. Loomulikult ei sündinud see ilma ohvriteta. Nii sai juba Kaagvere raudteesisilla juures haavata rongide uus ülem kapten Engman, tema asemele asus al. kapten P. Laaman.

Valgast saadeti siia appi viimased varud – soomusautod ja Soomusrongide divisjoni eskadron.

Olukorda töid lahenduse 3. laiarööpmelise soomusrongi dessandi, kuperjanovlaste ja kalevlaste võidud. Nüüd oli ka vaenlane sunnitud raudtee suunas taganema ja 27. märtsil olid juba soomusrongid Lätimaal Hopa jaama valitsejad.

Siin oli enamlaste pealetung seisma pandud ja nad isegi tagasi paisatud, kuid Võru all

olid nad kõvasti sisse juurdunud ja Tuderna raudteesild oli alalises ohus.

Kapten Irvel valmis otsus juba pärast me-redessandi lahinguid siin enamlastele uus lõök anda, nad tagasi paisata ja rinnet õgven-dada. Niipea kui Valga all asi lähedamaks muutus, võeti see töö käsile. Irv pidas 2. diviisi juhatusele selle üle läbirääkimisi. Ka ülemjuhatasele oli see ettenihutatud lõik nagu pinnuks silmas. Et 2. diviisile allus rinne Riia lahest kuni Peipsini, siis oli diviisi staabil isegi sidepidamine oma väeosadega raskendatud, kõnelemata veel lahingulisest juhtimisest. Et sellesse kergendust tuua, eraldas ülemjuhataja 2. diviisist 2. brigaadi ja nimetas selle ümber 3. diviisiks, mille piirkonnaks sai rindelõik Valgast Liivi laheni.

Soomusrongide divisjonile oma rindelõiku ei määratud. See oli löögidivisjon ja selle rinne oli seal, kus olukord kehvaks muutus. Kuid ta koosseisu suurendati pidevalt. Skaudid formeeriti pataljoniks ja arvati ka meie koosseisu. Niisiis kuulusid selle koosseisu: viis laia- ja neli kitsarööpmelist soomusrongi, Kuperjanovi partisanide pataljon, "Kalevi Maleva" pataljon, Skautide pataljon, soomusautode kolonn, divisjoni eskadron, kapten Sarapuu pataljon (viimase oli kapten Sarapuu formeerinud kaitseliitlastest ja pidas pisisõda Mustjõe juures, hiljem likvideeriti ta ülemjuhataja korraldusel), tagavarapataljon, mitmed töökojad, mis tehnilistele väeosadele vajalikud. Ka oma orkester ei puudunud D. Alba juhatusel. Ka kuperjanovlastel oli oma orkester V. Tago juhtimisel. Eriti arvukas oli tagavarapataljon ja seda just Saaremaalt mobiliseeritute arvel. Peale Saaremaa mässu likvideerimist viidi ka seal mobilisatsioon läbi. Teised diviisid ei tahtnud "mässajaid" vastu võtta, siis küsiti meilt, kas meil on julgust neid vastu võtta. "Heal meel võtame vastu, sest sealt saame tublimaid mehi, seal alles esimene mobilisatsioon," oli vastus. Ja saime ka häid sõdureid, kes peatselt näitasid, mis nad võisid.

Viimaks saabus ka 2. diivisilt oodatud koostöö teade:

Oleks väga tarvilik, et teie väeosad, kes saavad töötama raudteest põhja pool, võimalikult energiliselt Marga, Orava ja edasi põhja poolt vaenlase rindest läbi murraksid.

Räpina poolt tungivad peale kindral Rodz-janko väed. Ootamatu ja kiire peab olema pealetung, mis tagaks läbimurde ja annaks meie kätte 35., 87. ja 6. Vene polgu.

27. 3. 19. Stabül: Mutt.

Näis, et võib loota suurimat operatsiooni. Kuid ega Valgas polnud võimalik kooskõlastada diviisi ja meie väeosade tegevust. Selleks sõitis Irv Piusa jaama koos minuga. Ka kapten Pitka, kes veel Valgas viibis, tuli kaasa.

Teel koostasime Irvega meie rünnakukava, mis nägi ette, et Soomusrong nr. 1 ja 5 löögiosad (patareid) leitnant Sabolotnõi juhatusel pidid pimeduskatte all sõitma enamlaste soomusrongile nii lähedale kui võimalik ja tõrjuma selle üle Piusa jõe.

Skaudid kapten Reissari ja kapten Pinka juhatusel pidid vallutama Orava ja Kõvera küla ning edasi tungides vallutama Suur-Netšajeva, Väike-Netšajeva ja Treeski küla.

Soomusrongide ühendatud dessandil Soomusrong nr. 1 ülema leitnant E. Nepsi juhatusel tuli vallutada Kolodovitsa, Võmorkova ja Lahnova küla.

Piusa jaama nõupidamisele olid palutud 2. polgu ülem al. polk. H. Kurvits, 7. polgu tookordne ülem kapten J. Anderson, kaptenid Reissar ja Pinka.

Oli üks leige ja loid nõupidamine. Nii polkovnik Kurvits kui ka kapten Anderson kahtlesid edus ja arvasid, et õigem oleks sellest kavast loobuda. Mehed olevat niigi kurnatud ja asjatud rünnakud kurnaksid neid veelgi rohkem, ja lõpuks ei suudaks nad vallutatud seisukohti kinni pidada ja taandumine on möödapääsematu, mis võib enesega kaasa tuua kogu rinde tagasitõmbumise. Mulle kõrvalt näis, et siin ka teatav kadedusjoon ei puudunud... Jälle soovivad soomusrongid algatajad olla ja loobereid saada.

Kapten Irve need vastuväited ei kõigutanud. Ta nõudis operatsiooni läbiviimist, rõhutades, et ka diviisi juhatuse on seda soovinud. Ka Pitka omalt poolt toetas Irve.

Viimaks pikkade kauplemiste järel nõustusid polguülemad. Operatsiooni algusest pidime eraldi teatama, mis pidi olenema sellest, kui ruttu suudame raudteed vajaliselt parandada.

Kavas ei olnud Petseri vallutamine ette nähtud, see oleks olnud liiga suur optimism.

Lõpuks oldi niikaugel – 29. märtsi südaööl pidi ltn. Sabolotnõi Soomusrong nr. 1 avama lahingu, veidi hiljem pidid väljuma dessandid.

Õhtul tähendas kapten Irv: "Küll oleks tore, kui saaks Piusa raudteesilla tervelt kätte. Siis kihuta või Petserisse välja!"

Minu ülesanne oli valvata rongide ja dessandi väljumist ja ka lahingu käiku. Öö oli pime, külm ja vaikne. Määratud kellaaeg oli möödunud, aga Sabolotnõi polnud veel teele asunud. Peagi saadi niikaugemale, et soomusrongide löögiosad asusid teele. Soomusrongid koosnesid kahest osast, esimene – löögiosa koosnes: ees paar platvormi, millele olid paigutatud raudteerööpad ja muud teeparandusmaterjalid, siis suurtükivagun, selle järel soomustatud suurtükimeeskonna vagun, platvorm, kuulipildujavagun ja teine suurtükivagun ning jälle platvormid. Viimased olid selleks otstarbeks, et kui juhtub rong mineeritud kohale sõitma, siis lendavad ainult platvormid õhku. Teine osa oli ka varustatud kuulipildujavagunitega, seal asusid meeskonnavagunid, staap, köök. Teist osa kutsuti ka supirongiks.

Rongide koosseis polnud ühtlane. Vanemad rongid olid palju suurema meeskonnaga kui hilisemad, ehkki kinnitatud koosseisud olid ühtlased. Olid ette nähtud patarei kahe, isegi kolme toruga, kolmerooline dessant-pataljon, kuulipildujate, side ja tehniline komando, ambulants arstiga jne.

Ootan ööpimeduses esimest märki võitluse algusest. Kuid möödub tund ja teine, ees on kõik vaikne. Siis heliseb telefon, sidet pidasime raudtee telefonitraate pidi. Teatava traadi ühendasime vajadust mööda väliaparaadiga ja kõnelesime. Tee olevat veel katki olnud, teatatakse. Ees olevat kõik vaikne...

Siis äkki helgib taevaserval tulekuma, siis teine ja järgnevad kiiresti üksteise järel. Ka suurtükilaskmise kõmin kostab.

Jälgin tulesähvatuste arvatavaid asukohti. See on soomusrongide kahevõitlus. Sähvatused kaugenevad. Jälle heliseb telefon: "Liiva kõrts meie valduses." Veidi aja pärast: "Piusa sild tervena meie käes! Silla vahtkond võeti vangi. Enamlaste soomusrong põgenes. Liigume Petseri poole..."

"Teadusta sellest edust skautidele, kutsu 2. ja 3. rong kiiresti siia ja sõidame siis Petseri poole," ütleb Irv minule.

Veidi aja eest oli dessandiga pahandus olnud, sest see viivitas väljaminekuga ja alles seadis end teele. Nüüd edust kuuldes ütles Irv: "Kunagi ei või teada, mis õige või mis vale! Näe, oligi õige, et dessandid ei väljunud. Petseris vajame me neid."

Sabolotnõi jõudis Petseri jaama veidi peale kella 8. Kohe tema järel saabusime 1. rongi teise osaga sinna. 5. rongil puudus teine osa, selle eest oli ta meie kõige modernsem rong, ilma liivavooderduseta vagunitega, soomus oli terasest. Rongiülemaks oli al. ltn. Ivar Reinvald. Rong jäi valvele Tuderna juurde.

Kõikjal oli näha suurtükitele jälgi. Jaama ees oli purustatud vaguneid. Teel seisis upakil üks enamlaste soomusrongi purustatud, verega määrinud platvorm. Siin ja seal vedeles punaarmeeleaste laipu. Jaamas seisis auru all üks segarong, valmis Pihkva sõiduks. Veduri meeskond oli mürskude jaama kukkudes plehku pannud, nii et rong langes meie kätte igasuguse kraamiga.

Jaam ja selle ümbruse majad olid inimestest tühjad, kuid ukсед valla. Viimaks suure otsimise järel leidsime keldris ühe naise, kes siis ka teised elanikud peiduurkaist välja otsis.

Jaama teenijaskonna olid punased kaasa võtnud, ainult üks teenistusest vaba telegrafist oli saanud peitu pugada ja seega pääsenud küüditamisest. Jaamateenijate puudumine ei olnud suureks takistuseks, sest meil leidis asjatundjaid. Olulise tähtsusega oli, et jaama veevärk korras oli.

Elanikelt kuulsime, et enamlastel on olnud siin kaks soomusrongi, üks oli olnud valveteenistuses ja teine jaamas. Eespool olev rong saanud Sabolotnõi mürskudest nii vigastada, et muutus võitlusvõimetuks ja pöördus jaama poole tagasi, kuid ka teine ei saanud enne jaamast väljuda, kui esimene jaama jõuab. Sabolotnõi oli aga sellel otse kannul ja külvas rongi ja jaama üle oma mürskudega. Nii olid just jaama ees tabanud meie mürsud ka teist soomusrongi, purustades ta suurtükivaguni koos suurtükikidega. Üks esimesi granaate oli kukkunud just jaama ees ootavate punasõdurite keskele, tappes ja haavates paljusid. Selle peale olid punased soomusrongid kiiresti jaa-

mast lahkunud, kaasa võttes oma langenuid ja haavatuid ning jaamapersonaali.

Petseri jaam asus sügaval enamlaste rinde seljataga. See oli teistkordne vallutamine meie vägede poolt. Enamlased said aga siin olla lühikest aega, sest alles 11. märtsil vallutasid nad Petseri. Petserist oli enamlastel olnud korrapärane raudteeühendus Pihkvaga. Oli parajasti rongi sõiduplaani kohane väljumisaeg. Petseri jaam asub eraldi metsatukas ja ta lähedal puuduvad elamud, siis ei teatud jaama langemisest isegi lähemas ümbruses mitte.

Reisijaid hakkas jaama tulema. Üks reisija sõitis kahehobusesõidukil jaama ette ja nähes meie sõdureid, käsutas kohe:

"Hei, tovarištš, tassi mu asjad jaama!"

Sõdur, kellele korraldus tehti, ei kiirustanud põrmugi. See vihastas käskijat ja ta lisis vāga iseteadvalt:

"Kas sa ei näe, et ma olen komissar. Tee, mis kästakse, aga ära aja suud pärani, sa niisugune!"

Komissari viis eksitusse see, et paljud mehed kandsid vene sineleid, olgugi õlakuteta, ja paljudel olid poolkasukad. Pealiskaudsel vaatamisel hommikuhāmarikus võis ka ta meie mehi omadega ära vahetada.

See eht vene toon oli meelitanud juurde ka teisi sõdureid. Tehti komissari arvel nalja. Hea vene keele oskusega mees vastab, et kust me teame, et oled komissar, siin logeleb igasuguseid inimesi, näita paber ette. Mehe käskiv kõneviis annab tulemusi. Mees esitab paberi, millest nähtub, et ta on tõesti komissar: see ja see ja komandeeritakse polgu poolt Novgorodi. Nüüd hõikab lugeja:

"Poisid, see on suur kala, sel on soomust laialt!"

Nüüd alles hakkas mees taipama, et asjad ei ole päris korras. Ta vangilangemine oli talle suureks üllatuseks.

Vahepeal oli ka Soomusrong nr. 2 kohale jõudnud. Petseri alevis asusid enamlaste väed – kui palju, seda ei osanud elanikud seletada. Arvasime, et suuri väeüksusi siin olla ei võinud. 1. ja 2. soomusrongi ülematele tehti korraldus, saata dessandid alevit vallutama. Dessandid pidid eraldi liikuma ja alevi haardesse võtma.

Esimese rongi dessant lipnik Villemi juhatusel sammus üle Mõlnikova ja Rogozina

küla, kuna teise rongi dessant al. ltn. Bärenklau ja leitnant Behrsini juhatusel suundus üle Suure-Patškova küla. Seejuures tõttasid dessandid üksteise võidu, et esimesena kohale jõuda.

Kas oli esimese dessandi tee lühem või liikus ta kiiremini, aga tal algas tulevahetus Mõlnikova all, kui teine oli alles teel.

Petseri all oli punastel mitu patareid ja tulevahetust kuuldes asusid need kohe taganemisele. Villemi dessandil õnnestus siiski vallutada kaks 42-liinilist suurtükki hulga laskemoonaga ja peatselt jõudis ta Petseri alevisse.

2. rongi dessant lõi samuti enamlased Suure-Patškovast välja, saades sõjasaagiks ühe kolmetollise suurtüki ja muud varustust.

Enamlastele tuli see pealetung ootamatult, nagu kpt. Mutt oli soovinud. Meie kätte langes ka suur enamlaste voor, sest esimeste veokite hobused said surma ja tagumised ei pääsenud siis edasi. Saagiks saadi üks korras kuulipilduja, 100 uut kuulipildujaraua ja teisi tagavaraosi, padruneid, paar koormat tubakat, igasugust varustust ja mõnikümmend hobust.

Enamlastele tõid need lahingud hulga surmuid ja haavatuid, kuna dessandid ei kandnud ühtegi kaotust.

Õõseks jäi Petserisse ainult väike valvetõke. Enamlased olid laiaili joosnud, vaevalt oli usutav, et nad jõuavad endid koguda. Lõõgi-osa aga liikusid jaamast kohe edasi Irboska poole, et tagasi tõrjuda punasoomusronge.

Sõjasaagi pärast kerkis kahe rongi vahel äge tüli. Dessantide ühise tegevuse tagajärjel saadud sõjasaagi tabamise au peale pretendeerisid mõlemad dessandid. Tüliõunaks olid suurtükid. 1. rongi dessant väitis, et 42-liiniliste tabamine on ainuüksi nende teene. Nad tormanud patareile peale ja vallutanud sellest kaks suurtükki. 2. rongi dessant aga väitis, et nemad olid küll seda patareid enne näinud ja oleksid võinud samuti toimida, kuid siis oleksid nad oma eesmärgist kõrvale kaldunud, ja teiseks nad tõtanud ette, et patarei taandumisteed ära lõigata. 1. dessant aga oma läbematusega häiris patareid enneaegselt ja osa pääses põgenema ja veel enam – oma läbematusega nad sundisid ka 3-tollise patarei pagema, nii et ainult üks suurtükk kätte saadi.

Kumbki pool ei taganenud oma seisukohast, toetatuna rongidest. Isegi juurdlus ei toonud selgust. Siis lõpetas Irv vaidluse, lugedes nad 1. rongi sõjasaagiks. Isiklikku kasu polnud ju seal mängus. Aga see ei lõpetanud vaidlusi, need keetsid veel aastaid. Minu arvates oli ka teise rongi väidetes palju õigust.

Petseri vallutamine oli ootamatu suur võit, kuid paari rongiga poleks saadud seda kaitsta. Tuli lisajõude juurde tuua. Kiirustati Soomusrong nr. 3 väljasõitu Valgast. Peale selle said käsu Petserisse sõiduks "Kalevi Maleva", eskadron, soomusauto "Vahur" ja Kuperjanovi partisanid. Jõudude vähesus oli tingitud sellest, et operatsiooni alates ei loodetud ega kavatsetud üldse Petserit vallutama minna. Oleks sellest väeosade ülemate koosolekul nimetatud, siis oleks meid lihtsalt välja naerud!

Petseri all oli meil suur edu olnud, kuid Orava juures mitte mingisugust. Skautide rünnakud ebaõnnestusid vaenlase suure ülekaalu tõttu. Kapten Irv, kuulda saades skautide ebaedust, kavatses äsja saabunud 3. soomusrongi dessanti neile appi saata.

Soovitasin Irvele, et kas pole ehk otstarbekohasem saata dessanti kaugemal Orava seljataga asetsevaid külasid vaenlastest puhastama. Kui enamlased Oraval teada saavad, et seljatagused külad on meie käes, siis vaevalt nende nrvid seal vastu peavad. Neid ähvardab vangilangemine. Irv nõustus ja siis käsutati 3. soomusrongi dessant al. ltn. Kase üldjuhatusel Belohvostova, Võmorkova ja teiste külade peale. Dessandis oli umbes 100 meest 4 lüüsi ja 4 madseni kergekuulipildujaga. Nad väljusid kella 5 paiku hommikul roodude kaupa. Esimesena väljus 1. rood ohvitseri asetäitja Kogeri ja lipnik Wassermanni juhatusel, 2. rood lipnike Oja ja Kulbocki juhatusel ja viimasena 3. rood dessantpataljoniülema al. ltn. Kase ja ohvitseri asetäitja Gromulsoni juhatusel.

Belohvostova küla eraldas raudteest mets, mis ulatus ligi küalani. Lagedat maad oli vaid umbes pool kilomeetrit. Kava kohaselt pidi 1. rood otsesuunas küla peale minema, kuna teised kaks roodu pidid peale tungima paremalt poolt. Haarangut tegevad roodud jõudsid küla kõrvale lagedale ja avasid tule. 1. rood tormas ilma tulistamata külla sisse ja enamlased, kes ei oodanud siit rünnakut, sat-

usid segadusse ning taandusid küla teise otsa. Haarangus olevad roodud aga sattusid küla peale tungides enamlaste kuulipildujate tule alla ja said kaotusi; teiste seas sai ka pataljoniülema haavata. Üldjuhi kohale asus lipnik Oja. Enamlased taandusid külast välja, kuid ühes majas olid nad sees ja tulistasid. Need olid tõsised kommunistid, kes ei tahtnud alistuda. Käsigranaat lõpetas ka nende vastupanu. Küla oli vallutatud. Punased olid põgenenud mitte üksnes Belohvostovast, vaid ka naabruses olevaist küladest.

Netšajeva küla oli nüüd ründamise sihiks. Teel andis end vangi üks punaväelaste rühm. Lähenedes külale märgati seal punaväelasi muretult liikuvat. Nähtavasti ei teadnud need Belohvostova sündmusist midagi. Dessant jagunes kaheks ja külale läheneti kahelt poolt. Enamlased märkasid varsti parempoolset gruppi ja avasid kuulipildujatule. Vahepeal oli vasak grupp kohale jõudnud ja tormas eht indiaanlaste sõjakisaga külla. Kordus sama lugu, mis Belohvostovas: punaväelased põgenesid.

Seega oli juba kella 9-ks enamlased välja aetud Orava taga asetsevaist Belohvostova, Poddubje, Tatištševa, Maslova, Võmorkova, Lahhanova ja Netšaheva külast!

Külanimedega järgi võiks arvata, et siin elasid puha venelased ja need on vene külad, kuid tegelikult olid need kõik setu külad, olgugi, et paljud setud olid venestunud ja külades oli ka venelasi. Petserimaa kuulus vanasti Pihkva kubermangu ja siis andsid vene ametnikud küladele ka vene nimed. Ka praegused võimumehed on Petserimaa allutanud Pihkva oblastile.

Sõjasaagina oli saadud 4 kuulipildujat, üle kolmekümne vangi, hobuseid ühes kraami-koormatega jne. Kaotused – kolm langenut ja 18 haavatut.

Kiiresti teatati sellest skautidele, kes ikka veel löid lahingut Orava all. Seljatagused sündmused andsid aga end Orava all peagi tunda. Kell kolm peale lõunat oligi Orava skautide käes.

Petseri all hakkas jälle elavamaks minema. Umbes 60-meheline punaste salk tungis Petseri peale, kuid paisati meie 25-mehelise valvetõkke poolt tagasi. Ka meie poolt käidi luurel, nii löi 2. rongi dessant punased välja Borovitsõ külast.

Erilist tähelepanu tuli raudtee parandusele pöörata, mis oli enamlaste poolt tublisti purustatud. Soomusrongid olid teinud vaid hädaparandusi. Valgast tuli kohale remontrong nr. 3, kuid ka tema rööbaste tagavara lõppes.

Enamlaste valduses olevaid külasid hoiti alatise suurtükitalu all, et vaenlasele mitte võimaldada rahulikku koondumist. Enamlaste vasturünnakut võis oodata peagi. Selles ei kaheldud põrmugi, sest eelsalga lähenemine Petserile oli tõendiks, et nende väed on liikvel.

Püüdsime endi eesliini võimalikult Petserist kaugemale nihutada. See ettevõtte andis ka rahuldavaid tagajärgi ja meie kaitsejoon oli Krimsi, Kamnitsa, Suur- ja Väike-Borovitsõ külades. Olime üle kahekümne küla endi kätte kiskunud.

Aga enamlasedki ei maganud, eriti mitte Orava all. 31. märtsi hommikul löid nad skaudid Kõvera külast välja. Õhtul püüdsid küll skaudid küla tagasi vallutada, kuid tagajärgedeta.

Ei 2. ega ka 7. polk ei osutanud mingit nimetamisväärsset tegevust. Selle asemel, et skaute toetada, jättis 7. polk maha nende valve alla antud Lahnova, Võmorkova ja Belohostova (Eesti ajal ümberristituna Matsuri) küla.

See enamlaste edu häiris meid Petseris, sest see võis ähvardavaks kujuneda meie ühendusteele. Abiks ei olnud sinna rohkem võimalik saata kui mõnikümmend meest 3. soomusrongi dessandist leitnant Siimani ja lipnik Wassermani juhatusel. Dessant leidis ülalnimetatud külades vaid mõnikümmend enamlast, kes kiiresti taandusid, ja 7. polgu osad võisid jälle sinna asuda.

Kalevlased jõudsid 31. märtsi hommikul Petserisse ja said ülesandeks alevit kaitseda ning lähima ümbruskonna, vähemalt aga Suure-Bereznjuki küalani, enamlastest puhastada.

Järgneval ööl ja päeval näitasid kalevlased suurt aktiivsust ning said saagiks kuulipildujaid ja vange, kelle arv tõusis sajani.

"Kui nii palju vange saadakse, siis peab seal enamlastel suuri jõude olema," arvab Irv. "Sõida alevisse ja kuula ise vangid koha peal üle," ütleb ta mulle.

Teel alevisse märkan, et varesed tiirlevad siin ja seal lumest pooleldi kaetud mingite

mustade tompude kohal. Enne kui asja üle selgusele jõuan, näen samas tee veeres pooleldi lumes sõduri laipa, kel on nägu purustatud. Ilmest viivarete või kaarnate töö! Küsin vene küüdimehelt:

"Kas seal eemal ka laipu on?"

"Kuidas siis, neid siin igal pool. Siin on ju kauemat aega lahinguid peetud, ega laipu pole keegi koristanud. Näe, varesed ja kaarnad peavad pidu."

Need tuleb kokku korjata ja maha matta. Alevis peab leiduma mingi kodanlik võim, kellele see ülesandeks teha, mõtlen. Peagi on kevad käes ja siis kohe algab laipade lagunemine, mis võib esile kutsuda taude.

Küsin siis venelaselt:

"Kes on Petseris alevivanemaks ja kus ta ametikoht on?"

"Eh! Jumal seda teab! Äsja oli Ivan, vanasti Gavril, aga kes täna on, ei tea. Aga eks vallamajas saa teada," vastab habemik stoilise rahuga.

Arvan, et ma ei lähe ei Ivanit ega Gavriili otsima. Petseris on klooster ja mungad, vaja laipade mahamatmise korraldus neile teha. Las käsitavad rahva kokku ja matavad maha.

Alevi ees voolab oja. Ilm on külm, aga kiire voolus ei lase vett külmuda ja oja aurab nagu keev katel. Silman eemalt, et naised askeldavad purdel. Vee võtmiseks on toiming liiga pikaldane.

"Kuule, onuke, mis need eided seal purdel askeldavad?"

"Eided või! Ah, barin, nad pesevad pesu!"

Pesu – selle külmaga? Puhub vinge tuul ja kraadiklaas näitab kaugelt üle 10 pügala alla nulli. Lähemale jõudes näen, et kaks noorikut palja käsi loksutavad riidet vahete-vahel ojas ja siis materdavad kurikatega purdel. Naer ja jutuvad inimeste vahel. Kummaldi on suur pesuvirn kõrval. Mõtlen – kange tõug see Setumaa inimene, ei pelga külma ega kaklust!

"Meil on tragid naised, ei mujal maailmas leidu sääraseid," tähendab küüdimees omalt poolt.

Petseris, kalevlaste staabis, kuulab "Kalevi Maleva" ülem leitnant L. Tõnson parajasti värskeid vange üle, revolver peos, ja ähvardab jalamaid maha lasta selle, kes ei kõnele tõtt. Tõnsoni kõneviis ja näoilme ning revolver avaldavad vangidele suurt mõju ja nad ei

kahtle ta sõnade tõsiduses. Vaatan ülekuulatavaile näkku, sealt vahib vastu surmahirm. On lihtsõdurid, kes rohkem ei tea, kui oma roodu asju. Kõneldakse kogu maailm kokku, et aga kurja ülekuulajat rahuldada. Kui aga vahel sekka öelda paar julgustavat sõna heas toonis, siis on näha, et surmahirm kaob, nagu muutub ilmekamaks ja teadmised suuremaks ja sa oledki sihil.

2. aprill oli kalevlastele kurb päev, ehkki ei kavatsetud suuremat pealetungi ette võtta, sest paremal tiival oli 2. polk kaugele maha jäänud ja siis ei soovitud oma rinnet laiaks venitada. Anton Õunapuu, eesti skautluse rajaja, korraldas omal algatusel luurekäigu Gvosnikovo, Rissovo, Suure-Bereznjuki ja Bereznjuki külla, mis ka vallutati, kuid Suure-Bereznjuki külas sattus ta ise enamlaste kuulipildujatule alla ja sai ühes kuue kaaslasega surma. Laipade pärast tuli kalevlastel õhtuni lahingut lüüa ja kaotused kasvasid 10 surnu ja 5 haavatu peale. See oli valus kaotus, eriti Õunapuu surm.

Orava aga kummitas, seal ei olnud jälle olukord hea. Skaudid olid sunnitud üksi võitlema, kuna 7. polk polnud suuteline peale tungima. Ja nad ei pääsenud edasi.

Otsustati neid abistada. Soomusrong nr. 3 sai käsu varahommikul rünnata Zabelina küla. Rongil oli õhtul koosviibimine ja väljumine hilines. Oli siis üks mõtete vahetus selle üle ja dessant väljus. Rongi ülem kapten O. Luiga peale kõneluse lõppu, ilma et tal oleks vaja olnud endal dessanti minna, otsustas kaasa minna. Dessant oli juba pimedusse kadunud. Luiga hüppas hobusele ja sõitis meestele järele. Tuli minna läbi metsa. Oli pime ja metsas teeradasid palju. Luiga sõitis eri teed, dessant eri teed. Ratsa jõudis ta dessandist kiiremini ja, õigelt suunalt kõrvale kaldunud, tuli välja küla taha. Ta oli seega ümber küla sõitnud. Paha aimamata sõitis ta külla, aga taipas samas, et on otse punastele sülle sattunud. Viimased ei oodanud vaenlast seljatangant ega osanud seepärast midagi ette võtta. Luiga, olles külmavereline ja julge, taipas olukorra tõsidust. Tagasi pöörduda ja põgeneda tähendaks kindlat surma. Samas aga seisis laskevalmis kuulipilduja. Hobuselt mahahüppamine ja kuulipilduja saamine enda kätte sündis silmapilkselt.

"Olete ümber piiratud! Käed üles!" kajas mürisevalt. See ootamatus halvas enamlasi. Kuulipilduja ähvardav suu ja võimas mehekogu selle taga ei lubanud kahtepidi mõelda. Samas jõudis teiselt poolt dessandi parem tiib küla alla. Paanika oli täielik. Muidugi ei aimanud enamlased, et seljatagant tungis küla ainult üks mees.

Vangi langes 100 enamlase ümber ühes kahe punase ohvitseriga. Saadi 3 kuulipildujat, hobuseid ja hulk varustust. Küla oli meie kätte langenud peaaegu ilma lahinguta.

See oli Vabadussõjas üks omapärasemaid juhtumeid. Üks mees vallutas küla, võttis 100 vangi ja 3 kuulipildujat! See kõlab kui muinasjutt, kuid vastab tõsioludele.

Nüüd hakkas ka Orava-alune rinne liikuma. Kõvera küla tuli meie valdusse. Skautidel ebaõnnestus Kõrgemäe küla vallutamine, aga punased olid juba araks tehtud ja nad tõmbusid ise tagasi. Ivanovo-Boloto küla osutus skautidele raskeks pähkliks. Kõik rünnakud tõrjuti punaste poolt tagasi. Et aga Ivanovo-Boloto küla oli küllaltki suure strateegilise tähtsusega, siis käis ka skautide iha selle järele. Et pealegi põhja poolt lähenes külale Vene valgete üksus, siis skaudid ründasid küla uuesti, kuid tagajärjetult. Ivanovo-Boloto küla maksis neile 17 langenut, peale selle veel haavatud.

Skaudid vahetati sealt välja ja toodi Petseri alla. Valged venelased vallutasid Ivanovo-Boloto.

Petseri all käis aga vahetpidamatu sõda edasi. Ikka suurenes külade arv, mis tulid meie valdusse. Raudteel oli jõutud raudteed parandada kuni Liivamäe jaamani. Kaugeemale aga rongid ei pääsenud. Sild oli õhku lastud! Parandamine osutus võimatuks, sest silda hoiti alalise tule all. Kohe silla juures teeb raudtee käännaku ja läheb mäe varju. Enamlaste soomusrong seisis mäe taga peidus ja niipea kui keegi silla juurde läks, pistis rong nina mäe tagant välja, tulistas ja oligi jälle kadunud. Meie valverongi patarei pidi alati laskevalmis olema ja kiirlaskmist harastama. See oli omamoodi sport, ka punane rong läks hasarti. Tuhandeid mürske vahetati siin. Raudteeveer oli nagu ümber küntud.

Kahel pool asusid alles punaväed sees ja ka need valvasid, et keegi silda ei parandaks. Eriti oli meil pinnuks silmas paremal pool

raudteed asetsev valitsev kõrgendik – Vašina-Gora. Meie poolt oli ta ründamatu, järsk, peaaegu püstloodis kerkis see kuppel üles, ainult seljatagant oli ta rünnatav. Silla paradusest olenes meie edasitungi võimalus. Otsustasime, et abijõudude saabudes võtame Vašina-Gora käsile.

Kuperjanovlased jõudsid 2. aprillil kohale. Nende saabumine võimaldas rindes lünki täita ja vastast tagasi suruda. Sama päeva õhtuks olid juba kolm uut küla kuperjanovlaste käes. Põhja pool raudteed olid dessandid ka edasi liikunud ja samuti rea külasid vallutanud.

Vašina-Gora pärast käisid ägedad lahingud juba pikemat aega ja kuperjanovlastel õnnestus nüüd küla vallutada. Kõik enamlaste katsed tagasivallutamiseks äpardusid ja kogu rinne nihkus edasi. Ka rongid pääsesid nüüd Liivamäe jaamast ja sillast üle, et jõuda Abdjoki jõeni, mille sild oli jälle purustatud.

2. polk jõudis alles 5. aprillil siia ja võttis kalevlaste rinde üle, kes asusid Bereznjuki, Smolna ja Vašina-Gora joonele. Lõunas langes Pankjavitsa 2. polgu kätte.

Enamlaste baas asus Irboska jaamas, sealtkaudu sündis kogu rinde varustamine. Otsustati püüda saada endi valdusse joon: Irboska jaam – Vana-Irboska – Pankjavitsa, et katkeks ühendustee punastel vägedega Laura–Misso lõigul.

9. aprillil asuti selle kava teostamisele. Põhja pool raudteed tungisid peale skaudid, kelle juures asus ka nn. Roots'i korpus. Neid abistasid soomusrongide dessant ja 4. patarei. Raudteel kees äge suurtükilahing meie soomusrongide ja punaste soomusrongide ning punaste välipatariide vahel. Siin arenes üks ägedamaid suurtükivõitlusi. Võit kaldus algepale meile kasuks.

Skaudid, rootslased ja soomusrongide dessandid pidasid rasket heitlust vastasega – olid ju vastas Viljandi eesti kommunistlik kütipolk ja ka Vene polgud. Nii mõnigi küla tuli mitu korda vallutada, kuid lõpuks jäid meie kätte Bobkova, Lebedõ, Borkanova, Zatrubje, Podlesje ja Mitkovitsa küla.

Neist küladest olid omal ajal paljud olnud puhtsetu külad, kuid viimaste aastakümnete vältel täiesti venestunud. Andmete kohaselt polnud näiteks Mitkovitsa külas 60 aasta eest ühtegi vene keelt kõnelevat naist ega ühtegi

segaabieli. Vabadussõja aegu aga oli ümberpöörduvalt – mitte ühtki naist, kes oleks setu keelt osanud.

Seni oli valitsenud kõva lumerikas talv, nüüd läks järsku sulale, mis tekitas kõikjal liigvett. Jõgedel oli veel jääkaas peal, mis takistas vee äravoolu ja tekitas uputusi. Iga väiksem kui oja paisus tormitsevaks jõeks. Petseri maastik on kohati orglik ja just seal oligi pealahingute tanner. Sula tõttu muutusid orud ja lohud järvedeks, tehes igasuguse lahingutegevuse võimatuks.

See ootamatu looduslik takistus sundis meid rünnakut lõpetama ja säästis enamlastele ühendusteed. Kevade tuleku paaripäevane hiline mine oleks meie kätte andnud ihaldatud teedesõlme. Enamlased olid segadusse aetud, nende parimad väeosad purustatud ja, nagu vangide seletustest ilmsnes, vägede moraali oli langenud ning Irboska evakueerimine käimas.

Meid tabas veel üks ootamatu löök. Suurvesi viis 10. aprillil Piusa raudteesilla ära. Ja see oli suur sild: pikkus üle 32 meetri, kõrgus 7,5 meetrit, jõe sügavus 6,5 meetrit. Jõgi kallastest väljas ja jõe voolu kiirus 4,8 m/s!

See tekitas tülika olukorra. Soomusrongid jäid ummikusse, rinde varustamine oli pidurdatud. Enamlastele ei jäänud see teadmatuks ja võis uskuda, et kus meie pealetung seisma jäi, nad endid koondavad uueks vastulöögiks. Seks ajaks peab Piusa raudteesild olema parandatud!

Raudteeinsenerid sõitsid kohale, mõõtsid, kalkuleerisid ja tulid otsusele, et nad jõuavad silla korda seada kõige rutem 16 päevaga.

See tähtaeg ei olnud meile vastuvõetav. Oli vaja kiiremini sild üles ehitada. Soomusrongide divisjoni insener E. Jürgens vaatles, kaalus ja ütles:

"Mina ehitän silla valmis viie päevaga!"

Raudtee asjatundjad ainult muigasid seda kuuldes. Meie seletus, et me ei vaja mitte kõigi tehnikanoüete järgi ehitatud silda, vaid hädaabinõu, ei kõigutanud nende otsust.

Jürgens tõi Valgast poolsada raudtee remonttöölisi, ajas kokku paarsada ümbruskonna elanikku ja töö kestis päevas 24 tundi.

Mõni tund enne viit päeva (18. aprillil) sõitis esimene rong üle silla. Tõsi küll, see oli hädasild, mis suuresti erines raudteeinseneride sildadest, aga ta täitis oma ülesande.

HANNES VARBLANE

Keegi ei armasta Kanadat, eriti venelased

*O outcast land! O leper land!
Let the lone wolf-cry all express
The late hate insensate of thy hand
Thy heart's abysmal loneliness.
Robert Service.*

Ta on selleks ju liiga suur. Kellele meeldib suur tüdruk. Mulle küll mõnikord, aga too plika on sel juhul ka minu plika, mitte Kanada. Mõnele meeldib vahtrasiirup & vahtralehed. Mõnele mitte. Tean, venelased vihkavad siirupimaad. Hoki pärast. Mind nende suhtumine eriti ei häiri. Hoki pole mulle kunagi eriti vere järgi lehanud. Mida ei saa küll Canada kui maailmaprovintsi kohta öelda. Canada, või kui soovite kirjutada Kanada, lõhnab halvasti. Peabki lõhnama, sest tal on ruumi, milles lõhnata. See "vaigust lõhnav Kanada" andis pea pool sajandit enne martlaarlikku metsavendlust metsavendadele reaalselt paopaika. Nagu inglise riidelinn Leicestergi.

Minu käest võib ju küsida, mis või kes või kuidas on Kanada. Vastust ma ei tea. Ei kul-

tuurilist, ei majanduslikku. Isegi mitte territoriaalset. Sellel maal on ju tegelikult vaid üks väljund ning selle on Anton Pavlõtš Tšehhov sõnastanud juba möödunud sajandil. "More ogromnoe." Joyce lisas sellele meie sajandi algul veel ühe täpsustuse: "sea is snotgreen". Ma ei ole kindel, et Kanada on roheline. Ma ei ole veendunud, et ta on suur ning vahtrasiirupiline. Ent ühes olen ma kõigutamatult kindel. See maa huvitab mind. Ma ei tunne Kanada suursaadikut siin Eestis, pole ma ka kindel, tahan ma teda tunda või mitte, ent ühte ma tean – riik, mis andis teises riigis sündinud inimestele võimaluse ellujäämiseks, on riik. Ning ma võtan mütsi maha Kanada riigi ees, kelle inimesed võimaldasid läbi selle sammu meie ellujäämise siin, Eestis.

P. S. Kanada kohta on kirjutatud palju raamatuid. Läbi jõgede on seda mõõtnud maad mõõdistanud Hugh MacLennani "Seven Rivers of Canada" ning Henry Bestoni "The St. Lawrence". Neid raamatuid tasub lugeda. Ning kui teil raha on kulutada, käige Kanadas ära. Mul veel ei ole, ei kogune ka, *but my hope is evergreen.*

VAATENURK

MARJU LEPAJÕE
Võlur Vergilius

PUBLIUS VERGILIUS MARO. BUCOLICA; AENEIS. Lad. k. tlk A. Oras; Toim, järels, nime- ning sõnaseletustega varustanud J.Unt. "Hortus Litterarum", Tallinn, 1993. 326 lk.

"Hortus Litterarum" sarjas ilmunud kaunis Vergiliuse-raamat, mis sisaldab tema "Bucolica" ja eepose "Aeneis", avab ukseid kõrgesse õhtustesse ruumidesse, mille iga sajandiga järjest süvenevad hämarused tekitavad igatsusi. See on nii isegi siis, kui ladina keelt veel ei osatagi, kui kuulatakse Vergiliuse sõnu läbi väsimuse une. Pole paremat teed kõita inimest eluks ajaks ladina keele külge, võtta talt vastupanuvõime, võib-olla õnnetukski teha, kui alustada ladina keele õpinguid Vergiliuse "Aeneisega".

Pole ju olnud palju neid teoseid, mis kohe vastündinult tunnistataks suurimaks oma keeles, nagu oli "Aeneisega", mida Vergilius õieti lõpetadagi ei jõudnud, ta suri enne, 21. septembril 19. aastal. Aga ei surnud ta teosed ja ta tiitel "princeps carminum Vergilius".

Vergiliuse värsse hakati tsiteerima igal pool, Ovidiuse luule on neid täis, samuti Seneca filosoofilised traktaadid. Tema värsse retsiteeriti teatris, kuulati pidusöökidel, neid on kraabitud Pompeji majade seintele. Ja muidugi on neid grammatikute teostes, kellele ta sai kõrgeimaks autoriteediks ladina keele grammatikas ja retoorikas, ja inimlikus eruditsioonis üldse. Ainuüksi Noniuse (u 4. sajand) leksikonilaadses grammatikateoses on temalt 1500 näidet. Isegi kui kõik Vergiliuse käsikirjad oleksid kaduma läinud, võiks grammatikute poolt tsiteeritu põhjal rekonstrueerida nii "Bucolica", "Georgica" kui "Aeneise".

"Aeneis" oli esimene raamat, mille lapsed kätte võtsid, kui nad olid lugema ja kirjutama õppinud, ta oli sobiv nii alg- kui süvaõpetuseks. Vastavat pedagoogilist meetodit on võimalik jälgida Quintilianuse (u 35 – u 96) "Kõnekuunstiõpetuse" põhjal. Esimene üles-

anne oli õppida mõtet järgides lugema ja pauserima, luule ilu ja ülevaid, subtiilseid tundmusi tajuma. Teine – muuta luuleperioode proosaks ja õppida sõnade kvantiteeti. Järgnes retoorikaõpetus, troopide ja figuride analüüs. Vergiliuselt võeti materjal kõigi retoorika vahendite jaoks: deklamatsiooniharjutusteks, sententsideks, mõttearendusteks ja piltlikeks näideteks. Polnud ime, kui pärast kõike seda teati eepost algusest lõpuni peast. Tsitaate võib leida erakirjavahetustestki ja riiklikest dokumentidest. Tõesti, oli ka neid retoorikaõpetajaid, kes Vergiliust üldse ei hinnanud, nt Marcus Cornelius Fronto. Quintilianus kirjutab reetoritest, kes püüdsid oma kõnele pidulikkust anda keeruka ja hämara stiiliga ning Vergiliusele omane lihtne, selge ja loomulik sõnastus mõjus neile isegi rüvedana. Üks rektor ütles oma õpilasele: "Hämaramalt, hämaramalt!" Ja õpilane muutis sõnastust hämaramaks. "Nüüd küllalt!" hüüdis õpetaja lõpuks rahuldatult. "Nii on hea. Nüüd on isegi minul võimatu midagi aru saada" (Quint. VIII, 2, 12 jj).

Langusaja ladina kirjandus elas Vergiliuse jäljendamisest. Ta muutus ebajumalaks. Juba Antoninuste ajal küsiti tema juhuslikult lahtilöödud kirjakohest saatuse järele, kujunes "Sortes Virgiliae" (Vergiliuse oraakel). Midagi sellist oli kasutanud isegi keiser Hadrianus ja kasutas hiljem kogu keskaeg. Nõnda astus Vergilius ritta, kus talle eelnesid Homeros ja sibülliinilised raamatud ning järgnes Piibel. Oli luuletajaid (Silius Italicus, Statius), kes käisid ta hual Naapolis kui palverännakul. Martialis (XII, 67) kõneleb oktoobri iididest kui Vergiliuse pühast (Vergilius oli sündinud 15. oktoobril 70 e Kr), augusti iidid näiteks olid pühendatud jumalanna Hekatele ja mai iidid Mercuriusele.

Keskaja koolis, kus grammatika oli kogu õpetuse keskpunkt, oli Vergiliuse eepos õpetuse alustekste. Ütles ju isegi barbarite kuninga Atalarich, et grammatika on inimesoo ehe. Kus aga valitseb grammatika, seal valitseb Vergilius, kes määrab grammatika seadused. Vergiliuse värsaside vaba valdamist tehti nauditavamaks veelgi, neid kombineeriti erine-

vat viisi ja pandi sel moel luuletajale suhu kõige erinevamaid aineid. Tertullianuse ajal komponeeris Hosidius Geta Vergiliuse värssidest tragöödia "Medea", mis on säilinud. Proba Faltonia fabritseeris Vergiliuse värssidest Vana Testamendi loomisloole. Marius Victorinus (4. sajand) lõi Vergiliuse põhjal hümnid ülestõusmispuhadeks, Sedulius (5. sajand) luuletuse Kristuse inimesekssaamisest jne. Teosed olid nii mõjukad, et paavst Gelasius (5. sajandi lõpp) käsitles neid apokrüüfidena.

Ainuüksi Vergiliuse keele suursugune lihtsus ja meloodia ilu poleks võib-olla olnud piisav, põhjustamaks sellist mõju. Järjest enam võib keskaja autoritel leida püüdlusi sõnastada tema tarkuse piiritust, aga ka seda ei tahaks seostada pelgalt kuulsal 4. ekloogiaga, mis tegi Vergiliusest Kristuse prohveti. Erakordset tarkust omistas talle keskaja mõjukamaid grammatikuid Donatus (4. sajand) ja otsis järjekindlalt ta värssidest seda, mis on nende taga, filosoofiat. Kommentaator Servius (5. sajand) kõneleb Vergiliuse mõõtmatust õpetatusest. Macrobius (5. sajand) ütleb, et Vergilius on *eksimatu*. Veel enne oli öelnud Eusebios, et Vergilius on nagu loodus, rikas kõige erinevamatest ja vastukäivimatest vormidest. Ja Eustathios (12. sajand) tahab tõestada, nagu hiljem Boccacciogi, et Vergilius oli kogenud astroloog. Kirikuisade tekstides on Vergilius kõikjal. Teda tsiteerivad Lactantius, Augustinus, Hieronymus jt. Et paganliku autori lugemine ei ole kristlasele ühemõtteline tegevus, et selles on varjatud kuristikke, sellest annavad tunnistust mitmed keskaegsed tekstid ja kirjeldused piinavaist kahtlusist hinges. Augustinuski, kes lubas enesele justkui süütu naudingut iga päev puhkuseks lugeda pool laulu "Aeneisest", kurtis 43aastaselt, et oli aegu, kus Dido surm liigutas teda pisarateni ja ta ei pannudki tähele, et neil hetkil ei elanud ta Kristuses. Ent kui ta 72. eluaastal lõpetas "De civitate dei", tsiteeris ta seal Vergiliust ikkagi rohkesti. 74. eluaastal kurdab ta jälle, et on liiga sageli kasutanud sõna *fortuna* ja kõnelnud Muusadest kui jumalannadest.

Piinavad kahtlused võisid röövida une ja meelerahu. Püha Odo eluloost (5. sajand) võime lugeda, kuidas ta oli kord otsustanud Vergiliust lugeda ja nägi seejärel unes anumad,

mis oli väljastpoolt ilus, aga see oli madusid täis, kes ennast ka tema ümber kägistama põimised. Kui ta ärkas, mõistis ta, et anum oli Vergilius ja maod – vanade luuletajate tarkused. 11. sajandi Anonymus teatab õpilasest, kes kord palavikus sonis ja karjuma hakkas, sest ta nägi tervet leegioni kuradeid, kes võtsid Aenease, Turnuse jt "Aeneise" kangelaste kujusid.

Ja oli kolmaski suhtumisviis: kaastunne Vergiliusele, et ta valel ajal sündinud oli. Tunnistust annavad sellest 15. sajandil Vergiliuse kodukohas Mantuas püha Pauluse missal lauldud värssid, mis kirjeldavad, kuidas apostel Paulus läks Naapolis ja külastas Vergiliuse hauda, valas valusaid pisaraid ja hüüdis: Mis oleks sinust saanud, suurim luuletaja, kui oleksin su leidnud veel elavana!

Erakordsed on mõtted, mis Vergilius saab keskaja Euroopa folklooris ja mille kohta pakub rikast lugemismaterjali Domenico Comparetti monograafia "Virgil im Mittelalter" (Leipzig, 1875). Niikuinii oli müüt Trooja sõjast üks levinumaid müüte nii rahvaraamatus kui folklooris. Ehkki tuntumad ringlevad tekstid olid hilisladina pseudohistoriograafide Dares Phrygiuse ja Dictys Cretensise Trooja sõja ülevaated, millel Vergiliusega on vähe kokkupuuteid, käis tema nimi selle sõjaga ikkagi lahutamatu kaasas. Sama levinud kui legend Trooja sõjast oli legend Vergiliusest endast kui imetegijast. Legend lähtus Naapolist, levis kogu Itaalias ja seejärel 13. sajandil juba üle kogu Euroopa. Olles Itaalias veel suhteliselt vaeshoitult loomulikku maagiat harrastav heategija, muutub Vergilius Saksamaal peaaegu kuratlikuks.

Esimesi teateid Naapoli legendist pakub Konrad von Querfurt, keiser Heinrich VI kantsler, hilisem Hildesheimi piiskop, kes saadeti 1194. aastal Naapoli müüre maha lõhkuma ja kes tegigi seda, aga teatas, et müürid on pärimuse järgi Vergiliuse rajatud. Sama allikas teatab, et Vergiliusele omistatakse 1) pronksist hobune, mis hoiab hobuseid luumurru eest, niikaua kuni ta ise on heas seisukorras; 2) pronksist kärbes kindlusevärava kohal, mis peletab kärbeid linnast eemale; 3) liha(müüja)laud, mille peal liha 6 nädalat värskelt püsib. Samuti ajanud Vergilius kõik linna kimbutanud maod nn "Porta Ferrea" alla ja vaigistanud Vesuvi vulkaani, mis

Naapolile on alati pinnuks silmas olnud ja mille juurde Vergilius paigutanud pronksist mehe, kes sihib vibuga mäe poole. Vergilius olnud linna valitseja ja hoolitsenud üldise heaolu eest, muuhulgas avanud Bajas ja Boz-zuolis avalikud saunad, mis kõiki haigusi ravisid. Väikeste erinevustega esitavad neid fakte paljud keskaegsed autorid. "Cronica di Partenope" (1382) lisab, et Vergilius pani paika ka linna veevärgi. Ja nt mainitud pronkshobusest on säilinud pea, mida hoitakse Naapoli rahvamuuseumis ja mis annab aimu looma tohututest mõõtmetest. Ülejäänud hobune valati 1322. aastal Naapoli peakirikku kelladeks.

Jans Enenkeli värsivormis maailmakroonikas (1250) on Vergilius juba põrgu poeg (*der helle Kint*), kes saanud oma kuratlikud teadmised viinamäge kaevates, kust ta leidnud pudeli, millesse olnud 12 kuradit suletud. Heinrich von Müglinil (14. sajand) on Vergiliuse käsutada juba 80 000 kuradit. 15. sajandil jutustab Felix Hämmerlein, kuidas kurat andnud Vergiliuse valdusse Saalomoni võlu-raamatu. Säilinud on teos "Virgili cordubensis philosophia" (Córdoba Vergiliuse filosoofia), kus Vergilius esineb kui araabia filosoof, kelle teos tõlgiti 1290. aastal araabia keelest ladina keelde. Raamat on omapärane segu rabiinlikust ja kristlikust õpetusest.

Oleks olnud liiga hea, kui Vergilius poleks oma võluvõimeid naiste kallal tarvitanud. On andmeid, et ta on ühes keisritüres äratanud ettekujutuse, et see seisab vees, mistõttu oli sunnitud kleidi kõrgele üles tõstma. 16. sajandi prantsuse rahvaraamatus "Les faits merveilleux de Virgille", mis on tõlgitud ka inglise, hollandi, saksa ja islandi keelde ja mis algab Rooma ja Rheimsi rajamisega, on lugu, kuidas Vergilius olnud kord oma esimesest naisest tüdinud. Ta kuulnud Babüloonia sultani imekaunist tütrest. Välkkiirelt ilmunud ta neiu juurde, võrgutanud selle ja viinud enesega Rooma. Kui neiu isa juurde tagasi tahtnud, korraldanud Vergilius kõik ja läinud ise Rooma tagasi. Kui isa uurinud, mis tütre-ga juhtunud oli, ei teadnud see oma võrgutaja nime nimetada. "Kui ta jälle tuleb," ütelnud sultan, "anna talle unerohu, et saaksime teada, kellega on tegu." Nii tehtigi. Vergilius pandi koos printsessiga vangi ja mõlemad määrati elusalt põletamisele. Aga kui neid

konkreetselt põletama hakati, põhjustanud Vergilius näivuse, et jõgi ajab üle kallaste. Kõik hakanud surmahirmus ujumisliigutusi tegema ning võlur kadunud koos oma ihaldatuga. Et ta ise abielluda eriti ei tahtnudki, organiseerinud ta neile kosilase, ühe hispaania aadliku, ning kaasavaraks asutanud Naapoli linna ja sellesse ka mustkunstioõppeasutuse. Rahvaraamatu prantsuse originaalis haihtub Vergilius lõpuks jäljetult ühes tormis, aga saksa, hollandi ja inglise variantides tabab vananevat Vergiliust soov mitte surra, vaid pigem noorenda. Sõprade nõuan-del laseb ta end tükkideks lõigata ja sisse soolata. Õnnetuseks aga tahtis Vergiliust näha keiser, kes teda mitu päeva näinud polnud, ja seeläbi segas kogu operatsiooni. Van-nis, kus Vergiliuse liha lebas, hakkas kõik järsku liikuma. Sealt tuli välja väike laps ja hüüdis: "Neetud olgu tund, mil sa tulid!" Laps kadus jälle ja samas lamaski surnud luuletaja.

Need mõned faktid Vergiliuse "teistest elust" (Dantest siinkohal rääkida oleks olnud liialdus) ei pea sugugi tähendama, et Ants Orase "Aeneise"-tõlget poleks maksnud enam uuesti välja anda. Vastupidi! Nii nagu muidu nii ka antud juhul tasub unustada kõik, mis Euroopas on vahepeal olnud, ning lugeda seda ülevat ja suurepäraselt tõlgitud teost aktuaalsete tühjade silmadega. Pole tähtis, et ajatuid voorusi enam pole, et kõik hüved on hiirte hüved. Kirjutagu Hermann Broch kas või kümme lootuseta romaani Vergiliuse surmast! On vähemalt üks joon, milles võiksime roomlastega õlg õla kõrval seista, see on oma juurte tagaajamine, keskendunud huvi oma isikliku intüimsemast intüimsema vere päritolu üksikasjade vastu. Olgu purjuspäi või kainelt, ikka leiab üks põhjust vihjata, et ta on tegelikult viiking, teine viitab oma ninakujule ja saksa päritolule, kolmas on kolmandat põlve skisofreenik ja neljas – vabade kalastajate järeltulija. Nii ka Roomas, selle vahega, et kui meie piirdume puude joonistamisega ning nime ja kuupäevade hella hoolika reastamisega, siis nemad põlistasid peidetud detaile ajaloolistesse eepostesse, Naeviusest Claudianuseni. See oli roomlaste loomupärane kalduvus, puht-roomalik fenomen, millele näiteks kreeka kirjandusest pole midagi kõrvale panna, võib-olla Choirilos Samoselt. Homeros liigub siiski ideaalses sfääris ja on

midagi muud. See on ka põhjusi, miks Vergiliust ei tohiks vaadelda ainult kreeklaste andeka jäljendajana ja miks tema mõju kaasajal oli nii plahvatuslikult võimas ning miks tema ilmumine eesti keeles siin ja praegu nii oluline on. Ka eestlased on selles mõttes tänapäeval midagi erandlikku. Äratub ainult imestust, miks pole "Kalevipojale" järke tulnud, kui on olemas nii rikkalikud andmepangad. Mitte et "Kalevipoeg" oleks halb teos, aga ta keskendub siiski ainult ühele hiule ja on ajalooliselt suhteliselt ebakonkreetne. Vaevalt et ka ükski Tartu elanik suutis ükskõikselt lugeda Käsü Hansu nutulaulu "Akadeemia" selle aasta 1. numbrist ja sama vähe tõenäoline on, et sellele mõttes instinktiivselt järke ei luuletatud. See on lihtsalt loomupärane ja loomupärasele tuleks järele anda. Oleks isegi täiesti võimalik koolides korraldada kodukoha ajalugu käsitleva eepilise luule võistlusi. Ja kui ei sobi regivärss, sobib nutulaulu meetrum. Igaüks näeb, et midagi on lahti, et meie mõtteluule ei edene ja tundedüürika sageli toob põletava kire asemel une.

Lubatagu siinkohal lõpetada Vergiliuse-teemalise rahvalauluga, mis on üles kirjutatud eelmise sajandi keskel ühe talunaise suust Lõuna-Itaalia linnakese Lecce lähedastest külast:

*Diu! ci tanissi l'arte da Vergiliu!
'Nnanti le porte to' 'nducia lu mare
Ca da li pisci me facia pupillu
'Mmienzu le riti to' enìa 'ncappare;
Ca di l'acelli me facia cardillu,
'Mmienzu lu piettu to' lu nitu a fare;
E suttu l'umbra de li to' capilli
Enìa de menzugiurnu a rrepusare.*

*(Kui oleksin võlur Vergilius ma,
tooksin mere su ukse ette
ja ennast ma muudaksin väikseks kalaks,
kes lipsab su võrku sisse;
ma oleksin punarind-kanepilind,
su rinnale punuksin pesa
ja keskpäeva lõõsa eest peidaksin end
su juuste varjule ära.)*

MERLE PAJULA

Tema meist

ARVO VALTON. LIISA JA ROBERT.

"Eesti Raamat", Tallinn, 1993. 221 lk.

Igal asjal on eellugu. Minu isiklik valtoniaana algas ühel 1978. aasta tüünel talvapäeval. Tammsaare juubeliaasta. Valik kirjanikke kohtumas püüdlikkusest õhetavate ja/või blaseerumusest kahvatute kirjanduslembeste õppuritega. Pärast ettekandeid (Kross Tammsaaret maailmakirjandusega ühendavaid rööpjooni tõmbamas) vestlusringid. Üht ringi pööritamas tulemata jäänud Rein Saluri asemel Arvo Valton. Jutt veeres tasapisi kuumi teemasid pidi – nii kuumi, et ei osanud neid toona kirjanduslikeks pidadagi. Valton pajatas Kaplinski rasketest aegadest ja Rummo vaikimisest. Takkajärgi on võimatu öelda, kui palju kõneldust kuulajaile kohale jõudis või vastu kajas. Kuidagi läks jutt naise-mehe suhetele ning korraga tõi Valton kuuldavale midagi toonasesse (1978) konteksti täiesti sobimatut: mees peaks võtma üksnes oma rahvusest naise! Tegelikult on raske keskkooli kirjanduslembide kokkutulemisel stiililiselt sobimatumat avaldust leida. Hetke end meie silmist kumava täieliku arusaamatuse paistel soojendanud, jätkas maestro: üksteist mõistavad vaid ühe rahvuse liikmed. Kõik muu on pürgimine ja/või teesklus. Või midagi sellest sarnast.

"Liisat ja Robertit" lugedes tundsin Liisas ära tolle hüpoteetilise naise oma rahva seast, Valtoni rahva seast, Valtoni enda. Naise, keda iga Robert – mees kui niisugune – häbenemata enda kõrvale ihata võiks. Mitte tema pooltosina erineva rolli ja vahelduse pärast, vaid sisemusest õhkuva täielise kindluse ning enesega (seega ka partneriga) rahulolu tõttu. Meenub Ilma "Arvid Silbereri maailmareisist". Aeg võis ta Valtoni käe läbi Liisaks vormida küll. Loogika on seesama – julgus iseenesena olemas olla, rollist rolli ikka "minaks" edasi jääda. Piinlemata. Kahtlemata.

Allikale lähemale: milline mees ei ihkaks vahelduseks prostituut või aadlipreili olla? Või saadiku libaproua? Valton on oma kiusatusele kohati lausa naturalistliku vormi andnud. Paraku ebaühtlaste tulemustega: ära vaevatud töölinnaine lummab ja veenab,

hüperseksuaalne naisõiguslane sunnib õlgu kehitama. Mõlemal juhul (õigupoolest küll kõikidel juhtudel) on tegemist trafaretsete olukordade, nn ürgtseenidega, kuid agulnaises kõneleb vaieldamatu materjalitundmine, millest feministi puhul kõvasti vajaka jääb. Välised reaaliid on paigas, rolliloogika lonkab. Midagi taolist kummitab ka saadikuproua vastuvõtul. Ja õilsas prostituudis. Valton teab, kuidas kõik on või õigupoolest olema peaks, kuid paljast teadmised jääb nii realistliku kujutuslaadi puhul väheks. Täiesti vastupidiseks näiteks on nunnalugu. Miks? Sest selle loo peategelaseks tõuseb erandina mees. Robert, mitte Liisa. Äraspidisel moel võtab (autori tahet eirates?) võimust impotentse mehe probleem, tähelepanu nihkub teadmatusest ohverdaval neitsilt pisut kõrvalle ning rõhkude ümberpaiknemine tuleb jutule kasuks.

Saatuslikul moel lugesin Valtonit vahetult pärast Aita Kivi "Teisikuid ja armukesi". Ei saa väita, et Kivi naised milgi moel Valtoni oma(de)st naisemad või "ehtsamad" oleksid. Kinnitust sai mu vana veendumus, et igasugune inimeste jaotamine soo ja vanuse järgi on meelevaldne ja mõtetu. Nagunii on kõik kokkuleppe ja/ehk moe küsimus. Ehkki Valtonil on nn teispoolsuse pürgimisel arenguruumi. Mari Saadini näiteks – "Õunale valguses ja varjus" mõeldes.

Paraku ei pääse "Liisa ja Roberti" puhul mööda Valtonit kummitama kippuvast targutamistondist. Aforism on muidugi suhteliselt ohutu žanr, kuhu tolle taudi eest ajuti paku minna, kuid sel juhul näib targutamissoov pikemasse proosasse siirdudes aiva kasvavat. Tunnistan, et 7. peatüki lugemisega nägin kurja vaeva. Minu meelest võiks ta sellisel kujul olemata olla. Õnneks ootab suure ponnistamise tasuks lugejat täiesti viisakas, vaid pisut ülekomponeeritud sünnitusmajajagu. Häa, et niigi läits.

Lõpetuseks tahaksin Valtoni suunas niku tehes möönda, et ehkki "Liisat ja Robertit" *Genesis*'ega päriselt võrrelda ei sobi, väärrib Valtoni katse siiski tunnustust. Kaheksa päeva, 221 lehekülge ja Naine kui niisugune!

KAJAR PRUUL Kes piire mööda käib

VALERIA RÄNIK. AJAST KINNI. Luuletusi aastaist 1988 – 1992. Oittinen & Co., Helsingi, 1993. 76 lk.

On ilmunud Valeria Räniku kolmas luuletuskogu. On ilmunud Helsingis, suhteliselt toimetamatusena, üsna kahvatus kuues ja ilma märgatava levikuta Eestis. (Siiski pole tegu päriselt niisuguse bibliofiilse pisitiraažis trükisega, nagu teatab septembrikuu "Looming". 30 eksemplari oli ainult esimene osatrükk, vahepeal on ilmunud veel paarsada eksemplari lisaks. Eks need ole küpse kapitalismi trükinduskombed.)

Luule seal sees ja autor kui selline ent pole meie "kirjanduse teede" ja luule enesetunnetuse seisukohalt sugugi nii kõrvaline ja pelgalt armas-eksootiline nähtus, kui lühidal sirvimisel võib paista.

Pärast parteitsensuuri kokkukukkumist ja suuri ühiskondlikke pöördeid on olnud Eestis ilmselt väga raske teha värsse eesti asjast, ilma et iseendal piinlik ei hakkaks, eriti nooremal ja vähegi nõudlikumal luuletajamail. Indrek Särge ennustas "Vikerkaares" juba 1987. aastal, et "isamaada ikka jälle"-tüüpi luulel on peatselt lõplikult jalg alt ära.

Selgus, et üks tee, kuidas püüda ületada n-õ etnotsentrialse vaatepunkti ja ajastu esteetiliste mallide poolt dikteeritava luuletajarolli vastuolu, siiski veel leidus. Selleks tuli olla või mõelda end kellekski "teiseks". Luua mulje, et ei vaadata eesti asjale mitte keskmest, ei pretendeerita olema rahvuskeha silmad ja suu, vaid vaadatakse kusagilt kõrvalt, serva või piiri pealt. See pidanuks andma tulemuseks võõritatud, "puhta" pilgu, võimaldama kogu rahvusmütoloogilist süžeed otseku puhtal platsil maha mängida, vabana sõnadele ja mõistetele aastakümnetega lades-tunud tähenduste koormast. Nimetagem seda näiteks etnofuturistlikuks teeks.

Üks selle võimaluse stiilipuhtamaid kasutajaid on mõistagi Kauksi Ülle. Tema kirjutab "teises" keeles ja esindab etnost, mis õieti ei olegi etnos, vaid metafoor, kehatu kujund. Aga selgub, et see metafoor mahutab hämmastavalt palju ja lubab nii ühiskonnas kui kultuuris elustada õige üllatavaid seoseid.

Nagu mõned Kauksi Ülle kõige lõkendavamad palad jätavad võru keelest kirjaeestise ümberpanduna väga jubeda mulje, niisama võivad ka mitmed Valeria Räniku värsivormilised seisukohavõtud, kui ei teaks tema tausta, tunduda äravahetamiseni sarnased selle rahvusmeelse massiluulega, mida eriti läinud kümnendi teisel poolel Eestis taas hakkas signema küllap tuhandetesse kaustikutesse ja kümnetesse toimetustekappidesse. Iseasi, et tema luule keeles on sees sellised kohad, mis ei lase toda tausta unustada või sunnivad lugejat mõttes seda konstrueerima.

Valeria ei ole pärit metafoorilt ega kõnele "teises" keeles. Tema on Kaose laps, tekkinud siia Sarmaatia lagendikelt, paigast, mis meile esindab absoluutset eitust ja keele puudumist. Tema tekstides me elame uuesti läbi eesti keele ja kultuuri sündi "tühjale kohale"; ja ühtlasi oma rahvuskeha sündi: kui ta selle keele selgeks saab, siis oleme ta Kaoselt "endale võitnud". Tema selline asend meie ja keele suhtes muudabki ka naiivsed sõnamängud või kohmakad klassikajäljendused ta luules "süütuks". Aga mis olulisemgi: teeb ta väärtused täiesti etteaimamatuteks – omadus, mida diletantlikus massiluules teatavasti naljalt ette ei tule. Ta tekstides on kõik tasandid omavahel nihkes ja liikumises ning kunagi ei tea ette, milline reeglirikkumine võib osutada "tõeliselt heaks". Kui sellele elevel seisundile lisanduvad ka veel niisugused jahmatavad enesesevaated või hingeseisundised astused, mis banaalsele ümberjutustamisele ei allu ja milliseid uues kogus on päris mitu, siis püsib ka tõelise luule võimalus kogu aeg õhus.

Kauksi Ülle luule jaoks on suurim oht selles, kui ühel kaunil päeval räägibki kõik see rahvas Peipsi rannalt Läänemere kaldani puha võru keelt, Valeria puhul selles, kui ta kord lõplikult "koju" jõuab.

See, et ta luuletustesse on sünenenud nüüd soomekeelseid sõnu ja lauseid, ning kõik muu juurdekuuluv, on minu arvates täiesti loomulik asjade käik. Mida muud ta siis

olekski pidanud tegema, kui jätkama oma turnimist uusi piire mööda? Olemegi me ju vajanud teda säärase piiripealsena, pisut tõnkava ja komistavana? Saada Kaspar Hauserist korralikult väljaõpetatud eesti poetessiks pole mõtlema inimese tarvis vist kõige rõõmsam perspektiiv. Kellele peale meie kirjanduse tseremoniaalse *establishment*¹ oleks olnud vaja veel üht äradisainitud pool-Alverit, kes on treenitud õigesti sitsima ja sekku-ma? Ütlema ettenähtud kohtades "kodu", "Eestimaa", "lapsed", "inimsus" ja "mää"? Ühes kolm aastat tagasi "Vikerkaares" ilmunud kirjatöös meenutas Valeria oma kokkupuuteid vene ametliku kirjanduseluga Moskvast, nende "keskusega". Muljeid võrdles ta Lenini Keha Säilitamise Instituudiga, kus olevat 1. epidermilise koe kaitse osakond, 2. epidermilise koe kaitse osakond jne. Eestis veetles teda kõik, mis elav ja noor. Nüüd on tal kindlasti meilki mitmekesisemaid muljeid. Südamik kipub ju kõikjal balsameeritud olema.

Lõpetuseks. Olen minagi viimasel aastal Tartus kõndides korra või paar Valeriaga kokku juhtunud. Hoolimata tema graatsilisest kujust meenutas miski ta olekus mulle albatrossi. Eks literatuurne võrdlus seegi.

HENN-KAAREL HELLAT Vaene Offred!

MARGARET ATWOOD. TEENIJANNA LUGU. Inglise tõlke A. Alari. "Eesti Raamat", Tallinn, 1993. 272 lk.

Mind panevad kohmetuma reklaamihõngulised kiidusõnad annotatsioonis ja Ann Alari järelsõnas "Teenijanna loole". Tõsi küll, mõiste "bestseller" ei tähistagi õieti kirjanduslikku kvaliteeti, pigem on tegemist mingi sotsiaalse tellimuse või moesuundumuse, ühe sõnaga konjunktuuri tabamisega. Aga nimetada Atwoodi selle teose alusel "suurimaks elavaist"? 1986. aasta USA¹ ja tänase Eesti

1 Margaret Atwoodi on seni peetud küll rohkem kanada kirjanikuks ja tal on koguni olulisi teeneid tänapäeva Kanada kultuurilise identiteedi loomisel, kuid "Vikerkaare" toimetuse ei korrigeeri arvustaja määranguid. Küllap ongi säärased piiriküsimused angloameerika kultuurilimas mitmeti vaadeldavad ja ju siis peegeldab ühtesulatavat kujutuspilt kanada kirjanduse Eesti-retseptiooni praegust seisust (vt ka Ann Alari võrdlevat käsitlust kanada kirjanduse jõudmisest rootsi ja eesti keelde eespool). *Toim. märkus.*

kirjanduslikud taustad on küll äärmiselt erinevad, aga ikkagi: liialdatagu, kuid peetagu piiri.

"Teenijanna lugu" on kauniste eklektiline teos. Siin on ulmeromaani, hoiatusulme või antiutoopia tunnuseid, kuid on ka ilme autori soov stiililiselt ulmekirjanikest üle olla, luua "tõelist", tõsist kirjandust. Nii jääb ulmehüpotees ja selle realiseerimine Gileadi riigis ähmaseks, välja arendamata – seda nähtavasti teadlikult. Teisalt koormab Atwood teksti üle olmeromaanilike reaaliatega, ta satub ikka ja jälle (naiselikult) vaimustusse pisisekade, detailide, nipsasjade kirjeldamisest, millel pole tegelikult teksti arendamise ega jutu edendamise seisukohalt mingit väärtust.

Või ehk siiski – tahaks siinpaigas ka õigustada. Esiteks häälestab ta lugeja sel moel asja tõsisemalt võtma, loob tõeluse illusiooni, millega keskmine ulmekirjanik naljalt vaeva ei näe. Teiseks on niiviisi jäädvustatud tekst küllalt raske lugeda (tõenäoliselt ka originaalis, sest et tõlge tundub asjalik) ja loob eeldused süvenemiseks. Ning veel kolmandaks – kogu see buduaariromaanilik detailikeste kuhjamine on sihikindel, luues aina ahistavamad, painavamad, rusuvamat pilti Gileadi oludest. Selles seisundis, millesse on paigutatud peategelane Offred ja teised soojätkamisorjusse mõistetud "Of'id", on kõik väärtused pea peale pööratud, pole enam oluline, et kusagil käib mingi sõda, enesestmõistetavad tunduvad mitmesugused võikad rituaalid, olgu nende eesmärk viljastamine või häving. Loomulik on totaalne nuhkimine, paratamatu võimu korrumpeerumine...

Möödapääsmatu on käesolevas ka teose feministlike allüüride jälgimine. Vaevast küll, et "Teenijanna lugu" kõlbaks võitlevate naisõiguslaste pühakirjaks. Pigem on tegemist hädaldava, haliseva, kaastundele hääles-

tava feminismiga, mis – vähemalt siin, praegu ja analüüsiva meessooesindaja jaoks – ei ole kuigi veenev. USA tulevikumuundumine naisi terroriseerivaks Gileadiks on põhjendatud vihjeliselt (alles kõike seletavas lõpupeatükis, mis võinuks hoopiski kirjutamata jääda, ka veidi põhjalikumalt) – keskkonna saastumise ja sündimuse langusega, kuid asjatu oleks selle kõige kohta otsida või tahtagi pädevana tunduvat (kvaasi)teaduslikku argumentatsiooni. Niisama häguseks jääb riigi ühiskondlik korraldus ja selle institutsioonide veidra ümberristimise põhjused. Kesken dutakse allasurutud naisindiviidi psüühikale ja intiimsustele ning selles maailmas tunneb autor ennast tõepoolest kindlalt ja on veenev. Teatavate nüüd ja minevikus naisuugu alanud suundumuste selekteerimise, Gileadi ülekandmise ja hüpertrofeerimisega on ta suurepäraselt toime tulnud. Ometi: avarama konteksti hägususe tõttu ei ole tema "Vaese Offredi" näguripäevade kirjeldus siiski kuigi sisendav. Teos on otseselt adresseeritud naislugejale, vaevast et mehed sellest enda ja oma sookaaslaste jaoks mingit olulist sõnumit välja loevad. Nii et selles mõttes on igatahes tegemist täiuslikult feministliku pajatusega.

Korraks vilksatas mul lugedes isegi mõte – äkki autor on kirjutanud pilaromaani? Mis siis, kui see kujutab endast feministliku kirjanduse paroodiat? Mõningad ironiavälgatused ju siin-seal silma hakkavad. Kahjuks (nimelt!) on kogumulje siiski surmtõsine, isegi natuke vanamoeliselt traagilis-sentimentaalse varjundiga.

Ah et sõnum, ja et oleks mitte ainult naissoole, vaid kogu lugevale publikule? Ma ei oska küll midagi muud tuletada, kui vana ja kulunud "inimesed, olge valvsad". Mida nimelt selle abstraktse valvsusega peale hakata, selle üle me jääme viljatult mõtisklema aegade lõpuni.

KALEIDOSKOOP

ANDRÉ PÉLOQUIN Kiri Québecist

Kas olete kuulnud Québecist? Jah? Te teate muidugi, et see on üks kümnest Kanada provintist: suurima pindalaga (miljon kuussada tuhat km²) ja elanike arvu poolest kogu riigis teisel kohal (7 miljonit). Québec on kolm korda nii suur kui Prantsusmaa, seitse korda nii suur kui Suurbritannia, samalaadseid võrdlusi võiks jätkata. Rikkuse poolest on provintsi teisel kohal Kanadas.

Kui te tõesti Québeci tunnete, siis teate kindlasti ka seda, et ta suuresti erineb kogu ülejäänud riigist. Asjaolu, et Québec on prantsuskeelne provintsi, muudab ta ainulaadseks mitte ainult Kanadas, vaid kogu Põhja-Ameerikas. Inimesed, kes seal elavad, kõnelevad prantsuse keelt, elavad prantsuse keeles.

Lööklause ütleb: Québecis lööb läbi prantsuse keel. Ent umbes 13% elanikkonnast räägib emakeelena teisi keeli: 10% inglise keelt, 3% mitmesuguseid muid keeli. Umbes 60 000 inimest on sünni poolest indiaanlased, neist 10 000 eskimod. Olukord provintsis on ainulaadne kogu Põhja-Ameerikas – nii ajalugu kui ka elanikkonna koosseisu silmas pidades.

Kõigepealt ajaloost: Québec rajati prantslaste poolt aastal 1608 ning sellest ajast saadik ongi seal valdav prantsuse keel ja religioon: sellega pidid soostuma ka inglased vallutajad pärast aastat 1759. Prantsuskeelsest elanikkonnast veel nii palju, et nad on sageli pidanud vastu seisma mitmesuguste assimileerimiskatsetele.

Teatud ulatuses tõmbus Québeci ühiskond endasse; suured muutused hakkasid toimuma viiekümnendate aastate lõpus, mil sündis kaasaegne Québec. See toimus mitmete sügavate ühiskonnamurrangute käigus, mida õigustatult nimetatakse "vaikseks revolutsiooniks". Provintsi põllumajandusele orienteeritud konservatiivne ühiskond muutus kaasaegseks, linlikuks, liberaalseks ja maailmale avatuks.

Québec on üks Kanada föderatsiooni (osa)riikidest; tal on oma parlament, 125 saadikuga rahvussamblee, mis töötab inglise tüüpi parlamentarismi alusel ja põhineb 1867. aasta konstitutsiooniseadusel, millega Kanadas loodi kaheastmeline valitsussüsteem. Üks aste on tsentraalne ehk föderaalne ja omab jurisdiktsiooni kõigi provintside üle valdkondades nagu välispoliitika, riigikaitse, rahandussüsteem jne; teine aste puudutab ainult provintsi, laieneb arvukatele aladele nagu haridus, kultuur, tervishoid, sotsiaaltoetused, loodusrikkuste kasutamine, majandus jne. Québec võtab vastu provintsi jurisdiktsiooni kuuluvad seadused, korraldab oma kompetentsi kuuluva seadusandluse.

Niisiis on Québec paljudes valdkondades oma saatuse peremees, tema valduses on mitmesugused hoovad oma arengu suunamiseks. Sellest hoolimata on Québec viimaste aastate jooksul ja eriti alates tollest "vaiksest revolutsioonist" otsinud Kanada föderalismi raames oma võimu suurendamise võimalusi. 1960. aastate algusest peale üksteisele järgnenud valitsuste poolt esitatud arvukate selle suunaliste nõudmistega alusel on peetud läbirääkimisi ja arutelusid, mis puudutavad Kanada konstitutsioonilist arengut – eesmärgiks on olnud uuendada Kanada föderalismi ning tulla vastu Québeci traditsioonilistele nõudmistele.

Viimane ring sellest arutelu lõppes augustis 1992 Charlottetowni leppega, mis on nime saanud Prints Edwardi saare provintsi pealinna järgi, kus leping alla kirjutati. Lepe pidi olema vastuseks Québeci nõudmistele, mille hulka kuulusid Québeci tunnustamine eraldi ühiskonnana ja võimu uut moodi jaotamine föderaalvalitsuse ja provintside valitsuste vahel; lääneprovintside nõudmisel oli eesmärgiks ka senati reformimine, ja lõpuks – läbirääkimiste teemaks oli ka Kanada põlisrahvaste staatuse muutmine. Föderaalpeaminister ja provintside peaministrid otsustasid leppe läinud aasta 26. oktoobril referendumile panna. Kahjuks lükkas elanikkonna enamik leppe tagasi, seal hulgas ka québeclased. Québeci nõudmised on endiselt

rahuldamata, ja selline olukord toob kaasa riski äratada taas tuliseid tundmusi elanikkonna selle osa hulgas, kes on sõltumatuse veendunud toetajad.

Québeci majandusarengut hinnates tuleb kõigepealt arvestada tema loodusvarade ja energiaga. Aastaks 1988 oli Québec juba saavutanud 73%-lise sõltumatuse energiavarustus. See toimus põhiliselt tänu elektrienergiale, mida toodeti peaaegu täielikult hüdroelektrijaamades, seega iseuuenevate energiavarude arvel. Ka mets on majanduses esmajärgulise tähtsusega ja kaevandusi ei tasu unustada. Peab rääkima ka põllumajandusest, mis on läbi elanud hoogsa tõusu: Québec on jõudnud selleni, et rohkem kui 80% vajaminevatest toiduainetest toodetakse kohapeal, toiduainete töötlemise kindlustavad 80%-lised kooperatiivsed ettevõtted.

Muide, töötlev tööstus, mis baseerub põhiliselt metsa- ja metallitöötlemisel – arvestatavate investeeringute tõttu on viimastel aastatel kujunenud eriti tähtsaks alumiiniumitööstus –, on Québeci majanduses üldse olulisel kohal. Niisama ka kõrgetehnoloogiaalad nagu elektroonika, telekommunikatsioonid, aeronautika, arvutiteadus, biotehnoloogia; samuti masinaehitus ja maismaatransport. Ometi on just Québeci väikeettevõtlus see, milles peitub tema majanduse tõeline jõud: umbes miljon inimest töötab 100 või vähema töötajaga ettevõttes, vähem kui 50 töötajaga ettevõtteid loetakse kokku üle 165 000.

Ka olmega seotud sektor on väga hästi arenenud: teenindus, kaubandus, haldusaparaat, kommunikatsioonid.

Et arengut soovitud suunas kindlustada, investeerib Québec pidevalt haridusse, mis ulatub lasteaiast ülikooli. Provintsis töötab kuus eraülikooli: kolmes saab õppida prantsuse keeles, kolmes inglise keeles. Québeci riigiülikool administreerib 6 ülikooli allasutust, 2 uurimisinstituuti, 2 kõrgkooli ja kaugõppesüsteemi – teleülikooli. Québeci ülikoolides õpib enam kui 9000 välismaalast.

Prantsuskeelsena on Québec kultuuritraditsiooni poolest ainulaadne kogu Ameerikas: ta üllatab meid oma kultuurielu dünaamilisuse ja mitmekesisusega. Québeci kultuuripärandit ilmestavad põlisrahvaste,

euroopa, eelkõige aga prantsuse, briti ning ameerika kultuur.

Märkimisväärsed arhitektuuriansamblid asuvad Saint Laurent'i orus: seal asub ka linnamüüridega ümbritsetud Québec – linn, mille UNESCO on kuulutanud ülemaailmse tähtsusega kultuuriväärtuseks. Montreali vanalinnakvartalites on säilinud algupärane atmosfäär, samas peegeldub püüdlikkus ja leidlikkus, mida ilmutati Québeci karmi talvega kohanemisel. Tšivilisatsiooni Muuseum ja Rahvusarhiiv, Québeci Muuseum, Kaasaegse Kunsti Muuseum, McCord'i Muuseum – nende kollektsioonid illustreerivad suurepäraselt Québeci arengut kogu ta ajaloo vältel.

Kunsti ja kultuuri areng on kiire, seda enam, et Québec lööb kunstiloominguga läbi väliturul: eriti filmis ja videokunsti, plaadi- ja raamatuturul. Québeci kultuuri originaalsust väljendab ning tõendab samuti kirjandus, mille loojateks on mitmed maailmakuulsad autorid nagu näiteks Gabrielle Roy, Marcel Dubé, Michel Tremblay, Roc Carrier, Marie-Claire Blais, Réjean Ducharme ja Marie Laferrière – kui nimetada vaid mõnda neist.

Nii kujutav kunst kui ka lavakunst, mõlemad on Québecis tähelepanuväärselt esindatud, sama võib öelda muusika kohta. Montreali Sümfoonia Orkester ja ansambel "I Musici" on oma kõrge tasemega võitnud tunnustuse kogu maailmas. Kui rääkida modernitantsust või teatrikunstist üldse, siis peab ära märkima koosseisud "La La Human Step" ja "Cirque du Soleil", mis samuti on pärvinud rahvusvahelise tuntuse. Muusikaelu elavdavad ja toidavad rahvusvahelised suursündmused nagu Montreali muusikakonkurss, Lanaudière'i rahvusvaheline festival, Victoriaville'i kaasaegse muusika festival, Montreali rahvusvaheline džässifestival ja Québeci rahvusvaheline suvefestival.

6 miljoni prantsuskeelse elanikuga Québec on Põhja-Ameerika frankofoonne enklaav. Niisiis kuulub provintsi ühtlasi mitmel pool maailmas elavasse, ühtekokku 250-miljonilisse prantsuskeelsesesse inimkonnaosasse. Selle ühtse keele- ja kultuurisfääri moodustavad mitmed riigid, olgugi nende kuuluvusaste erinev ja sõltuv sellest, kas nad on täielikult prantsuskeelsed või mitte. Nõnda kuulub ka Québec rahvusvahelisse frankofoonsesse

ühiskonda ja võtab 1971. aastast alates "osaleva valitsusena" osa kõigist institutsioonidest, mis on loodud nende maade riigipeade ja juhtide konverentside algatusel, kus kasutatakse riigikeelena prantsuse keelt (frankofoonsete maade tippnõupidamised). Alates 1986. aastast on aset leidnud neli sellist tippkohtumist: 1986 ja 1991 Pariisis, 1987 Québecis ja 1989 Dakaris. Québec on uhke kuulumise üle rahvusvahelisse frankofoonssesse ühiskonda ja ei säästa jõudu edendamaks prantsuskeelset maailma rahvusvahelises plaanis, mis muu hulgas tähendab ka kaastööd teiste frankofoonsete maade teaduslike uurimisinstituutidega, kaasalöömist prantsuskeelsete maade väga mitmesugustes rahvusvahelistes ettevõtmistes.

Võib-olla on teil nüüd tekkinud soov sõita Québeci, et oma silmaga näha seda Põhja-Ameerika "anomaaliat ja anakronismi". Tõepoolest, miks Québec'i ei ole tabanud saatus

assimileeruda ingliskeelsesse maailma, mis domineerib Põhja-Ameerikas?

Prantsuse keelest tõlkinud Ann Alari

ANDRÉ PÉLOQUIN on poliitiline nõunik Québeci Peadelegatsioonis Londonis. Québecil on maailmas viis peadelegatsiooni (Londonis, Pariisis, Brüsselis, Mexicos ja New Yorgis); delegatsiooni tasemel ollakse Bostonis, Chicagos, Los Angeleses, Düsseldorfis, Roomas, Tokios ja Hong Kongis; bürood asuvad Abidjanis, Edmontonis, Monctonis, Ottawas, Torontos, Atlantas, Lafayette'is, Bogotas, Caracases, Milanos, Stockholmis ja Soulis. Lisaks on Québecil veel mitmel pool maailmas immigratsiooninõu kaubandus- ja kultuurikeskused. Peadelegatsioon täidab põhimõtteliselt saatkonna ülesandeid, kuigi näiteks riikidevaheliste lepingute sõlmimiseks peab tagatud olema Kanada saatkonna kohalolek.

A. A.

LAHTISI LEHTI

OSKAR LUTS

Vähkmann ja ko ehk majanduslik tõus

**Tahab olla jäljeton
VI peatükk**

Jumala õnnistus. Mobi tegutseb. Vau tõstab saba. Vabariigi metsalilled.

Jumala õnnistus oli Vähkmanni peal... nii vist oli öeldud kusagil eelmisel leheküljel? Ükskõik: kas oli öeldud nii või natukene teisiti – see pole tähtis; tähtis on fakt ise, ja nimelt see, et Vähkmanni käsi tõesti hästi käis, et ta töötas ainult soliid firmadega, et ta tõusis ausse ja lugupidamisse kõigi tõsiste ärimeeste keskel. Istudes oma kabinetis, vajudes mõtteisse, pani ta enesele sageli ette selle küsimuse: kuidas see küll sündis, et kõik see 'hea' temale tuli nii ootamata ja äkki, kuna teised aastate jooksul ei nihkunud paigast? Mis võis see olla muud, kui jumala õnnistus – tasuks tema aususe eest; tasuks selle eest, et ütles enese lahti kõigist kahtlastest subjektidest, õnneküttidest ja raisakullidest à la Shmendrik ja Ko. Tihti, lugedes rahavirnu oma laual, hakkas teda järsku huvitama sama küsimus; siis unustas ta ära, palju ta juba oli lugenud, viskas kõik rahapakid segamini kirjutuslaua laekasse, süütas sigari ja kõndis, käed seljal, kaua edasi-tagasi. Vahel sai ta unustatud arvu kätte oma h ä ä l e k õ l a järele. See oli huvitav leidis, mis Vähkmann alles siin, Tallinnas, tegi: rahalugemisel nimetatud arv heljus k õ l a n a mõne sekundi kestes toas ja laskis end k i n n i p ü ü d a terasel kuulutamisel. Siis jaatas Vähkmann, otsekui heakskiites, peaga ning luges edasi... kuuskümmend kaks, kuuskümmend kolm, kuuskümmend neli jne.

Koduse eluga puutus Vähkmann Tallinna kolimisest saadik vähe kokku; olles, kas pangas, ärimeeste koosolekul, ajades nii või teisiti mõnd ärilist operatsiooni, käis ta kodus ainult lõunal ja kadus jälle kähku pealinna kihavasse äriellu. Perekond jäi peaaegu täiesti oma pead ja talitas oma heaksarvamise järele. Õieti polnud selles asjaolus midagi

iseäralikku: oli ju Vähkmannil kodus truu abikaasa ja praktiline eluseltsiline, kelle hoole võis julgesti usaldada kodused asjad.

Nii läkski Vähkmannide elu edasi ilma suuremate muutusteta ja kadusid päevad rahu, rõõmus ja üksmeeles; ainult raha tuli ühtlugu juure, missugust nähtust aga ei loetud Vähkmanni perekonnas kaugeltki negatiivseks.

Bon!...

Ah, õigus, niipalju puutus pereisale ometi silma, et naisele ja tütardele oli vaheajal tekkinud mitu uut kleiti ja mõned ehteasjad, ka oli saali toodud mõni niisugune asi, mille tarvidust tema kunagi polnud märganud. Aga kas maksis siis hakata kõnelema ülikondadest ja mõnest väiksest ehteasjakesest, kuni tema 'daamid' tahtsid olla ainult k o r r a l i k u d oma välimuses. Üldse, oli täiesti arusaadav, kui ühes kasvava jõukusega hakati otsima lahedamaid elutingimusi nii ühes kui teises asjas. Muidugi, kui ülikondadega jne. oleks tahetud lausa uhkustada, teisi daamisid üle trumbata, siis oleks see igatahes olnud p a h e. Aga nii, nagu see oli praegu, noh... mis oli seal siis suuremat laita. Pealegi oli Emma mehelemineku ealine. Nii mõtles Vähkmann, vaatles vahel naist salaja, märkas oma eluseltsilises väikest muutust shiki suhtes ning pomises: "Etse kae vanamoori! E l a m a hakkab veel enne surma."

Märksa rohkem tähelepanu äratas Vähkmannis juba üks kevadepoolse, päiksepaistelise päevane jutt. Proua Vähkmann tuli mehe kabinetti, soris natukene seinariiuil, justkui otsides mõnd kadunud asja, vaatas siis üleõla oma äriaraamatute kallal töötava abikaasa poole ning lausub:

"Papi, ma arvan, see poleks sugugi raiskamine, kui me enda korteri ostaksime paar nägusamat asja."

"Näituseks?" küsis papi, ilma et oleks silmi tõstnud kirjutatavalt realt.

"Noh, näituseks, paar mõistlikku vaipa, neid võib nüüd kaunis odavasti saada."

"Vaipa? Paar vaipa? Mis teeme m e i e nendega?"

"Mis me teeme? Küll sa oled naljakas inimene, papi! Igal pool, kuhu sa iganes lähed, on vaibad, mitu vaipa. Mispärast peab siis m e i e korter kõige näotum olema? Vaata, kuidas Vurtsmannid elavad... Kaljuvallad..."

"Noh, ilmas on veel halbimaidki inimesi kui Vurtsmannid ja Kaljuvallad. Paljudgi, mis mõnel on."

"Tähendab, sa ei taha siis osta vaipu?"

"Ei, noh, seda ma ei ole öelnud, mulle tuli ainult meelega, et Tartus elades, just siin aalati vastu seisid, kui mina midagi osta tahtsin."

"Jaa – Tartus... Tartus oli meie seisukord ka hoopis teine – esiteks; teiseks, Emma on nüüd juba täiskasvanud inimene. Ah, jaa, muu seas: herra Mobi ongi juba kaks toredat vaipa valmis vaadanud."

"Hmhühüh..."

"Nii et sul pole siis midagi selle vastu? Võib osta?"

"Kui see just nii olema peab..."

"Noh, tubli! Me lähme veel täna. Küll sa näed, papi, kui me nad koju toome. Ah, nüüd oleksin kõige tähtsama asja peaaegu unustanud: terve see meie mööbel, mis sa Shmendriku käest ostsid, ei kõlba kuhugi. Ma ei saa üleüldse aru, mispärast hakkasid sa niisugust vana prahti ostma?"

"Luba! Sa tead ju..."

"Ei, mis tehtud – see tehtud. Ma tahtsin ainult niipalju öelda, et me tingimata peame uue saaligarnituuri ostma."

"Nonoh?"

"Jaa, jaa."

"Ei, see on siiski nagu palju ühe korraga. Sellest kõneleme kunagi edaspidi. Ma pean selle üle enne järele mõtlema, rehkendama, kas raha jätkub."

"Hea küll, mõtle järele, rehkenda... aga tehihhiid toome täna ära."

"Hm..." raputas ärimees pead, kui naine ära läks. "Uudis! Uudis!"

Kuid Vähkmann oli niisugune haruldane mees, missuguseid peaks hoolega korjama, klaasi alla panema ja näitama kalli raha eest: ta – metsaline – oli veel niivõrd vanamoodne, ajastjäänud isik, et pidas lugu oma naisest; nii tuli ta siis ühel õhtul, peale hästi kordaläinud äri, koju ja ütles naisele oma kodusel, poolnaljataval toonil:

"Olgu mutt! Omm lännü – omm lännü. Mul läks täna haruldaset hästi – ostame pealegi uue garnituuri. Ainult üks tingimine: sa pead mulle enne ütleva, mis me vanaga peale hakkame."

Ta oli heas tujus ja tahtis rõõmu valmistada oma 'mutile'; nõuküsimine vana mööbli asjus, enese abituks tegemine (muidugi meelega) pidi naise meelega aina tõstma, sest 'mutt' armastas väga nõu anda palju raske- maiski asjus.

Aga päris ootamata tegi proua Vähkmann peaga kahetseva liigutuse.

"Ei," ütles ta, "mööbli peame esialgu ostmata jätma, vähemalt siia korteri ei kõlba uus mööbel milgi tingimisel. Siin on koid. Siin on rõske. See maja on jumal teab kui vana. Eile, kui me seda Shmendriku rämpsuga lähemalt silmitsesime, siis polnud seal muud kui koide puru. Jumal hoidku toomast siia uut mööblit!"

"Noh, kuidas siis saab? Siis peame uude korteri kolima, kus kuivem on. Arvan, sa tahtsid vist niisugust nõu anda?"

"Oh, ei, papi, niisugust nõu ma küll ei tahtnud anda," naeratas naene salapäraselt.

"Aga mis siis?"

"Sellest kõneleme pärast... peale õhtusööki, kui meil rohkem aega on."

Ja tõesti, pärast õhtusööki, kui neil oli rohkem aega, kõneles proua Vähkmann oma mehele pikalt ja laialt, nagu ääri-veeri mööda ühest suurepärasest plaanist, mis tema peas alles mõni päev tagasi hakanud valmima. See oli – niipalju sai Vähkmann juba alguses aru –, otsekui ettevalmistus lõpulikule trumbile. Ja kui siis tuli see lõplik trump, siis kohutas see meie följetonikangelast niivõrd, et ta voodis istukili tõusis. Maadam Vähkmann ei nõudnud oma abikaasalt mitte vähem ega rohkem kui kahekordset juhimaja pealinna käidavamal uulitsal, mis, kivistumise kombel, oli parajasti müüa. Jaa, kuidas siis Mobi seal kõik kunstimaitseliselt sisse seab, vanaaegseid iluasju ostab ja üldse kõik nii korraldab, et mõni Vurtsmann või Kaljuvald üllatusest pikali kukub, niipea kui ta siis üle nende läve astub.

"Mobi, Mobi..." kogeles Vähkmann viimaks, "aga kas Mobi raha kah annab kõige selle värgi ostmiseks."

"Mobi! Mispärast peab siis Mobi raha andma? Raha annad sina."

"Mina? Aga kui mul ei ole? Ja mul ei ole tõesti niipalju raha, et ma Tallinna jõuaksin maju osta. Sul pole, nagu näha, aimugi, kui palju niisugused majad praegusel ajal maksavad."

"Ah, papi, ära tee ennast vaesemaks kui sa oled. Iseenesest on see ju väga kena, kui inimene oma varandusega ei kiitle, aga ülearune kokkuhoidmine pole ka kusagilt pärit. Sa pead meeles pidama: Emma läheb varsti mehele."

"Soo-oh?"

"Õigus, õigus. Herra Mobi lubas juba neil päevil sinu jutule tulla. Mõtle ainult: me ei julge pulmigi teha niisuguses saras, kus oleme praegu. See oleks häbilugu! Peaasi: kõik teavad, et sul on võimalus paremini sisse seada oma elujärke, kui aga tahaksid."

Vähkmann ohkas, raputas pead, heitis pikali, pööris suu seina poole ja ei lausunud sõnagi. Kui ta viimaks, pika vintslemise järele, magama jäi, hakkasid ta silmade ees tantsuma kõiksugused arvud, terve kobar arvused, üks suurem ja kohutavam kui teine. Asjata püüdis ärimees neid küll paberil, küll rehendusmasina abil kokku arvata; arvud suurenesid iga silmapilguga, neid tuli alatasa juure... see oli mingisugune arvude pillerkaar, millel polnud otsa ega äärt... nad olid endid lahti kiskunud otsekui vanakavala kontoraamatust, et teha jõhkral nalja endise teliskivivabrikandi Vähkmanniga. Siis tuli kusagilt üks väga auvääriline arv, mis tahtis teisi näidata *in summa summarum*. "Viiskümmend viis miljoni viissada viiskümmend viis tuhat viissada viiskümmend viis!" hüüdis ärimees, virgus sama hüüde peale üles ja pühkis külma higi otsaesiselt.

*

Sel ajal, kui peal harutati suuri plaane, jäi alla üks isik hoopis närru. Okslina roigas, mille peale Päsmer alul nii palju rõhku pani, ei toonud oma peremehele seni mingisugust nähtavat ega nägemata kasu. Nüüd istus noormees hommikust õhtuni käsipõsakili akna juures, vahtis välja ja tõmbas hirmust samagõnni – tubakat. "Ega pole tähtis," ütles

ta enesele otsekui troostiks, "missugust sorti tubakat suitsetab minusugune mees: minule on tarvis ainult üht ollust, mis ajaks ära suitsetamise himu." Seejuures jäi endine luuletaja kõhnaks ja kollaseks nagu tühi hernekaun, ta suured, mustad silmad pugesis sügavale pealuu sisse ja põlesid rahutumas tules; tema kael polnud vastu kevadet mitte palju jämedam kui kõver jalutuskepp, mis talvest saadik vedeles sängi all. Ta oli täiesti ükski siin ilmas ja oli abitu; ja elas viimasel ajal nädalate kaupa ainult leiva, vee ja soola varal. Loota abi ühelt kitsipungalt sugulaselt, kes elas kusagil kaugemas maakonnas, oli sama hea kui koera käest vorsti oodata. Peetsilt ei suutnud ta enam midagi vastu võtta, teades väga hästi, et naabril, kui perekonnainimesel, oli isegi tegemist küllalt oma budgetiga; muu seas oligi ta riigiametnikule juba mõnisada marka võlgu. Otsekui kibeda karika ääreni täitmiseks oli jumal niisugusele mehele annud luuletaja hinge ja ülitundliku südame.

Oma koleda rondiga tegi ta ainult üheainsa ekskursiooni pealinna uulitsaile, andis Mobile kaunikeste müksu ribidesse, sai aga kohe aru, et see oli uulitsapoiu tegu ja ei kõlvanud kuhugi, mitte kuhugi. Nüüd istus siis meie luuletaja akna juures ja suitsetas alalõpmata.

Viimaks, kui tema vastik samagõnn juba oli lõpule jõudmas ning uue ostmiseks igasugune võimalus puudus, tärkas temas jälle üks uus mõte.

"Tead sa, Peets," ütles ta ühel õhtul oma naabrile, "sa vaata vahel minu asjade järele, et nad laiali ei kanneta, ma lähen ise mõneks ajaks Tallinnast ära."

"Väga huvitav! Kuhu siis nimelt?"

"Metsatööle."

"Hm..."

Naaber pidas asja naljaks, aga hakkas uskuma, kui sõpra järgmistel päevadel näha ega kuulda polnud. Siis oli rahu majas ja Peetsi lapsed võisid rahulikult mängida – onu Päsmer ei teinud enam gümnastikat.

Kuid umbes nädala pärast tuli 'onku' tagasi, surmani väsinud, kahvatu, juuksed sarvis, palavik ihus.

"Kuidas metsatöö läks?" küsis Peets.

"Mitte kuidagi ei läinud. Ei jõua. Higiseks lööb kohe, niipea kui sae või kirve kätte võtad. Ja kui siis see hirmus tuul üle puhub – siis on küllalt. Ei jõua... ei jaksa... tee mis tahad."

Nende sõnadega heitis metsatööline voodi, tõmbas vaiba üle pea ning kuulatas, kuidas tema hing hakkas pidama läbirääkimisi Issandaga tulevase eluaseme suhtes. See oli ajajärk, kus noormees, tahes ehk tahtmata, elas ainult Peetside armust, kuna ta ise mõnel ajal ei jõudnud liigutada kätt ega jalga. Tema tunnikene polnud siiski veel tulnud, esimeste soojade ilmadega ajas ta enese jalule, avas akna ja vaatas välja, jumala ilusasse maailma... niipea kui seda oli võimalik teha selle röpase keldriakna kaudu. Siis tuli tema tuppa riigiametnik Peets, vaatles oma õnnetut sõpra, ütles:

"Juba üleval? Sul on vist jälle mõni plaan?"

"Kuidas muidu," vastas Päsmer kibedalt naeratades. "Kevad on varsti käes, nüüd rendin endale kõik Vabariigi metsalilled ja hakkakan nendega kauplema. Ja kui sellest veel küllalt pole, siis muretsen endale kontsessiooni, et võiks maksu alla panna kõik pealinna hiired, rotid ja t e a t a v a d ärimehed."

"Jaa, jaa, kulla Päsmer," ümises naaber, "aja aga aja segast juttu, kuid tee seda parem kirjalikult; siis satud varsti geeniuuste liiki, nii umbes nagu Pifius ja Jaan Oks. Siis võib sinu 'järeljäänud' kirjasid igaüks seletada nagu ise tahab ja võib, teiste geeniuuste puudusel, vähemalt sindki geeniuuseks üles puhuda. Tuleb siis kord mõni Tugel, uurib su kirjad läbi nagu nõgel, teeb stiilihaambriga toks-toks ja... kõigi aegade vaimurikkaim isik ongi valmis. Ei, Päsmer, sa oled otsekui elanik kusagilt õndsate maalt, elamiseks meie planeedil puudub sul iga kohanemisvõime. Nüüd tuli see õnnetu armastus ja lõi sul viimse toe alt... Mis peab nii saama? Võta ometi kätte, tee midagi mõistlikku."

"Missugune oleks see mõistlik tegu, kui küsida tohib?"

Peets vajub mõtteisse, püüab Päsmeri roostetanud, üheharulise sulega midagi kirjutada, mis talle aga, mitmest katsest hoolimata, kuidagi korda ei lähe.

"See sulg on rikis..." pomiseb ta. "Rikis on see sulg... Kes kirjutab niisuguse sulega? – Ah, jaa, Päsmer kirjutab niisuguse sulega – õigus. Päsmer on kirjanik... tähendab: kirjanikud kirjutavad rikutud sulgedega."

"Jaa-ah, loogika eest – 5," naeratab Päsmer.

"Ei," tõstab riigiametnik järsku oma nudikspüगतud pea, "sina võta kätte ja kirjuta üks peenem romaan. Annet sul selleks jätkub. Luuletused, mis aeg-ajalt siin-seal ilmuvad, ei too midagi sisse. Tõlked veel vähem. Aga algupärane romaan! Romaan! Romaanidega on mõnedki eesti kirjanikud endale kapitaalid lõõnud."

"Jah... paberil küll."

"Mis: 'paberil küll'? Mis see tähendab?"

"See tähendab, et mõnigi eesti kirjanik on lepingute järele, mis nad kirjastajatega teinud, tõesti kaunis jõukas mees ja võiks töötada rahus ja rõõmus, kui ainult poleks olemas seda neetud 'aga'. Lasku ometi kirjastajad kord oodata ka mõnd paberikaupmeest või trükikoda, või trükitööstist – vaadaku, mis siis sünnib. Aga kirjanik peab ootama aastate kaupa oma honoraari. Ei, kallid kollehedki või statski sovetnik Peets, seega ei taha ma sugugi ütelda, et romaanid peaksid sellepärast hoopis kirjutamata jääma, ma tahtsin sinu soovitus peale ainult tähendada, et ka romaani kirjanikkude ainealine seisukord pole Eestis kuigi hiilgav."

"Mis siis teha?"

"Mis teha... Lähen Eesti rahva muuseumi ja lasen endale, kui haruldasele eksemplari-le, valmistada pealkirja: "Inimene, kes kuhugi, mitte kuhugi ei kõlba" – siis satun vähemalt muinsuse osakonna kaitse alla."

"Ei, see on, minu arvates, kõik enamvähem kiusujutt, kulla Päsmerikene. Niisugused mõtted tekivad kas sapilise tuju või haiguse mõjul. Romaani võiksid siiski kirjutada; kui teisi kirjastajaid ei leidu, siis kirjastame ise – Peets, Päsmer ja Ko. Kirjuta! Ära pane vaka alla oma küünalt, ära mõtle honoraaride ega miski muu peale, vaid aina kirjuta!"

"See on väga toredasti öeldud, aga kas arvad siis tõesti, et ma seda gi võin? Ma olen kaotand viimse usu oma võimisse. Ma ei nimetand end mitte naljapärast inimeseks, kes kuhugi ei kõlba."

"Ah, iga inimene on millekski loodud. Kosu natuke ja alga julgesti peale; küll näed, et läheb. Kui sa nii... hommikust õhtuni ainult istud ja suitsetad, siis muidugi ei saa mitte midagi tehtud."

Päsmer mõtles, mõtles, laenas jälle proua Peetsilt kakskümmend viis marka, ostis uue

sule, kümme poognat valget paberit ja hakkas kirjutama romaani ärimeeste elust, mis pidi saama pikk nagu pühade vahe. Videviku lähenedes oli ta juba täies hoos, laenas oma korteriperemehelt-vürtspoodnikult naela petrooleumi, kaheksandik naela samogonni-tubakat, õmbles lühikeseks põlenud lambitahile tüki särgikäist otsa ja kirjutas ühe hooga hommikuse valgeni; siis alles koperdas ta tooli najal voodi ning vajus rahutumas- se unne.

*

Aga oli siis vanal rukkihundil, vanal mätskarul Shmendrikul mõni mure? Vahel laskis ta oma Pongo 'suvitama', tegi ise kah 'blau', tõusis hommikul vara üles, kärkis naisega, karjus: "Kohvi! Kohvi! Mul on sehviasjad ees, pean kohe minema!" 'murdis' päeva jooksul läbi kõik pealinna kõrtsid, praalis, lärmitse, toppis endale suhu oma karvast rusikat, mängis õpetajat, 'tegi' orkestrit ja tuli õhtul koju, otsekui oleks lõpetanud raske päevatöö.

"Võta ometi kordki aru pähe, Artur," manitses teda naine mõnel hommikul. "Ära täna enam joo."

"Kuivagu mu käsi, kui ta täna peaks avama mõne kõrtsiukse," vastas Artur, pani endale puhta krae kaela, sigari suhu, läks välja ja lükkaski sel päeval kõik kõrtsiuksed lahti... ja l a g a. Läks tal see joomatuhin mõne aja pärast mööda, siis võttis ta, justkui lõppude lõpuks, tulikuuma vanni, higistas, kutsus Pongo ja hakkas 'tööle' endise energiaga; siis joodi ainult seltersit kuuma piimaga ja kaevati kõigile oma tõvesid; siis oli Shmendrikul maksa-, neeru- ja südamehaigus, ishias jalas, vähk kõhus, paise põrna küljes... puudus vaid sõratõbi. Siis oskas karvane ärimees ärijutu seas nii liigutavalt kirjeldada oma kannatusi, et kuulajadki peaaegu sõratõppe haigeks jäid.

On tähele pandud, et mõnigi mees, kes seni kui oli harilik surelik, ei tunnud ühtki oma ihuliiget, aga hakkas neid järsku tundma ja jäi puruhaigeks, kui läks rikkaks. Jah, jah, siis hakkavad nad endid raskesti toetama jämedate keppide najale ning mõnigi niisugune õnnetu pidi endale ostma automobiili, kui liikumise ainsama abinõu. Tulid arstid, masseerijad, tervisveed, pulbrid ja mikstuurid, tulid bandaashid, sidemed, suspensooriumid, kubemerihmad ja verivaesed, rahhiitiseest piinatud lapsed; tuli tihti halvatus ja ennaegne surm.

Vikerkaar

Toimetus:

Peatoimetaja Toivo Tasa 44 58 26.

Peatoimetaja asetäitja Alla Kallas 60 17 72.

Vastutav sekretär Jüri Ojamaa 44 12 48.

Algupärane ja tõlkekirjandus

Märt Väljataga 60 18 58.

Teadus, publitsistika ja kirjanduskriitika

Marika Mikli 60 18 58, Kajar Pruul 60 18 58

(Tartus teisip reedeni k 14-16 tel 31 373).

Üldinformatsioon Olev Remsu 60 18 58.

Keeletoimetaja Tiina Lias 60 18 58.

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 60 18 58.

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 60 18 58.

Masinakiri Viivi Hantadze 44 12 48.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri ega tagasta.

Praaeksemplaride korral pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli osakonda 68 14 11.

Toimetuse aadress: EE0031, Tallinn, Toompuiestee 30. Fax 442-484. Kirjastus "Perioodika", EE0001, Tallinn, Pärnu mnt 8. Trükkida antud: 09.11.93. Ofsettrükk. Trükipoognaid 7,8. Tingvõrviõmmiseid 12,51. Arvestuspoognaid 8,54. Tellimuse nr 4823. "Printall". Pärnu mnt 67a. "Vikerkaar" nr 11. Hind 4 krooni.

Vikerkaar

